

TEMESVÁRI PELBÁRT
PÉLDÁI.

SZÉKFOGLALÓ ÉRTEKEZÉS.

KATONA LAJOS

L. TAGTÓL.

BUDAPEST.

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

1902.

Temesvári Pelbárt példái.

(Olvastatott a M. Tud. Akadémia I. osztályának 1902. február 3-án tartott ülésén.)

Középkori irodalmunk legnagyobb alakját SZILÁDY ÁRON érdekes monographiája *) ragadta ki a feledés homályából. Mert többszázados mély és kiterjedt hatás után, — változván az idők s velük változván a korok szelleme is, — bizony már-már a mi Pelbártunk neve is azok mellé temetődött, a kiktől csak a bibliographusok jegyeznek föl egy-két könyvezimnyi gyér adatcskát.

Szilády nyomdokain indulva, HORVÁTH CYRILL**) foglalkozott ismételten a jeles minorita műveinek általános jellemzésével, különösen pedig codex-irodalmunkra gyakorolt nagy hatásával. Ugyanő P. életrajzának halvány és elmosódott körvonalait is igyekezett egy-egy újabb adattal vagy sejtéssel kiegészíteni.

Pelbárt, a hitszónok, a szentírásmagyarázó és scholastikus encyklopedista — sőt ha Szilády feltevése minden kétséget kizáró igazolást nyerhetne: a középkori magyar költészet páratlan fényű, szinte magában ragyogó csillaga, tehát eléggé kibontakozik immár abból a sűrű ködből, a melybe erdemeit három évszázad mindjobban homályosuló emlékezete süllyesztette.

Én ezúttal a hazai Ferencz-rend e legnagyobb ékességének csak az igehirdető munkásságával, sőt ennek is csupán egyik, első tekintetre talán mellékesnek látszó oldalával kívánok kissé behatóbban foglalkozni. Nem mintha Pelbárt prédikációinak ezt a jellemző, de nem annyira őt magát egyénileg, mint inkább korát

*) Temesvári Pelbárt élete és munkái. Budapest, 1880.

**) Temesvári Pelbárt és beszédei. (Egyet. Philol. Közl. I. Pótkötet 145—233. l.) — Tem. Polb. és codexeink. (Különlenyomat a „Budapesti Szemle” 171. és 172. füzetéből, 1891.)

charakterizáló vonását, a beszédeibe szőtt *példákat*, mások előttem teljesen mellőzték volna. Említi őket Szilády¹⁾ is; Horváth is szentel nekik nébány lapot és pár tanulságos jegyzetben mutatványokat is idéz belőlük.²⁾ De behatóbb figyelemre egyiküknek sem lehetett oka és alkalmá méltatni e példákat, mert az ő általánosabb természetű és tágabb keretű tanulmányaikban e részletnek igazán csak alárendelt szerep juthatott.

Vannak azonban e teren a külföldön is úttörőim. Ezek ugyan inkább csak összehasonlító jegyzeteik során hivatkoznak elég sűrűn Pelbártra, kinek kivált Németországban aránylag sokkal elterjedtebbek és ismertebbek a munkái, mint nálunk, s az emléke sem homályosult el a XVII. és XVIII. század folyamán sem annyira, mint idehaza.³⁾ Az összehasonlító irodalomtörténet egyik ágának, a tárgytörténetnek legszorgalmasabb német anyaggyűjtői, GORDKE és OESTERLEY, különféle kiadványaik és adalékaikban mindüntalan idézik a *Pomerium* egyes részeit és a *Stellariumot*, melyeknek annyi példája és legendája közös a középkor legnépszerűbb hit-szónokainak hasonló beszéd-töltekeivel.

Beszédeinek példákkal való sűrű megtűzdelésében⁴⁾ Pelbártnak egy az ő korában már három évszázados gyakorlat kitaposott ösvényén haladt. Elvéve ugyan már a XIII. század előtt is tarkítottá prédikációit egy-egy ismertebb és hírnevesebb szónok is afféle példákkal, a minőket itt különösen értünk. T. i. nem csupán szoroson vett legendákat és az erkolestanító tartalomhoz simuló, a mindennapi életből vett hasonlatokat és jellemző eseteket értvén

¹⁾ I. h. 25. l.

²⁾ Tem. Pelb. és beszédei i. h. 200—205. és 231—232. l.

³⁾ Ennek érdekes, de a mint látom, kevésbé ismert tanújele az az 1679-ben helyjelzés nélkül megjelent könyvecske, mely *Neue Vberausz Artige und Annuhtige* (sic) *Pöszirliche Historien* stb. hosszú ezímen 159 lapon 210 példát és legendát közöl különféle forrásokból, köztük a 112—134. és 208, 209. fejezetet Pelbárt Stellariumából és a szentek ünnepeire való prédikációiból. A művecske határozottan protestáns szellemben s az efféle jámbor elbeszélések neveltségessé tételének szándékával készült ugyan, de azért elég híven követi forrásait.

⁴⁾ Majdnem mindenik beszédre jut, a szorosabb értelemben vett legendákat nem is számítva, legalább egy, némelyikre pedig kettő-három; sőt több is. Ez értekezéshez fűzött jegyzékünk (Elenchus) négyszáznál többet sorol fel.

csak a példán, mint közönségesen szokás, — hanem mindazt, a mire ennek az eredetileg szűkebb értelmű szónak a jelentése idő haladtával, kivált a középkor utólja felé az egyházi műnyelvben mindinkább kitágult.

A *példának* ebbe a tágabb fogalomkörébe annyi mindent, oly sokféle heterogén elemet hordott össze az ígéhirdetők kevés izléssel párosult buzgalma, hogy utóbb már magának az egyháznak hivatalos tekintélyei is megsokallták a példákkal való visszaélést a hit-szónoklatban. Eleinte csak mérséklő, de utóbb már tiltó szavukat is halljuk e szokás ellen, mely hovatovább, kivált a XV. század második felében mindinkább elfajul. Pedig eredetében ez is, mint annyi más visszaélés, igen helyes alapon indult, sőt a leg-szentebb mintákra, első sorban magának az Üdvözítőnek a tanítás-módjára hivatkozhatott.

Már a XIII. század közepe táján, a mikor pedig a dolog még csak kezdődőben volt, de a Ferencz- és Domonkos-rend gyors kiterjedésével lépést tartva mindjobban el is hatalmasodott, — már *Vincentius Bellocensis*, a középkor legnagyobb encyklopediai munkájának szerzője, igen józan intelmeket hangoztat a példák túltengése és helytelen alkalmazása, vagy nem a legszigorúbb megválogatása ellen.*) Beauvaisi Vinczének, IX. (Szent) Lajos fiait nevelőjének alább idézett megjegyzéséből az is kitetszik, hogy a calarogai és az assisii rendalapítók egymással versengő tanítványai már sok olyasmit belevontak a példák körébe, a mi addig csak nagyon elvéve szállott a templomi szószékről a nép közé. Többi között az aescopusi mesét is, a melynek a középkori továbbfejlődésében éppen a XIII. század a virágkora és Franciaország a legdúsabb termőtalaja. Ugyanitt lehetett leginkább alkalmoszerű a

*) A *Speculum Historiale* Aescopusról szóló fejezeteinek a végén (Lib. III. Cap. 8.): Hæc de fabulis Aescopi excerptore volui, quas etsi forte plurimum liceat in sermonibus publicis recitare, quod et nonnulli prudentium faciunt propter audientium tædia relevanda, qui talibus delectantur, simul et propter integumenta subiuncta, que aliquid ædificationis habere videntur, nunquam tamen, nisi caute et parce id æstimo faciendum, ne qui verbis sacris ad luctum penitentia Dei que devotionem provocari debent, ipsi per huiusmodi nugas in risum magis atque lasciviam dissolvantur, simul etiam ne ad narrandas fabulas quasi licenter exemplo prædicantium male informantur.

maga idején rengeteg tudományú dömésnek az az intő szózata is, a mely a példákkal való rossz példaadás veszedelmét említi, midőn a dévaj mesék és regék klasszikus földjén ép e korban felburjánzó műfaj, a *fableau* mérgétől óvja jámbor olvasóit. A prédikációkon hallott mesék, így mond, könnyen hasonlók továbbadására tanítatják a biveket, a kik erre az ő korában és honában, tudjuk, úgy is eléggé hajlandók valának.

Az intelem nem lehetett fölösleges, mert az egykorú példatárak közül még a legjobb szándékkal készültkben is nem egy olyan tárgyú akad, a melynek a *fableau*-irodalomban kerül meg a népnyelvi feldolgozása. Elég csak a szentéletű, de e mellett nagyon gyakorlati érzékű és ötletes *Jacques de Vitry*, latinosan *Jacobus de Vitriaco* (+ 1240.) beszédeire, vagy a kevéssel ifjabb *Étienne de Bourbon* (+ 1261.) példatárára, a későbbiek gazdag forrásgyűjteményeire hivatkoznom, a melyek alább a nyomdokaikon haladókkal együtt még mint Pelbártunk sűrűn idézett tekintélyei is szóba jönnek. Vitry Jakab, szinte azt hibetnők, hogy Beauvaisi Vinezével polemizál, mikor a példák használatát így védelmezi*) némelyek kifogásai ellen, a kiket «ujdonsültek»-nek és «tudákosok»-nak nevez (*contra quosdam neophytos, qui sibi videntur scioli*): «Félretéve a nagyon is gondosan megválogatott és csiszolt szavakat, elménket fordítsuk az egyszerű parasztlelkek épületes oktatására, kiknek mintegy testi és kézzelfogható dolgokat és olyanokat kell elébük adnunk, a melyeket gyakori tapasztalásból ismernek.» Aztán több ótestamentomi példára hivatkozik, megjegyezvén, hogy a hitszónoklat veleje mindig a szentírásban való jártas készség legyen, *nam sine scientia scripturarum nec pedem movere debemus*. A szentírási idézetek közé azonban a nép fölserkentésére és felüdítésére számosával elegyítheti a szónok a mindennapi példákat, de csak olyanokat, a melyekből valami épületes tanulság vonható le. Mikor ugyanis az ördög ellen készülünk harezra s az ő városát ostromoljuk, a törvény parancsa szerint csak a terméketlen fákat vágjuk ki, a termékenyeket azonban tartjuk meg. A termés, vagyis tanulság nélküli meséket és léha költeményeket tartsuk tehát távol beszédeinktől. Nem így azonban a

*) A *Sermones vulgares* előszavában, melyből e jellemző helyet CRANK idézi, *Exempla of Jacques de Vitry* Introd. XLI. l. 3. jegyz.

bőlesek velős mondásait, a melyek hasznos magvat rejtenek burkolatukban. Ezeket az apostol példájára beleszöbétjük beszédünkbe. Ámde meséket is, a melyekből igazi épületes tanulság következik. Itt a Birák k. IX. fejt. és a Kir. IV. k. XIV. fejt. olvasható két ószövetségi parabolát idézi, melyek tudvalévöleg a világirodalom legrégebbi ilyfajta termékei közé tartoznak és Krisztus példázatainak is az előképei. Majd folytatván, az előbb említett ezáfoló kitérés jön azok ellen, a kik a beszédeknek példákkal való tarkítását aggodalmaskodva kifogásolják,*) s itt a szerző a saját tapasztalatára hivatkozván mondja, hogy sokszor egy-egy alkalmas ötlettel — még ha nem is épen a legszellemesebbel — mint sikerült neki újabb figyelemre serkenteni a szunyókáló gyülekezetet, a mely a hosszú prédikációba már belefáradva bóbiskolni kezdett.

Ez a szunyókálás kivált a hosszú bőjti szentbeszédek s főleg a délutániak alatt lehetett később is gyakori, mert még Pelbárt is épen azzal menti a kissé trivialisabb példák beszövését, a mivel majdnem három évszázaddal előtte a híres francia prédikátor, a ki józan mértéktartással és nem csekély életbölcsessel így fejezi be a példák használatára vonatkozó utasításait: «*Scurrilia tamen aut obscena verba vel turpis sermo ex ore praedicatoris non procedant. Illud insuper in huiusmodi exemplis attendendum est, quod non possunt ita exprimi scripto, sicut gestu et verbo atque pronuntiandi modo, nec ita movent vel incitant auditores in ore unius, sicut in ore alterius, nec in uno idiomate, sicut in alio. Aliquando quidem cum audiuntur, placent; cum scripta leguntur, non delectant. Expediit tamen ut scribantur, ut habeant*

*) *Quis dubitat quin ad luctum incitandi sint auditores?* (V. ö. Vinc. Bellov. imént id. szavaival: *qui verbis sacris ad luctum poenitentiae Deique devotionem provocari debent.*) *Qui tamen ne nimio moerore confundantur, vel nimia fatigatione torpere incipiant, aliquando sunt quibusdam iocundis exemplis recreandi, et expedit, quod eis proponantur fabulosa, et postmodum evigilant ad audiendum seria et utilia verba.* «*Omne tulit punctum, qui misuit utile dulci.*» [Horat. *Ars poet.* 343.] *Exporto credite: cum aliquando protraherem sermonem et viderem populi multitudinem affectam taedio et dormitantem, uno modico verbo omnes incitati sunt et innovati ad audiendum. Exempli gratia aliquando meminisse me dixisse: «Ille, qui in loco illo dormitat, secreta mea vel consilium meum non revelabit.» Unusquisque autem pro se dictum credens oculos aperiebat et facto strepitu, postmodum in silentio utilia et seria verba attente audiebat.*

materiam hi, quibus Deus dat gratiam auditores incitandi ex modo pronuntiandi.»

Az élőszó megelevenítő varázsának és az egyes nemzeti nyelvek különböző géniuszának ez a helyes felismerése is becsületére válik a jeles francia szónoknak, a ki a beszédeiből kiszemelgetett példák tanúsága szerint maga épen nem tartozott az e részben túlságosan finnyások és válogatósak közé, bár annyira mégsem megy, mint követői közül némelyek. Az ilyenek ellen, a kik sorába különben a mi Pelbártunk sem tartozik, méltó megbotránkozással kel ki *Dante* a «Paradiesom» XXIX. énekének 103—120. verseiben, a hol különben nem ilyenféle «mesék»-ről van szó, de azért egészben mégis a prédikálószerűen való bohózkodás ellen fordul a nagy költő szent haragja, midőn a többi közt így fakad ki:

Most, balgaságok s rossz élecek habarcsa,
Mit prédikálnak, — s rajt' ha jót nevetnek,
A kázmza duzzad, mást nem is akarva. (Szász K. ford.)

Mennyire fajult e népszerű modor kivált a reformációt követetlenül megelőző évtizedekben, azt egy *Ménot*, *Maillard* és *Baraleta* beszédei mutatják a legrikítóbban. Egy másik, ennél tán valamivel kevésbé súlyos megrovás alá eső, de nem sokkal izlésebb szokásuk a prédikátoroknak szintén ez idő tájt hívja ki maga ellen a hitújítók és a humanisták megrovását.

Két századdal *Dante* után *Luther Márton* subogtatja meg pattogó ostorát a szent helyen mind jobban elhatalmasodó visszafelé, midőn kivált a szörszálhasogató allegorizálás túltengését, a mely később a példák elősdíjeként egyre jobban felburjánzott, így állítja pellengérré:

«Törökországban, úgy mond, számos barát iparkodik Mohamed Koránját allegorizáló magyarázatokkal értelmezni, hogy ezzel nagyobb tekintélyre tegyen szert. Mert az allegoria — s itt az allegoria nagy ellensége maga is allegorizálni kezd, — olyan, mint valami szép csábító bűjös nőszemély, a ki az embernek addig-addig hízog, míg megkedvelteti magát; kivált afféle tunya, tétlen emberekkel, a kik egyéb kísértés nélkül vannak s azt hiszik, hogy a Paradiesom kellő közepén és az Úr ölében nyugosznak, mikor ilyen álomhüvelyezésekbe merülnek. Az effélék oktalan és renyhe barátoktól vették kezdetüket s utóbb annyira elterjedtek, hogy néme-

lyek *Ovidius* Metamorphosisait allegoriákká átalakítva, Máriát látták a babérfában és Krisztust Apollóban. Én azért gyűlölöm az allegorizálókat. De ha valaki épen élni akar velük, csak jól ügyeljen, hogy okosan végezze a dolgát.» (Enarrationes in Genesin 30. fejelet. 1553. évi frankfurti kiad. III. 654. l.)*

Még elítélőbb nyilatkozik ezen, a középkor vége felé mind sűrűbben felburjánzó allegorizáló magyarázasmódról *Rotterdam* *Erasmus*, a ki «Encomium Morias» vagy «Laus Stultitiæ» című szatirájában azt így teszi nevetségessé: «Hic mihi stultam aliquam et indoctam fabulam ex Speculo opinor historiali aut Gestis Romanorum in medium adferunt et eandem interpretantur allegorice, tropologice et anagogice.» (Ed. Basil. 1780. 8° p. 261.)

Mindazonáltal még a reformáció igehirdetői sem vetették meg szónoklataikban az erkölestani példát, s nagy volt annak a kelete még a XVI., sőt a XVII. és XVIII. század folyamán is mind a két táborban, a mint azt egyfelől *Herold*** János (1555.) és *Hondorf* András (1580.) vaskos példatárai, másrészt pedig kivált a jezsuita erkölestani írók hasonló gyakorlati czélokra szánt gyűjteményei (*Stengel*, *Pexenfelder*, *d'Outreman*, *Faya*, *Engelgrave*, stb.) tanúsítják. Ezekből, főképen az utóbb említettek közül sok átment egy a XVIII. század közepe táján virágzott magyar jezsuita íróknak, *Taxonyi János*nak a könyvébe, mely a Hármaskönyv mellett szintén egyike lehetett hazánkban a világhíró történetek terjesztőinek.

Láttuk az imént, hogy *Luther* a mohamedán szerzetesek utánczó gyanánt szeretné feltüntetni azokat a nyugati barátokat, a kik derűre-borúra mindent allegorizálva, e részben nem igen tudnak mértéket tartani s néha bizony a komoly czélhoz alig illő eszközökkel igyekeznek az erköles magvait elhinteni, a bűnök dudáját irtani. Csodálatos, hogy ilyen távol keresi annak az eredetét, a mi ugyan kétségtelenül ott is meglehető, de jóval közelebb is meg volt, a mohamedán igehirdetők előtt is, meg már az öskereszténység századaiban is. S ha a régibb egyházatyáknál még csak elvétve akadunk az allegorizáló szövegmagyarázat példáira,

*) Idézi *Dunlop-Libroecht*, *Gesch. d. Prosalichtungen* 485b l. 271. jegyz.

***) Nem tévesztendő össze az egy századdal régebbi *Herold* Jánossal, ki *Discipulus* néven ismeretesebb, I. látt.

kivált az olyanokra, a melyek a humanismus és a hitújítás századának a szellemét mosolyra indítanak vagy épen haragra gerjesztenék, — azért az egész rendszer mégis ott van már s a gyakorlata is eléggé szembeszökő Nagy (I.) Szent Gergely pápának egyrészt a *Moralijában*, másrészt a *Dialogusaiban*.

Míg a *Dialogi* inkább a külső szerkezetével és a tartalmával, addig a *Moralia**) Nagy Szt. Gergely művei között már a szellemével hatott a későbbi korok prédikátoraira és az ilyenek számára kényelmes anyagkészletül szolgálni akaró példatárakra.

E művek közt ugyanis alig van olyan, a mely többet vagy kevesebbet ne meritene a *Dialogusokból*; olyan azonban egy sincsen, a melyet a szellemrokonság erősebb vagy gyöngébb szála a *Moralia*hoz ne fűznének. E rokonság az alapul vett tárgy két rendbeli allegorizálásának módjában van, melyek egyikét Gergely maga *tipikusnak*, vagyis jelképesnek, a másikat *moralisnak*, vagyis erkölestaninak nevezi.

Erre nézve legjobb lesz öt magát hallanunk, a mint műve előszavában magyarázó módszerét ismerteti. Leander sevillai püspökhöz intézett levelében (c. 3.) így ír e tárgyról: «Sciendum est, quod quedam historica expositione transcurrimus, et per allegoriam quedam typica investigatione perscrutamur; quedam per sola allegoricæ moralitatis instrumenta discentimus; nonnulla autem per cuncta simul sollicitius exquirentes, tripliciter indagamus. Nam primum quidem fundamenta historie ponimus; deinde per significationem typicam in arcem fidei fabricam mentis erigimus; ad extremum quoque per moralitatis gratiam, quasi superducto ædificium colore vestimus.»

Ez eljárást legjobban magából a műből vett példával világíthatjuk meg. A *Moralia* 35 könyve Jób öttestamentomi történetének az előbb kifejtett módszerrel való rendkívül részletes és hosszadalmas magyarázata. (Pl. az egész 1. könyv 37 fejezete mindössze csak az öt első verset magyarázza.) Már most Jób először is a Megváltó típusa, vagyis előképe azon az alapon, a melyen az egyházban már elég korán, részben magának az Üdvözítőnek a példáját követve szokássá gyökeresedett, hogy az ószövetség egyes alakjait és történeteit a Messiásra vonatkozó előképeknek tekintet-

*) Amaz MIONK Patrol. Lat. 77. köt. 149—430. l. Eméz u. o. 75. és 76. köt.

ték és értelmezték. Jób felesége ehhez képest a testi élet. Barátai az eretnekek. *Hét* fia — és itt már szinte hihetetlen mesterkedésig esigázódik fel az allegoria hajhászata, — a *tizenkét* apostol, a mi csak úgy sikerül a furfangos értelmezőnek, hogy a 7-es számot két részére, 3-ra és 4-re, — majd mindjárt meglátjuk, miért épen erre a kettőre bontja. Mert 3×4 , vagy $4 \times 3 = 12$. Qu. e. d. A tizenkét apostol is azért volt épen 12 és se több, se kevesebb, mert a világ *négy* tájára küldte őket mesterük, hogy a *Szentháromság*ot hirdessék (cap. 14. §. 19.).

* * *

Az 6-testamentom előképeinek ezen szinte dogmatikus hitelfű kimagyarázása mellé már az őskereszténység idején szegődött a példák egy másik, nem kevésbé kimerített forrása. Az egész élő és élettelen természetet a lelki és szorosabban vallásérkölcsei életre, továbbá a bűnbeesésre és a megváltásra vonatkoztatni igen korán, úgyszólván már az apostolok, vagy legalább közvetlen tanítványaik századában kezdik az új tan hirdetői. A Kr. u. II. évszáz közepe táján már egész kis kézikönyvbe, a középkor allegorikus költészetében és képzőművészetében oly nagy szerepű *Physiologus*ba foglalván ennek a példalódzásnak a leglényegesebb elemei.**) A *Physiologus*, keletkezésének valószínű helyéhez és korához képest, nagyobb részét az alexandriai természetrajzi ismeretkör népszerűbb rétegén alapul; ebben meg a görög, egyiptomi és indiai természet-symbolika legtarkább keveréke olvadt össze. Mind a háromnak ugyanaz a spiritualisztikus természetbölelelet az alapja, a mely a Nagy Sándor óta nagyon kiterjedt görög műveltség kohójában nyeri külsőleg is egyöntetűbb zománczát. Semmi sem volt könnyebb, mint ezt az alexandriai népszerű természetstóriát zsidó, majd keresztény allegorikai értelmezéssel új, még pedig nagyon is szívos életre kelteni. Jób könyvének XII. fej. 7. és 8. verseiben erre egyenes felhívást láthattak az új vallás tanítói.***) Hivatkoznak is e helyre számtalanszor a legrégebbeiktől a legújabb prédikátorokig mindazok, a kik a természet nagy nyitott könyvé-

*) L. FRIEDRICH LAUCHERT, Geschichte des Physiologus. Strassb. 1889.

***) (7) Nimirum interroga iumenta, et docebunt te; et volatilia cœli, et indicabunt tibi. (8) Loquero terre, et respondebit tibi; et narrabunt pisces maris.

ből a Teremtő bölcsességét és jóságát akarják tanítványaikkal olvastatni.

De ezzel nem érik be. Isten létének ez ú. n. physiologikus bizonyítéka mellé még olyasmit is olvasnak és olvastatnak e nagy «írott» könyvből, a mi már inkább pogány, legközelebről egyiptomi symbolikához szít. S e téren követik el hovatovább mind kevésbé izléses és egyre mértéktelenebb csürés-csavarásaikat. Ilyenektől Pelbártunk sem őrizkedik néha eléggé, de nem is él velük annyira vissza, mint legtöbb elődje és kortársa. A *Physiologus* és a vele rokon források nagyszámú beszédeihez nem egy részletet szolgáltatnak, mint mellékelt leírómunkból és ennek forrásjegyzékéből kitetszik. Legszívesebben a *méhék* (Hiem. 11. C, Pasch. 6. E, Quadr. I. 50. O), az *elefánt* (Hiem. 27. Y, Pasch. 9. H), az *oroszlán* és a *párducz* (Pasch. 6. E, v. ő. az oroszlánt ill. De Sanctis Hiem. 85. C), a *krokodil* (Pasch. 6. E, Quadr. II. 29. P), a *phoenix* (Pasch. 6. E, Quadr. I. 18. E), a *pelikán* (Pasch. 6. E), a *kigyó* (Pasch. 6. E, Quadr. II. 29. P), a *szarvas* (Quadr. I. 19. L), a *sas* (Quadr. I. 19. L, v. ő. De Sanctis: de S. Joann. Ev. IV. C) physiologusi kepeivel tűzködi meg beszédeit. Ebbe a körbe tartoznak még a *smaragd* (Hiem. 27. Y), a *kámfor* (u. o.), a *karbunkulus* (Quadr. I. 20. O), a *harpya* (Quadr. I. 21. R) stb.

A példák e fajának példájaként lássuk a *párduczról* szólót (Pasch. 6. E), mely kissé szabadon követi a Physiologus illető fejezetét:*)

«A párducz, mint a Physiologus mondja, minekutána három napon át aludt barlangjában, ismét felszerkenvén, olyan édes illatot áraszt, a melylyel minden állatokat maga után von. Ép így Krisztus is harmad napon feltámadván, minden szenteket maga után vont.» (A Phys. szerint a hangját is hallatja s e közben a szájából árad az édes illat, mely a *közeli* és *távol*i állatokat magához vonja. Ezeket a *zsidók* és a *pogányok* értendők. Csak a *sárkány*, mely az *ördögöt* jelképezi s a párducz esküdt ellensége, rejtőzik előle félelmében.)

* * *

A természet három országának ezen kipéldázásától jókora lépés választja el a tanító mesét, melynek szereplői, e műfaj későbbi

*) LAUCHERT i. h. 19. l. v. ő. a tárgymutatóban nála id. többi párhuzamos helyekkel.

fejlődésében, csak az ember maszkjainak tekintendők s így kiválóképen erkölcsi oktatás céljaira alkalmasak. Az aepuszi mese prédikációkba szövését illetőleg az imént már láttuk Beauvaisi Vincze és Vitry Jakab vélekedését. Utóbbinak beszédeiben nem kevesebb mint félszáz ilyenféle mese fordul elő, tehát a CRANE-fele kiadvány összes példáinak majdnem egy hatoda. Pelbártunk aránylag jóval kevesebb apologot sző prédikációiba s rendszeren csak üdítő és serkentő fűszerül él velük. Meséi közt azonban van néhány, még pedig nem csupán aepuszi, hanem egyéb fajta is, a mely az ismert változatoktól való érdekes eltérései miatt kiváló figyelmet érdemel. Egyik-másikuk abban a szerkezetben, a mint ő elbeszéli, eddig legrégebb ismert feljegyzésül ő nála fordul elő s máshová is alighanem tőle került.

Ilyen mindjárt az *Igazság és Hamisság* (Pasch. 8. Y) nevezetes meséje, melynek rengeteg nép- és műköltészeti változat-erdejét az Ethnol. Mitteil. II. köt. 38. és 159. lapjain állítottam össze vagy tiz évvel ezelőtt.*) Pelbárt meséje az első ismert változat, a melyben a következő motívumok fűződnek összefüggő lánczolatára:

1. Igazságtalan úr fogad a maga igazságos szolgálójával (ennek két szeme ellenében 200 arany forintba), hogy a világon a hamisság győz az igazságon.

2. a) Kereskedő, b) bírák, c) püspök, d) király, mint perdöntők, mind a gazdának adnak igazat.

3. A megvakított a városon kívül fa alatt tölti az éjet; éjjelkor ördögök káptalanja a fán. Egyik ördög elárulja a vakságot gyógyító fű titkát.

4. A gyógyító fű visszaadván szemévelágát az igazságosnak, ez egy király udvarába kerül, kinek vak leányát ugyanavval a fűvel meggyógyítja s nagy jutalmat nyer.

5. A hamis gazda ezt megtudván, hasonlókép akar cselekedni; ama fa alá megy, de az ördögök, kik titkuk fölfödözése miatt boszúsak, ott érik és megvakítják.

A legtöbb e körbe tartozó népmese többé-kevésbé ugyane schemát követi, legalább a nyugati népeknél általában, de számos

*) V. ő. R. KÖHLER, Kleinere Schriften I. 281. 465. HUKOPUS ISTVÁN, Egyet. Philol. Közl. XXVI. 29. l.

keleti változatban is.*) Népnyelvi feljegyzésével PAULI «Schimpf und Ernst»-jében**) találkozunk légelőször, a ki (maga is Ferencz-rendi) Pelbártunk előadását látszik követni. Szövege csak jelentéktelen eltéréseket mutat a Pelbártétól. Ez eltérések főbbjei a következők:

1. A fogadás 100 aranyban történik.

2. Perdöntők: *a)* kereskedő, *b)* apátúr, *c)* nemesember; a ki kettőt nyer meg a maga ügyének, az a győztes; mind a három az igazságtalanságra szavaz.

(2^a.) Epizód (Pauli 490. eleje), mely Pelbártnál hiányzik.

4. Király helyett csak *groser landszher*.

Helyenkint még a kifejezések is egyeznek Pelbárt- és Paulinál. Pl.:

PELBÁRT:	PAULI (490.):
Media autem nocte supervenit turba demonum, <i>capitulum</i> super illa arbore consedendo faciens.	In der nacht da kamen di bösen geist vil dem selben baum zúsamem zúcapüttel.
Tunc cæcus hoc audito <i>invocavit deum</i> et <i>capit</i> varias herbas sub arbore decerpere et oculis applicare, et deo dante reperit unam inter alias, quam applicavit et sanatus est.	Diser blind knüwet nider, vnd hat got den herron das er im hülf, das im das krut würd, vnd fieng an zúsuchen, vnd wen er ein krütlin fand, so truckt er es in die augen, also orgreiff er zú letzt das gerecht, vnd ward gesehen.
<i>Sicque patat</i> , quod iustitia, licet <i>ad tempus</i> opprimatur, tamen postea sublinatur, . . .	<i>Da ward offenbar</i> , das die warheit ein zeit lang was vnden gelegen, aber sie hat vberwunden, . . .

E feltűnő egyezések a fent jelzett eltérések mellett is valószínűvé teszik azt a feltevést, hogy Pauli közvetlenül Pelbártból

*) Ezeket I. COSQUIN, Contes populaires de Lorraine, Paris 1886. 7. sz. meséje jegyzetében az I. köt. 90. s k. lapjain.

**) L. 489—90. sz. OESTERLEY kiad. (Bibl. des Littér. Vereins in Stuttgart LXXXV. 1866.) 284—286. l. és a hozzá való jegyzetek 529. s k. l., melyek során Pelbárt meséje is idézve van, de a többi ugyanott említett mese egy része csak távoli rokonságban van a miénkkel. Mint az Oesterley-féle összehasonlító jegyzetek legtöbbszörének, úgy ennek is az a hibája, hogy a változatokat nem osztályozza és sok, szorosán össze nem tartozót is egy kalap alá von.

merítette e példát, habár a kettő közös forrást, egy még eddig ismeretlen régibb előadást is használhatott. Addig is, a míg erre esetleg ráakadunk, egy valamivel ugyan távolabb álló, de az Oesterley-féle párhuzamok nagy részénél mindenkép rokonabb változatot akarok ide iktatni, minthogy még teljesen ismeretlennek vélem. De annyiban is érdekes, mert régibb a Pelbárt-Pauli-féle szerkezetnél.

Ezt az érdekes változatot egy még jóformán teljesen ismeretlen hazai kéziratban fődöztem föl, melyről közelebb részletesebben kívánok szólni. Addig egyelőre csak annyit róla, hogy a Nemz. Múz. 123. sz. középkori latin codexe, mely a XV. századból való és *Magister Esopus et Auianus* vagy *Esopianus* czímen az Anonymus Neveleti és az említett latin meseíró *æsupusi* meseinek a prózai paraphrasisa, elejétől végig lelki magyarázatokkal; minden fejezet előtt, melyek felváltva az Anonymusból és Auianusból vannak véve, egy-egy distichonnal az illető szövegből motto gyanánt. Vannak azonban a könyvben egyéb forrásokból vett példák és mesék is; ilyen az is, a mely a 25. levél rectóján kezdődik s a melyet idetartozó tárgyánál fogva, a Függelékben (L. 2.) Pelbárt előadása után betűszerinti hűséggel közlök.

Itt is megvan kiindulópontul az Igazság és Hamisság közötti fogadás, még pedig az illetők szemevilágában. (Pelbárt-Paulinál már csak az egyik, a szegény, kockáztatja szemét a dúsnak pénz ellen.) Perdöntő a római nép. A megvakított Igazság itt egy római senator égből küldött álma folytán nyeri vissza a szemevilágát s kap hozzá még királyságot. A varázserejű gyógyszer egy hársfa harmata. A Hamisság megvakítása saját kívánságára történik, körülbelül úgy, mint a Kis és a Nagy Kolos meséjében az irigy gazdag bűnhődése szokott bekövetkezni. Hiányzik a fán (vagy a fa alatt) éjjeli gyűlést tartó ördögök (vagy állatok) és a meggyógyított királylány motívuma; de egyébként már nagyon közel jár ez a változat is a népmeseiekhez, a melyeknek a hangjához is feltűnően hasonlít az előadása.

A XII. század második és a XIII.-nak első felében élt *Cheritoni* (v. Ciringtoni) Ódónál*) szintén előfordul a két útitárs közötti fogadás, de az ő meséje különben még teljesen a *Fabulae antiquae*

*) L. HERRICX, Les Fabulistes latins? IV. 201. és v. o. 428.

és a *Romulus*-féle szerkezetek*) nyomán marad, és tulajdonképen csak a két főszereplő jellemét illetőleg tartozik ebbe a körbe; a mese tanulságát nézve azonban annyira nem, hogy épen ellenkező életbölcseességi szabály következik belőle, mint azokból a parabolákból, a melyekben az Igazság vesztesége csupán ideiglenes és végül mégis csak a Hamisság iszsza meg a dolog levét.

Az utóbbi tanulságú mese első irodalmi feljegyzésének, legalább nyugaton, egyelőre a XIV. századnál aligha régibb spanyol *Libro de los Gatos* (A macskák könyve) 28. fejezete tekintendő. Igaz ugyan, hogy e könyv egészében nem más, mint a már említett Odo elbeszéléseinek a szabad átdolgozása. Mennyire szabad, azt ép a mi példázatunk mutatja igen jellemzően, a mely az Odo szövegétől már az elején is eltér kissé, a mennyiben Odónál a két útitárs közötti fogadás előbb történik s csak aztán kerülnek a majmok közé; a spanyol átdolgozó szerint pedig már a majmok gyülekeztében vannak, mikor a hazug az igazmondónak a fogadást felajánlja. Lényegesebb azonban a másik eltérés mesénknek (már t. i. az Odo-félenek) a végén. Az angol cistereitánál s még a XIV. században élt Sheppey Jánosnál is, a ki Odo meséit rövidebb latin előadásban ismételte, csak nagyon elpáholyják (ill. Sheppeynél**) már a körmeikkel és fogaikkal is megdolgozzák s félholtan bagyják), de még nem vakítják meg a majmok az igazmondót. A tanulság itt is, ott is:

Et quandoque nocet omnia vera loqui.

Idáig tehát alig van köze a mi Pelbárt-féle mesénknek és közelebbi vagy távolabbi rokonainak az Odo és a *Libro de los Gatos* meséjéhez. Csakhogy Odo spanyol átdolgozója e példát nem hagyja ám ott abba, a hol eredetije, hanem a végét, mint már jeleztem, kissé módosítva, az igazmondót a majmokkal *megvakíttatja* s ehhez a tényhez fűzi aztán az ő új meséjét, a melylyel nyugaton előtte nem is találkoztunk. Nem tudnak a megvakításról az idézett *Fab. ant.* és *Romulus*-mesék sem, a melyek több-kevesebb mellékes

*) L. HERVIEUX i. h. II. 150, 227, 243, 408, 449, 507, 542, 549, 620, 652, 706, 747. (Valamennyi csak azon, hihetőleg Phaedrus egyik elvesztett meséjéből keletkezett próza-feloldás változata, mely a majmok országában igazmondása által pórüljárt igaz ember és a hízkelkedésével boldoguló hazug esotét mondja el.)

**) HERVIEUX i. h. IV. 428. l., XXX. mese.

eltéréssel nagyjában mind ugyanolyan menetűek és csak addig viszik a cselekményt, mint Odo és Sheppey. Hogy Odo francia fordításában mint van e mese dolga, azt nem mondhatom meg, mivel csak annyit tudok ezen még kiadatlan átdolgozásról, a mennyi HERVIEUX id. munkája IV. 85—92. lapjain s az ott említett P. MEYER-féle értekezésben (*Romania* 1885. XIV. 388—397. l.) róla olvasható. *Bozon* Miklósnál, ki a XIV. század elején szintén átültetett francia prózára Odo meséiből néhányat, ez a példázat nem fordul elő.

Maradhatunk tehát egyelőre a spanyol átdolgozásnál, a melynek, úgy látszik, teljesen sajátja az Odo-féle mese e különös és érdekes megtoldása.

A *Libro de los Gatos**) 28. fejezete, melynek a czíme *Exemplo de los dos compañeros* (Példa a két útitársról), a megvakított igazmondót egész az Odóval párhuzamos rész végéig csak *el verdadero*-nak, a hazugot is csak *el mentiroso*-nak nevezi. Egyszer csak azonban így folytatja, mikor az Odo-fele szöveg véget ért: *Et estonce Buena Verdad oyó voces de osos e de lobos, e de otras bestias . . .* S ugyanigy nevezi a most már megszemélyesített Igazságot mindvégig, míg az alább újra előkerülő Hamisságnak elég különösen *Mala Verdad* a neve a toldalékban. Hogy honnan vette Odo meséinek az ismeretlen spanyol átdolgozója ezt a toldalékot, az egyelőre még nyílt kérdés és csak a keleti párhuzamokkal való tüzetes egybehasonlítás fog talán a nyomra rávezetni. Addig is közöljük legalább kivonatban a XIV. századból eredő spanyol változat lényegesebb részét.

«Jó Igazság» tehát vakon magára maradván az erdőn, különféle vadállatokat hall közeledni, melyek elől egy fára menekül. A fa alatt a vadak: medvék, farkasok és egyebek, beszélgetnek. Többi közt a róka elmondja, hogy a közelben lakik egy király. Kinek egy néma lánya van, ő maga meg vak. Mind a két bajon könnyű lenne segíteni, ha tudnák, a mit a róka tud. S el is mondja,

*) A róla szóló irodalmat l. HERVIEUX i. m. IV. 108. l. jegyzetben. Kiadta PASCUAL DE GAYANGON a *Biblioteca de autores españoles* II. köt. 543—560. lapjain. A könyvnek különben tartalmával csak laza összefüggésű czíme tán onnan van, hogy egy képekkel díszített kéziratában a macskákról szóló mesék különösen kiemelkednek. V. ö. GRÖNKU Grundriss der roman. Philol. II, 2, 414. l. 2. jegyz.

min hogyan kell segíteni. «Jó Igazság» az erdön keresztül haladó hajsárok segítségével a király udvarába jut, ott visszaszerzi a saját maga, az uralkodó és az ország többi vakjainak a szemevilágát, majd meggyógyítja a király néma lányát s gazdag jutalmat nyer. «Rossz Igazság» utóbb ugyanoda kerül s mikor társát ilyen jó módban látja, megkérdi tőle, hogyan szerezte vissza először is az elvesztett szemevilágát, mert neki is van egy vak fia, kinek bajára hiába keres gyógyulást. «Jó Igazság», a ki mást, mint igazat, nem tud mondani, erre így szól (s ez igen jellemző, mert elárulja, milyen gondatlanul készült a két, eredetileg össze nem tartozó elemről összehevenyészett tákolat): «Láttad e, barátom, mikor kitépted a szemeimet ama hegyen, — láttad-e azt a nagy fát, a melynél állottam? Nagy kinnal felmáztam rá, s alája gyülekeztek a világ összes állatai, hogy ott káptalan tartsanak.»*) Pedig a mese elején szó sincs arról, hogy a Hamisság tépi ki az Igazság szemét, hanem az igazmondásán felbőszült majmok teszik ezt, mint a hogy az Odo-féle mese menete másképp nem is igen engedi. Itt tehát kétségtelenül egy más, csak némileg hasonló bekezdésű mese elejét helyettesíti az Odo-féle parabola, melynek a folytatásaképen, de vele még csak összhangba sem juttatva, következik aztán a másik, elején esonka mese további része. A közös vonás a kettő közt csak a két főalak jelleme és az Odónál is meglévő (de a Fab. ant. és a Romulus-változatokban még hiányzó) fogadás a két ütitárs között. Hosszabb és érdekesebb mesénk, mely már valódi népmese a szó mai értelmében, talán úgy kezdődött, hogy a két ütitárs fogadott s az Igazságnak elvesztett fogadása fejében tolta ki a Hamisság a szemét, mint ez rendszeren a többi hasonló menetű változatokban, így Pelbárt-Paulinál is történik. A Libro de los Gatos átdolgozója pedig, a ki e mesét máshonnan, lehet, hogy csak szóbeli hagyományból ismerte, mikor az Odo paraboláinak átültetése során a Verax és Fallax fejezetéhez érkezett, előbb ezt szabadon lefordította, azután pedig ott, a hol körülbelül legjobban illeszkedett a másik mese az előzőhöz, hozzátoldotta a magáét. De nem igen törődött azzal a szembeszökő ellenmondással, a mely a két kiemelt hely között maradt.

*) «¿Viste, amigo, cuando tú me sacaste los ojos en el monte, é viste ese árbol grande en que yo estaba? Con cuita subí en él, é juntáronse y todas las animalias del mundo á hacer embudo.» (I, b. 552. l.)

Különben, a mint látom, nem vették észre e saját szerű körülményt előttem azok sem, a kik e mesével pedig elég behatón foglalkoztak.)* Sőt rendszeren csak úgy idézik azt, mint az Odo latin szövegének a spanyol fordítását, a mi pedig csak e fejezet elejére áll s még erre is csak némi megszorítással. Innen van aztán, hogy a párhuzamok jegyzéke, melyek e meséhez könyvről-könyvré vándorolnak, úgy tünteti fel a dolgot, mintha az egész mesének (a Pelbárt-féle változat összes főbb momentumaival) már Odo volna az első ismert nyugati feljegyzője. Holott láttuk, hogy ez koránt-sinesen így, mert csak a *Libro de los Gatos*, tehát legfőlebb a XIV. századig visszamenő szöveg egyelőre az első nyugati feljegyzése a mi mesénknek, még pedig annak csak esonka, a tulajdonképeni bekezdése híjával lévő szerkezete.

Az első teljes és logikus szerkezet az eddig ismert összes nyugati változatok között ezzel szemben kétségtelenül a mi Pelbártunké, a kitől minden valószínűség szerint közvetve (Pauli révén) vagy közvetlenül nem egy népmesei változat is függ. Legalább addig ezt kell hinnünk, míg az a régibb szerkezet elő nem kerül, a melyből esetleg a Mneskák-könyve és Pelbárt is merített. Hogy e kettő közt kell valami kapocsnak lennie, azt valószínűvé teszi egyebek közt a spanyol mesében is, Pelbártnál is meglévő *káptalan* szó. Másrészt azonban a rokonság a két változat között mégis távolabbinak látszik, hogysen mind a kettő ugyanarra a legközelebbi ősré meghessen közvetlenül vissza.

Sokkal valószínűbb, hogy Pelbártunk is, a spanyol átdolgozó is a szabadabban változó és fejlődő szövhagyományból merített, a mi csak érdekesebbé és folklorisztikus szempontból beesesebbé teszi a mi jeles minoritánk e példáját. Különben is jellemző, hogy Pelbárt itt és még néhány mindjárt elsorolandó esetben nem idéz semmi forrást sem, holott ha írott külfölből merít, ezt alig szokta vagy egyszer is elmulasztani. Sőt épen a nagyon is lelkiismeretes és körülményes idézőmód különbözteti őt meg legtöbb kortársától és elődjektől is. Itt tehát, valamint még néhány esetben, a hol forrás idézése nélkül csak annyit mond, hogy *fabulose* vagy *parabolice narratur*, avagy (mint épen a mi példánkban): *exemplum*

*) Csupán KNEST említi, de csak egész általánosságban, hogy a spanyol átdolgozó nagyon szabadon bánt el a latin eredetivel. (V. ö. *Jahrb. f. rom. u. engl. Litt.* X. 44. l.)

narratur parabolicum. — itt már ez a jellemző bekezdés is inkább a szóbeli hagyomány, mint valamely írott forrás mellett szól. Ez esetben pedig, a melyet különben Pelbárt meséjének a többi hasonlótól feltűnően különböző vonásai is nagyon valószínűvé tesznek, népköltésünk egy oly régi emlékevel van itt dolgunk, a melyyel korra még műköltészetünknek is csak épen a legelső dadogó emlékei mérhető össze. A Mátyás királyvá választása alkalmával énekelt pesti diák-nóta mellé iktathatunk tehát egy körülbelül egykorú magyar, habár csak latin nyelven feljegyzett népmesét is, a mely még hozzá épen mitőlünk kél nyugat felé útra, hogy Pauli német nyelvű feldolgozása révén esetleg abba az irányba kerengjen vissza, a honnan hozzánk vetődött. De az is lehetséges, hogy mi még előbb ismerkedtünk meg vele, mint — a spanyolokat kivéve — az egész Nyugat. Mert a mint a spanyolokhoz a mórok vagy a zsidók,* úgy hozzánk is hozhatták már a törökök előtt is más keleti vendégeink vagy kéretlen látogatóink is. De hozhatták a magunk keleten járó vitézei vagy zarándokai, akár már Odo és Jacobus de Vitriaco századában is, a ki II. Endre királyunkat és kereszteseit színről-színre látta, bár nem szentel neki többet egy-két szónál szentföldi emlékiratában.

* * *

Nem kevésbé érdekes Pelbárt egy másik meseje: *A kevély, a kapzsi és az irigy*. Ez, mint már a címe is elárulja, a roppant elterjedésű tárgynak olyan változata, melyben a rendes két főszemélyen kívül még egy harmadik is szerepel, t. i. a kevély. És ennek az elég ügyes betoldásnak is egyelőre csak Pelbártig tudjuk visszavinni a családfáját. Mert LASKAI OZSVÁT és PAULI szövegei közül az előbbi kétségtelenül, a másodiké pedig szintén nagyon valószínűen csak a Pelbárt-féle szerkezet visszhangja, a mint az a Függelékben (II. 1.) párhuzamosan közölt három előadásból, azt hiszem, elég világosan kitetszik.

Laskainak Pelbárttól való függését elbeszélésének egész menetén kívül még egyes kifejezéseinek az egyezése is tanúsítja. S ha a *Rosarium* folytatójának mesteréhez, Pelbárthoz való viszo-

*) Egy a IX. századból (?) eredő zsidó változatot említi R. KOHLER Kl. Schr. I. 287. l., melyet GASTEN közölt a *Folk-Lore* VII. 230. l. Ez, a mint látom, elég közel áll a *Libro de los Gatos* elején esonka változatához.

nyát és a *Gemma fidei* egyetlen ismert kiadásának évét (Hagenau 1507) figyelembe vesszük, ez a függés különben sem valószínűtlen.

Pauli ugyan már valamivel önállóbb, de az egyetlen lényegesebb eltérés nála is csak az, hogy a harmadiknak, a legsúlyosabban bűnhődő kevélynek, a két szemé kitolása után nem a *kezzeit*, hanem csak a *füleit* vágják le.

E példa közelebbi és távolabbi rokonait, persze megint minden osztályozás nélkül, OESTERLEY sorolja fel Pauli id. fejezetéhez szóló jegyzetében. A mit ő elmulasztott megtenni, azt igyekszem én ezúttal helyreállítani.

Az Oesterley idézte középkori latin prózaszerkezetek, a melyek prédikátoroknál és ilyenek számára készült példatárakban igen sűrűn találkoznak, mind az *Avianus*-féle 22. sz. mesének*) keresztény szellemben való átalakításai. A nála felsoroltakhoz még néhányat idéz CRANE *Jacobus de Vitriaco* 196. példájának jegyzetében.**) *Jacobus* példáját Oesterley még nem ismerte, de nem is igen ismerhette, minthogy Crane csak 1890-ben adta ki jeles munkáját, mely tömérdek becses adalékot nyújt a középkori elbeszélő irodalom forrásainak és további hatásainak kinyomozásához. *JACONS* is ad néhány hasznavehető utalást és helyreigazítást mesoposi meséinek úgy nagyobb, mint kisebb kiadása illető fejezetéhez írt jegyzetében. (A kisebb kiadás, London 1894, 213. l. LIV.) Mind ezekhez még a következő pótlékokkal járulhatok: Rabbi *Berachjah* Róka-meséinek (XIII. század? Latin fordítással együtt kiadva Prága 1661.) utolsója, a 107. számú, igen hosszú lére eresztve fel, nagyjában szintén csak az *Avianus*-féle előadás nyomán közli e mesét, melyhez nála egyúttal az utószó gondolatmenete, az irigyek elleni védekezés kapcsolódik. *BOZON MIKLÓS* ferenczes, a XIV. század elején, nagyjában *Jacobus de Vitriaco* szerkezetét követve mondja el e példát 112. számú meséjében (SMITH-MEYER kiad. Páris 1889, 129. és 275. l. jegyz.). Nálunk *Pesti Gábor* 104. és *Halapi* (v. Alapi) *Konstantin* (Apologorum Moralium libri VI. Nagyszomb. 1747) V. 7. híven ragaszkodik *Avianushoz*, kinek *Halapi* még a versmértékét

*) HERVIEUX l. h. III. 276. l. Közvetlenül származékai n. o. 331, 364, 390, 440, 477, 485, 496. l. U. o. 77. l. e mesének egyik ő-francia fordítása.

**) L. CRANE kiad. 81. l. s a hozzá való jegyzetet a 212. l.

is mintául vette majdnem négyszázra rúgó, különféle forrásokból szedegedett latin meséiben.

Míntehogy minket itt közelebről esupán a középkori rokon szellemű változatok érdekelnek, csak ezeknek világosan feltetsző, vagy legalább gyanítható filiatiójával egészítjük ki Oesterley jegyzetét, beleillesztvén e családfába a fenti pótlások közül is azt a néhányat, a mi ide tartozik.

Jacobus de Vitriaco előtt keresztény szellemű redactiója e mesének nem ismeretes. Mert még az az egy is, a mi tán ilyennek volna gondolható, t. i. a *Joannes Sarisberiensis* (vagy Parvus, Jean le Petit) «Polycraticus»-ában (VII. k. 24. fej. Migne Patrol. Lat. 199. köt. 703. l. B) lévő rövid ezézés is, egyenesen Avianusra hivatkozik, de egyébként is az egész mesének csak oly szófukar vázlata, a melyet sem ide, sem oda nem igen lehet osztályozni.*) Vitry Jakabot alig néhány szónyi esekély eltéréssel írja ki a *Discipulus* (Herolt János bázeli dömés, Promptuarium exemplorum: J 33) és rövidíti egyenesen rá is hivatkozva már egy századdal Herolt előtt a *Scala caeli* (vagy középkori írásmóddal *celi*: f. 106^b), ezt meg szószerint a *Major*-féle bővített *Speculum exemplorum* (Invidia XI.), *Peraldus* (v. Paraldus, Pérault Vilmos dömés a XIII. sz. közepe táján, +1275.), *Gritsch* (bázeli ferenczes a XV. század közepe körül) az Oesterley idézte helyeken és a vele körülbelül egykorú *Paratus****) című beszédgyűjtemény (I. a Függelékben II., 2. 5. 6.) többé-kevésbé szorosán követik Jacobus de Vitriaco előadását, de más közbenső alakúlatra is támaszkodhatnak. Töle egészen függetlennek látszik *Holkot* (I. a Függelékben II., 3.) és még önállóbb, a mint láttuk, a mi *Pelbártunk*, kitől *Laskai* kétségtelenül, de alighanem *Pauli* is függ. Külön áll *Bromyard* (a XIV. és XV. század mesgyéjen, +1418.), ki a különben Vitry Jakabéhoz szító példát egy másik hasonlóval toldja meg. (L. a Függelékben II., 4.)

* * *

La Fontaine egyik legremekebb, sőt ha Chamfort-ral tartunk,

*) Az egész mindössze ennyi: «Et ut Aesopo, vel Aviano credas videbis qui sibi oculum alterum erui gaudeat, dum utroque privetur proximus.»

**) Ez utóbbit Oesterley nem említi.

valamennyi közül a legremekebb meséjének*) tárgyát, a ravasz hüsevök és a jámbor számár gyónását, Pelbárt szintén némileg önálló s a rokonabbaktól is kissé elütő szerkezettel mondja el nagyobbíjt beszédei I. részének 22. darabjában (G jegy alatt).

Nála az *oroszlán*, a *farkas* és a *számár* egy folyón készülnek átkelni s mikor esolnakjuk sehogysem akar a parttól elindulni, a ragadozók ennek okául azt vetik, hogy ez valamelyiküknek a vétke miatt történik. Ezen csak őszinte gyónásuk segíthet. Az oroszlán megvallja, hogy az erdő legkövérebb vadait ugyancsak megdézsmálta. A farkas mentegeti az állatok királyának bűnét, a kit erre csak éhsége készített. Aztán ő is meggyónja, hogy egy emsét malaczaival együtt felfalt. Az oroszlán ugyanazzal menti vétkét, a mivel az előbb a farkas szépitgette az övét. Most a számáron a gyónás sora. Szegény nem tudja más bűnét, mint azt, hogy egyszer terhe alatt roskadozva és éhségtől gyötörtetve, gazdájának a rongyos boeskorából egy szalmaszálat látott kikandikálni s azt nyomhón felfalta. Az oroszlán és a farkas erre egyetértően kijelentik, hogy ez a legnagyobb véték, mert hitszegés volt a gazdája ellen. Azzal neki esnek és felkoncsolják a esacit.

Ezt a mesét is azért szötte prédikációjába Pelbárt, «ut dormitans populus in sermone post prandium expurgatur ad audiendum tali consolatione». Vasárnap délutánra való beszéd volt ez is (a böjt harmadik vasárnapjára), mint a két héttel előbbi (Quadr. I. 6), melynek C pontjában a szerzetes ruhát öltő farkas szinlelt bűnbánatát idézi Pelbárt: *Sicut exemplum legitur li. Kihil* bevezetéssel. Aligha esalódnak, ha e kissé fogyatékos idézés mögött a *Kalilah ve Dimnah* híres indiai eredetű mesegyűjtemény valamely, még ismeretlen latin kéziratí származékát gyanítjuk. Nem valószínűtlen ugyanis mind a két mese indiai eredete, bár a keleti párhuzamok egyike sem áll oly közel Pelbárt előadásához, mint a nyugati középkori latin szerkezetek, melyek a Joannes de Capua fordításánál részben régiebbek. De ezek között sincs olyan, a mely Pelbárt e példáival teljesen egybevágna, s így az ő változatai ismét

*) VII. 1: Les animaux malades de la peste. (REONTER kiadásában II. 88. s k. l. igen tanúságos bevezetéssel, melyhez a kötet Függelékében néhány érdekes változat járul.)

érdekes adalékokkal gyarapítják e két mese térben és időben igen kiterjedt irodalmát.

Az állatok gyónásának nála olvasható variánsához (I. a Füg-gelékben III.) még legközelebb a *Philelphus*-féle mese*) áll, a melyben szintén hajózás közben történik a szamár vesztére törő gyónás. Ugyanigy még egy új-görög költeményben, mely a XV. századból való s igen részletes előadású, de egészen más a befeje-zése, mert a szamár ügyes esellel való menekvését függeszti hozzá. (L. J. GRIMM, Sendschreiben an K. Lachmann. Leipzig, 1840. Tar-talmi kivonata: ГОРДЯКЪ, Deutsche Dichtung im Mittelalter² 625. l., a hol még számos hasonló tárgyú latin és német középkori költemény és ilyenekre való utalás olvasható. Az ott említett *Poenitentarius***)-t, vagy *Brunellus*-t azóta VORER is kiadta: Kleinere lat. Denkmäler der Thiersage aus dem XII. bis XIV. Jahrh. Strassb. 1878. 81—106. l. s a hozzávaló bevezetés 23—34. l.) V. ö. még KUNZ H. utalásait *Barkhard Waldis* kiadása (Deutsche Bibliothek I—II. Leipzig 1862) IV. 1. és OESTERLEYÉT *Pauli* 350. meséjéhez, mely azonban csak a szamár és a farkas különböző megítélését említi az oroszlán bírói széke előtt, az állatok gyónása nélkül. Továbbá HERVIEUX i. h. III. 349., *Desbillons* I. 1.; a barátesuhában vezeklő farkashoz pedig HERVIEUX u. o. 334., *Abstemi*us 134., *Des-billions* I. 15.

* * *

La Fontaine egy másik, nem kevésbé ismert meséjének hősnőjével, a tejes köcsögére légyarákat építő *Perrette*-tel (VII. 10.), egy családból való Pelbártunknál (Quadr. II. 6. L) a férjhez menni vágyó lány, kinek mulatságos esetét szintén a bóbiskoló hívek fel-serkentésére szóvi Invocavit-vasárnap délutáni prédikációjába a jeles minorita. E példa őseiről részletesebben szóltam az *Ethno-graphia* IX. (1898. évi) kötetének 425. s k. lapjain, s így ezúttal

*) Ennek a BELLEGARDE-féle francia fordítását magyarra is átültette NÉMETH ANTAL (Ezópus élete és fabulái, Pozsony és Pest é. n. 365. l.) V. ö. Bellegarde 1751. évi bélini kiadásában 314. l. — *Philelphus* meséi először 1480-ban jelentek meg Velenczében.

***) Első kiadása: MATTH. FLACIUS ILLYRICUS (Vlaciich Mátyás), *Varia doctorum piorumque virorum de corrupto Ecclesiae statu poemata*. Basileae 1557. p. 199—214. S ez után J. GRIMM, Reinhart Fuchs, Berlin 1834, 397—409. l.

elengedhetem magamnak az ott mondottak ismétlését. E helyett I. a Füg-gelékben (IV.) Pelbárt szövegével szemben a két, hozzá legköze-lebb álló régibb változatot: *Jacobus de Vitriaco* és a nálánál kevéssel ifjabb *Stephanus de Borbone* (+ 1261.) előadását, melyektől Pelbárté ismét jellemző eltérést mutat. Ha e változtatás nem valamely még eddig ismeretlen közbenső szerkezet érdeme, akkor Pelbárt ez esetben is ügyes átdolgozónak mutatkozik, a kinek kezében a századok óta vándorló mesetárgy új reliefet és szervezesebb tagolást nyert, mert annyi kétségtelen, hogy nála jobban és természeteseb-ben van a tejes köcsög eltörése motiválva, mint a két francia prédikátornál.*)

Nem hagyhatom e mese újabb, bár csak futólagos tárgyalása alkalmával megjegyzés nélkül azt a chronologiai tévedést, a melybe JACOBS esik (id. kisebb Aesopus-kiadása 219. lapján, a LXXVII. sz. meséhez irt jegyzetében), mikor La Fontaine világhírű *Perrette*-jének ezt a családfáját állítja fel: La Fontaine VII. 10. > Bona-venture Des Periers nouv. 14. > Dialogus creaturarum 100. > Jaco-bus de Vitriaco 51. > *Directorium humanae vitae!* Ez utóbbit e sor végére állítani határozottan téves, mert a *Joannes de Capua* fordí-tása csak 1263 és 1305 közt, pontosabban 1278 körül készült, holott Jacobus de Vitriaco már 1240-ben költözött el az élők sorá-ból. De különben is annyira távol áll az ő előadása és a rajta

*) E roppantúl elterjedt mesetárgy irodalmát I. REOSTER id. La Fontaine-kiadása II. 145. s k. l. V. ö. még *Egyet. Philol. Közl.* XXIII. (1899.) 319. l., a hol *Verszeghy* rokon meséjére, a *Tejárvóló Menyegző-re* (Magyar Aglája, 92. l.) is van hivatkozás, de ninesen megemlítye *Pétseli József* 23. számú meséje (az 1788. évi győri kiadás 130. l.), melyet az *Ethnographia* id. cikkében az összehasonlítás körébe vontam. Bognár közleménye alkalmából *Grauspötger Szaléz* úr 1899. ápr. 8-án Pannon-halmáról hozzám intézett levelében egy Győrme gyében elterjedt népies változatot küldött, melyben egy cigány a mezőn jártában egy bokorhoz ér s annak árnyékában egy alvó nyulat pillant meg. A váratlan szerenese a következő légyarák építésére indítja a cigányt: Itt van egy nyúl: megfogom és elviszem a paphoz. Kapok érte egy malacot, a malac meg nő s ellik batot, aztán mindenik megint batot: így egész esordám lesz, a mit Bamba (a cigány fiának a neve) fog őrizni. Én majd kimegyek utána nézni, mert a kölyök, biztos, hogy el fog aludni a legelőn, én meg, mint afféle nagy úr, a kinek kondája van, rákiáltok nagy mérgesen. «Az áldóját! Bamba! Már megint alszol!» De a mint torka szakadtából olkiáltja magát, a nyúl felriad és elfut, s vele eljárogognak a cigány szép tervei is.

közvetve vagy közvetlenül alapuló többiek (Steph. de Borbone, Dialogus creatur., Pelbárt, Bonav. Des Periers, La Fontaine, Gleim, Verseghy stb.) a *Kalilah ve Dimnah* és származékai, köztük a *Direct. hum. vitae* rokon tárgyú meséjétől, hogy ennek egyenes ágon való ivadékaül alig tekinthető. Hiszen csak a velejében, t. i. a légvárok egymásra halmozásában és hirtelen szétfoslásában egyezik vele, de a közös erkölcsi tanulság szemléltetése módját illetőleg nagyon eltér tőle. Nem mondom épen, hogy ez a XIII. század elején már nyugateurópai külön változattá fejlett tárgy nem ered esetleg csakugyan, mint annyi más, szintén Indiából. De még ha onnan ered is, a mit különben ez esetben nem is olyan kényszerű szükség feltenni, akkor is másutt kapta azt az ügyes átdolgozást, mely bohó ábrándozásra általában hajlandóbb alakot állított a középpontjába, mint a milyen az indiai mesékben ilyenként szerepel. Az pedig megint csak határozott javítás a tárgynak, úgy látszik, itt is az előszóbeli hagyomány útján esiszolódó fejlődése útján, hogy Jacobus vén anyókéjét már Bourboni István-nál szeleburdi ifjú lány váltja fel, s hogy ez még hozzá olyasmiről álmodozik, a miről a lányok leginkább szoktak, t. i. a férjhezmenetelről. Még az ő előadásánál is közelebb viszi a valószínűséghez a teljes köcsög felrúgását Pelbárt azzal, hogy a lány útközben ábrándozva el is alszik és élénk álmában csuszszan ki a sarka, mely légvárainak az alapját feldönti.

* * *

Az említettekén kívül még igen sok mese-, sőt néhány valódi népmesetárgy is fordul elő Pelbárt példái sorában, melyeknél azonban az eddigiektől eltérően, már forrásait is megjelöli a Pomerium szerzője. Ilyenek, hogy csak a nevezetesebbeket idézzem: a *Halal követei* (De Temp. Aestiv. 45 B, Ferrer Vincze nyomán), a *remete és az angyal**) (De Temp. Aestiv. 32 H, Jacobus de Vitriacot idézve, de tőle nagyon eltérően), az *egyszarcú elől menekülő ember* (u. o. 65 B) s közvetlenül ez előtt a *törbe esett madárka jó tanácsai* (u. o.), Schiller «Gang nach dem Eisenhammer»-jának a tárgya (u. o. 1 H) s még sok más.

*) L. erről az *Ethnographia* XI. (1900.) kötetében megjelent dolgozatomat.

Külön csoportokba sorakoznak ezek közül a *Barlaam és Josaphat*, a *Disciplina clericalis* és a *Gesta Romanorum* példái, melyeket az itt említett munkákból vett át, — és külön kategóriákba azok, a melyeket korabeli vagy régiebb prédikátoroktól és egyenest ilyeneknek szánt példagyűjteményekből kölesönöz Pelbárt.

A *Joannes Damascenus*-nak tulajdonított, indiai eredetű Barlaam és Joasaph (később Josaphat) legenda, melyben már a XVI. század egy portugall írója (Diogo do Couto) Buddha életrajzára ismert, az ép említettekén kívül még három példát szolgáltatott Pelbártnak; köztük még két olyant, mely az előbbiekkal együtt a *Gesta Romanorum*-ban is benn van. De Pelbárthoz nem innen, hanem az egész legendának a *Vitae Patrum*-ba is felvett hosszabb, vagy a *Legenda aurca*-ban lévő rövidebb előadásából kerülhetett.

Számos esetben érintkezik még tartalmilag a *Gesta Romanorum* egy-egy történetével Pelbárt valamelyik példája, a nélkül, hogy azt egyenesen onnan merítette volna. A mikor így tett, akkor dicséretes szokása szerint többé-kevésbé pontosan meg is jelölte nemesak a gyűjtemény címét, hanem legtöbbször még a fejezet-számot is.¹⁾ És épen ebből a pontos idézési módjából kifolyólag sikerült még azt is megállapítanom, hogy Pelbárt a *Gesta Romanorum*-nak már a vulgáris szövegét használta, azt t. i., a mely az ő életidejében már számos nyomtatott kiadásban forgott közkezen.²⁾

Nem a *Gesta Romanorum*-ból, hanem a *Vincentius Bellocacensis* nagy «Speculum»-ának későbbi (a XIV. századból eredő) toldalékából, a *Speculum morale*-ből idézi azt a két példát is, a melyek a köztük lévő áthidalással együtt (még eddig meg nem került közbenső szerkezet révén) belejutottak a kis *Bod codex* egyik nevezetes darabjába: az *Ember három föllenségéről* szóló tractatusba is.³⁾ (A *Bod codex* tudvalevőleg párhuzamos a *Lobkowitz*

¹⁾ Ily esetek: *Quadrag.* I. 29. Y = *G. R.* 58. I. 30. D = *G. R.* 163. I. 47. O = *G. R.* 18. II. 30. D = *G. R.* 159. II. 33. F = *G. R.* 128. II. 49. D = *G. R.* 57. De Tempore aestiv. 9. X = *G. R.* 170. 39. E = *G. R.* 45.

²⁾ Az első kiadás 1474 táján jelent meg h. és é. n. Kölnben. Ezt 1500-ig mintegy 20 követte.

³⁾ Pelbárt szövegét a *Bod-codex* illető helyével szembeállítva L. a Függolékben VI. sz. a.

codex 265—342. lapjaival, s így e szöveg itt is megtalálható a 288—294. lapokon. L. Nyelveléktár XIV. 97—99. l.)

Fridolin regényes történetét sem a *Gesta Rom.* kézirati szerkezeteinek egyikéből, az OESTERLEY-féle kiadás függelékének utolsó (283.) darabjául ismeretes változat szerint mondja el Pelbárt, hanem egy különösen kedvelt és sokszor idézett másik forrása, a *Discipulus* egyik beszéde (De Sanetis 48) nyomán.* Herolt János mellett a legtöbbször Ferrer Vincze (Vincentius de Valentia, spanyol dömés, 1355—1419.) és Meffreth meissenai prédikátor (a XV. század első felében élt) beszédeit aknázza ki; de hivatkozik helylyel-közzel még más, vele már majdnem egykorú hitszónokokra, így Gritsch János- és Wann Pálra is.

Még ezeknél is sűrűbben idézi azonban Pelbárt a példákat kereső prédikátorok két legvaskosabb és legkönnyebben hozzáférhető anyaggyűjteményét: a *Vitae Patrum*-ot és a *Speculum exemplorum*-ot. Különösen az utóbbi, a mely az előző hasonló munkák tartalmának bő kivonataként a XV. század második felében készült, számos oly esetben is Pelbártunk közvetlen forrása lehetett, a mikor mellette más helyre is hivatkozik. Ilyenkor ugyanis a maga szinte túlzott lelkiismeretességével nem mulasztotta el a *Speculum* illető fejezetén kívül azt a további forrást is megjelölni, a honnan ez ered. Bár néha, mint különösen a *Scala caeli*-ből vett példáknál ezt bizonyosra is vehetjük, ez a további hely is a keze ügyében lehetett. Ép így a *Caesarius*-ból és az *Apiarius*-ból eredő példáknál is, a melyek nagy része ugyan a *Speculum*-ban is megvan (ennek V. ill. VI. könyvében). De alig szenved kétséget, hogy Pelbárt könyvei között ez a két nevezetes XIII. századbeli példatár is ott volt, s így a reájuk való hivatkozás nem olyan természetű, mint azon esetekben, a hol (mint pl. *Jacobus de Vitriaco* példáinál) már valószínűleg csak a *Speculum* esatornáján keresztül szűrődött hozzá a régibb előadás.

* * *

Legutoljára hagytuk Pelbárt azon példáit, a melyekkel hazai tárgyuk miatt már SZILÁDY és HORVÁTH CYRILL is behatóbban fog-

*) A Függelékben (V.) Pelbárt és a *Discipulus* párhuzamos szövegei után l. még e szép regé néhány legközelebbi rokon előadását, hasonló természetű középkori forrásokból.

lalkoztak. Ezekre tehát kár lenne sok szót vesztegetnem, minthogy különben sem lehetnek — már helyhez kötött és legalább részben valósággal megtörtént voltuknál fogva sem, — összehasonlító irodalomtörténeti vizsgálat tárgyai. Egyet azonban mégis ki kell közülök vennem, mivel jöllehet Budán megtörtént dologként adja elő Pelbárt, elég sajátzerűn mégis már *Caesarius*-nál is megjeljük a teljesen hasonló mását, illetőleg helyesebben szólva a mintáját. Eszünk ágában sincs itt Pelbártot tudatos hamisítással vádolnunk. Ő bizonyára teljesen jóhiszeműleg vette át e jámbor históriát szerinte egészen szavahihető tanúk előadásából, de arról már nem tehetett, hogy a budaihoz feltűnően hasonló esetet három évszázaddal azelőtt Köln táján is hallott a «*Dialogus miraculorum*» szerzője. A példa arról szól, hogy az alamizsnálkodást (*Caesarius*-nál a papi dézsmá lelkiismeretes beszolgáltatását) Isten csodálatos termékenységgel: az egyszer már leszüretelt szőlő másodszori termésével jutalmazza. (*Caesarius* és Pelbárt párhuzamos szövegeit l. a Függelékben VII. sz. n.)

Nem vettük számba ez áttekintésnél a Pelbárt beszédeibe szőtt *Mária-csodákat*, minthogy ezeknek, a *Stellarium*-ban lévőkkel együtt külön tanulmányt kívánunk szentelni. Ilyent ugyanis nemcsak tárgyi egységük miatt kívánunk, hanem forrásaiknak irodalomtörténeti szempontból külön csoportba sorakozó természete is e tárgyalásmód mellett szól; valamint e tekinteteken kívül még az is, hogy egy részük szorosán érintkezik magyar codexeink tartalmának egy nevezetes részével. Ép így mellőztem a szentek azon hosszabb legendáit is, a melyek Pelbárt *Pomerium*-ának az év ünnepeire és a szentek napjaira vonatkozó kötetében foglalják el a beszédek egy-egy részét. Ezek hagiographikus jellegüknel fogva bonyolultabb kérdésekre csak kivételesen adnak okot és alkalmat, s alig néhány esetben ingerelhetik a kutatót behatóbb és meszebbre elágazó vizsgálatra. Itt már a tárgy is a hagyományozott szöveghez való hivebb ragaszkodásra készítette a szónokot, s a szabadabb szerkesztés meg az ennek tágabb határai közt fesztelenebbül mozgó lelemény jóformán ki volt zárva. Nem így azoknál a szorosabb értelemben vett példáknál, a melyeket ezúttal részletesebb vizsgálat alá kívántunk venni.

A mint láttuk, — bár e példák hosszú sorából is csak néhány jellemzőt szemelhattunk ki, — az összehasonlító elemzésnek ép

ezek közt van hálás tere. Itt számosával találkoznak az oly elbeszélések, a melyek a világszerte elterjedt s évezredek óta néptől-néphez vándorló tárgyak közül valók. Szemünkben nem a legutolsó érdeme Pelbártnak, hogy ezek közül is tudott egynehánynak olyan változatot adni, a mely eddig az ő sajátjának látszik. A másik, ennél is értékesebb és kétségtelenül szilárdabb alapon álló jog-ezím, a melyet arra tarthat, hogy az összehasonlító irodalomtörténet és a folklore munkása vele foglalkozzék, az a körülmény, a mely beszédeinek nagy elterjedési körében határozódik. E mellett pedig még abban, hogy oly kor gyermekeihez szólt, a melyben még nem csupán a nép volt írástudatlan, hanem a felsőbb körök is vajmi keveset olvastak. A Pelbártok prédikációin épülő sokaság, a szent ígék mellett, mennyi novella- és mesetárgy termő talajba hulló magvát vihette magával a templomból, a mely akkoriban sokakra nézve a szellemi táplálkozásnak és üdülésnek jóformán egyedüli helye volt! S milyen duzzadó őserővel esörgedezett e helyen akkor még a nagyok és kicsinyek, a hatalmasok és gyengék lelki szomjának közös esillapítója: azt Pelbárt beszédei is igen jellemzőn mutatják.

Mennyi ment át ennek a száz meg száz rejtett, földalatti ereeskén táplálkozó forrásnak a nedűjéből az irodalom mesterség szabta csatornáiba; mennyi szívárgott közvetlenebb úton, a szájhagyomány szabadabb útján a nép közé: azt ki győzné ma számba venni? Elég ha egy-egy esetben, jellemző példákon megmutathatjuk, hogy nálunk sem volt kicsinylendő szerepe századokon át a templomi szószéknek is abban a szüntelen esereforgalomban, a mely irodalom és szóbeli hagyomány közt a középkorban a legélénkebb, mikor e kettőt még különben sem választják el oly éles határvonalak, mint napjainkban. Hogy e részben hazánk is egyik nevezetes átmeneti állomása volt a keletről nyugatra és innen vissza vándorló tárgyaknak, azt földrajzi helyzetünkön és történelmi viszontagságunkon kívül nem kevéssé könnyítette az egyház nemzetközi szervezete és minden tagját összekötő világnyelve is. Nagy mértékben növelte pedig e esereforgalmat a XIII. század óta mind népszerűbbé váló hitszónoklat azon iránya, mely túltengésével ép akkor hívja ki a kritikát, mikor már jóformán betöltötte a hivatását: mikor t. i. a sajtó, ez a már bölesőjében óriási erejű magvető, lép a régi igehirdetők helyébe.

Pelbárt, a ki két világtörténelmi korszak mesgyéjén áll, az új boszorkánymesterséggel, úgy látszik, jobban megbarátkozott, mint Hollós Mátyás, kinek fényes udvara árnyékában rövid tengődés után elpusztúl az első hazai könyvsajtó. Rendjének nemzetközi demokrata szervezete jókor felkarolta ezt az új eszközt, s német, francia és olasz földön még a jeles szónok életében egymást érik és holta után is sűrűn következnek munkáinak kiadásai. Hálátlan-ság lenne részünkről elfelejteni, hogy e szüette foliánsok, a melyekről már *Bod Péter* csak annyit tud, hogy «holmi Deák Könyvek», valamikor Európaszerte hirdették a nagy magyar minorita nevét s e szerény névvel együtt nemzetének dicsőségét.

FÜGGELÉK.

Igazság és Hamisság.

I. Pelbárt meséje.

Sermo Pomerii De Temp. pasch. 8 Y.

Exemplum ad id narratur parabolicum. Nam ut philosophus ait: Exempla quidem ponimus saepe non quod ita sint, sed ut addiscentes addiscant. Est autem similitudo talis, quod quidam dives et iniquus habuit servum fidelem et iustum. Accidit, quod servus die quadam coram domino diceret, quod iustitia etiam in hoc mundo praevalet, quam iniustitia. Ad quem dominus ait: Non est verum, quia plus prosperatur homo per iniustitiam, quam per iustitiam. Contentione mota obligaverunt se mutuo tali pacto, quod si servus ille in hoc probando praevaleret, dominus suus teneretur sibi dare cent aureos florenos. Si autem dominus probaret contrarium, servo erueret ambos oculos. Iverunt ergo, ut de hoc quererent iudicium. Venerunt ad quendam magnum mercatorem, a quo interrogaverunt. Ille autem respondit, quod iniustitia praevalet: si enim ego, inquit, omnia iuste emerem et venderem, depauperarer. Tunc dominus ait servo: Ecce perdidisti oculos, sed tibi adhuc parco. Requiramus plures. Venerunt ergo ad iudices. Illi similiter responderunt contra iustitiam. Iterum venerunt ad quendam magnum episcopum; ille etiam tenuit respondendo pro iniustitia. Venerunt ad regem; ille similiter respondit. Et sic dominus ambos oculos servi cultro pungendo transfixit. Sed deo dante acies visualis glaciei intacta permansit. Tunc ille caecatus extra civitatem ambulans, cum solo baculo devenit sub quadam arbore, et ibi se posuit ad quiescendum tristis. Media autem nocte supervenit turba daemonum, capitulum super illa arbore consedendo faciens. Cumque singuli sua facta mala in mundo referrent, unus daemon dixit: Ego feci, ut preferretur iniustitia iustitiae sic et sic. Et princeps daemonum illi statim coronam dedit et secum sedere fecit in throno. Cui alter daemon invidens ait: Certe pro medico ille sic honoratur. Ego sub ista arbore scio talem esse herbam, quam si caecus apponeret oculis, omnem sanguinem extraheret, vulnera curaret et illuminaretur. Sicque daemones abscesserunt. Tunc caecus hoc audito invocavit deum et cepit varias herbas sub arbore decerpere et oculis applicare, et deo dante reperit unam inter alias, quam

applicavit et sanatus est. Rex habebat filiam, quo sanguine oculis obiectis erat quasi caeca, nec curari poterat. Intravit iste ad regem et promisit, quod illam posset sanare. Rex autem promisit eam sibi dare in coniugem, si sanaret. Et sic perfecto eam cum herba praedicta sanavit et eam in uxorem accepit, et regis muneribus ac possessionibus exaltatus est. Tandem ille dominus suus audiens, accessit ad istum et interrogavit, quomodo sanatus fuerit, illeque narravit modum, quod sub tali arbore haberetur talis herba, quam tamen eidem non ostendit. Unde ille ex avaritia, ut posset per herbam ditari amplius, ivit et plures herbas coepit decerpere ac temptare. Accidit, quod daemone turba ut prius supervenit et dixerunt: Videamus, si aliquis est sub arbore auscultans: nam pridem non conspeximus, et sic ille caecus nos fefellit. Unde daemones videntes istum ibi esse, apprehenderunt et eidem ambos oculos omnino eruerunt. Sicque patuit, quod iustitia, licet ad tempus opprimatur, tamen postea sublimatur, et iniustitia finaliter hominem perdet, ut patet in Christo et Judaeis. O ergo homo, sequere iustitiam.

2. A «Magister Esopianus et Avianus» ezimű nemzeti múzeumi kézirat meséje. (Az eredetinek írásmódja szerint.)

*Iusticiam sequere, verum capere corde tenere:
Si mala te capiant, te deus hinc redimet.*

Hic auctor monet nos, ut iusticiam et veritatem sequamur . . .

(25b) Exemplum Esopiani de veritate et falsitate. Duo socii transientes Romam fecerunt pignus pro oculis. Minor tenuit falsitatem, maior veritatem tali condicione, quod cuiuscumque ter testimonium perhibuerit populus communis de suo opere, ut alteri oculos erueret. Et breuiter interrogabant multos in ciuitate Roma, cum quo melius homo posset pertransire: an cum veritate vel falsitate. Et omnes dixerunt, quod utique falsitas preualet veritatem. Et sic Falsitas eruit oculos Veritati. Et iacebat caecus ad deum suspirando. Cum autem senator quidam Romanus dormiret, apparuit ei angelus domini in sompnis et dixit ei: Ecce regem non habetis in ciuitate. Mane facto surge, vade ad portam speciosam, et inuenies ibi unum caecum et recipies de rore celi, qui est in tibia, et unge oculos eius, et videbit; et ipsum obligatis in regem. Ille autem rex, qui dicebatur Veritas, multum benedixit deum et seruans (erat) ei usque ad mortem. Quadam autem die venit Falsitas et cognouit eum, scilicet Veritatem et videns eum petebat eum, ut sibi etiam erueretur (oculus) et ponerent eum *) in eodem loco, sperans se etiam in regem obiecturum. Quo facto eruitur ei oculus et erat caecus usque ad mortem.

Ecce deus veritatem semper inuat, ergo illam debes semper tenere in corde tuo.

*) Kézir.: *ponent v. ponetur?*

II.

A kevély, a kapzsi és az irigy.

1. Pelbárt, Laskai és Pauli párhuzamos szövegei.

*Pelbartus, De Temp.
hiem. 39 D:*

Exemplum hic occurrit de narranda parabola, scil. quod in quadam ciuitate erant tres ciues: unus fuit miro modo superbus, alter maxime avarus, tertius summe inuidus. Quos*) rex sapiens audiens, fecit ad se vocari illos omnes et dixit: Petite quicquid vultis, et promitto dare prius petenti, quod petit, ita quod qui posterius petierit, duplum dabo scil. illi quam primo; et tertio similiter duplum quam secundo. Altercatione facta superbus nolens prius petere, ne isti plura accipientes honorabiliores reputarentur, allegavit, quod postremo omnium deberet petere, ne honore pompae pristinae minoratus videretur. Et ei rex annuit, ut postremo esset pro honore habendo maiori. Avarus avaritia motus allegavit se pluribus possidendis inhiare; cui rex con-

*Oswaldus de Laskó,
Gemna fidei 38 R:*

Unde narratur parabola, quod in quadam ciuitate erant tres ciues. Unus fuit multum superbus, secundus maxime avarus et tertius plurimum inuidus. Quos rex accersit et ait illis: Petite quicquid vultis, et promitto dare primo petenti duplum, et tertio petenti triplum. Altercatione inter eius facta, ait superbus regi: Ego honorabilior sum, ideo plus decet me accipere, ergo ultimus ero in petendo. Avarus vero cupiditate ductus ait, se plura aliis velle habere, ergo nollet esse in petendo primus. Quibus rex adqueuit. Venit inuidus tristis effectus pro eo, quod alius ciuicum duplum, alius triplum debebat habere, quod ut impedire posset, ait regi: Nolo, quod mei conciuces plus quam ego sint remunerandi; ergo peto, ut eruas mihi unum oculum, secundo

Pauli 647:

Es waren iren drei die hetten lang seit einem herren wol gedient, der erst knecht was hoffertig, der ander was geitig der drit was neidig, der her berôft sie all drei vnd sprach zû inon, ich wil euch belonen vmb euwren dienst mit dem geding, was der erst begert, das wil ich im geben, begert er ein hundert guldin, das wil ich im geben, dem andern zwei hundert, dem dritten noch als fil als dem andern, fierhundert guldin wil ich im geben, keiner wolt zum ersten begeren, der hoffertig sprach, es ist mir ein schand, sol ich zûm ersten begeren ich sol zû dem letsten lon empfangen, damit das mein eer dester grösser sey, der geitig sprach, ich sol zû dem andern oder dritten lon empfangen, damit mir vil werd, dan ich bin geitig, also müst der neidig zûm

*) így, quod helyett.

cessit esse secundum in petendo. Invidus ergo victus invidentia alieni boni, petiuit sibi erui unum oculum, ut illi secundo petenti eruerentur duo; et tertio erutis oculis abscederentur manus, ut sic fieret regis promissum in proportione duplorum praedictorum.

cuii duos, et tertio amputes et manus, ut tuum decretum impleatur.

ersten heischen, da begeret er das man im ein aug vsz steche, das dett man, dem geitigen stach man beid augen vsz, dem hoffertigen stach man beid augen vsz, vnd schnit im die oren darzu ab. Also sein noch vil neidiger menschen, die gern eins augs manglen, damit ein anderer gar blind sei.

2.

PERALDUS, *Summa citiorum*, (Colon., Quentall, 1479) VII.º 1-a p. 13.
Exemplum de quodam rege, qui concessit cuidam auaro et cuidam inuido munus, quod eligeret, ita tamen, quod munus ei, qui posterior peteret, duplicaretur. Et cum uterque deferret, praecipit petere rex inuido, ut prius peteret. Qui petiit, ut erueretur sibi unus oculus, volens, quod proximo eruerentur ambo. Noluit petere aliquid bonum, ne proximus eius acciperet duplicatum.

3.

HOLKOT, *Opus super Sapientiam Salomonis* (Spire, P. Drach, 1483) Lectio XXIX B:

Narratur de quodam cupido et inuido insimul iter agentibus, quod vox de caelo venit ad eos dicens: Petat unus vestrum quicquid voluerit, et habebit: sic tamen, quod socius eius habebit duplum. Fit controuersia, quis eorum prius peteret. Tandem inuidus: Peto, inquit, ut eruat mihi alter oculus.

4.

BEOMYARD, *Summa praedicatorum* (Norimb. Koberger, 1485) J VI, 19:

Ex iam dictis colligitur, quod inuidi moderni stultiiores sunt, quam illi antiqui, de quorum uno fertur, quod cum sibi et socio suo cupido a domino oblatum esset, quod ab eo pro diutino seruitio salarium quod vellent peterent, conditionem adiungens, quod quicquid esset a primo petitam et obtentam, secundo duplicaretur. Auarus ergo primo petere noluit, sed ex cupiditate socium expectauit, ut portio sua duplicaretur. Nec inuidus inuidia ductus, ne alterius cresceret emolumentum. Ipsis sic altereantibus cogitauit inuidus, quod eligeret, quod eius electio alteri commodum non faceret, et elegit, ut unus ei oculus erueretur, ut alius duos amitteret.

De altero fertur, quod ad imperatorem Fridericum veniens cum fructibus, quos multum dilexit, ingressum habere non potuit, nisi iamtori lucri promitteret medietatem. Imperator vero in fructibus illis delectatus, eum coegit, ut aliquid peteret. Qui petiit, ut sibi centum ictus dari praeciperet, cuius causam cum imperator cognouisset, suos ictus leuiter, alterius vero graniter solui iussit.*)

5.

GRITSCH, *Quadragesimale* (Norimb., Koberger, 1479), XIX Z:

Legitur in historiis,**) quod duo fuerunt socii in curia cuiusdam regis, unus inuidus et alter auarus. Et dum murmur de eis esset inter curiales, voluit rex eos licentiaro, promittens quicquid peterent obtinerent, sic tamen, quod primus quicquid haberet, secundus in duplo reciperet. Tunc inuidus nolens, quod socius magis bonum obtineret, noluit primo petere, sed tandem sorte misso, inuidus primo petiit erui sibi pro mercede oculum, ut socio suo duo oculi eruerentur.

His multi similes sunt in mundo, qui potius duplum damnum eligunt, scilicet animae et rerum, quam quod alteri faueant paruum commodum.

6.

PARATUS, *De Tempore* S. LXIV D. (1503. évi strassburgi 4-edr. kiadás.)

Duo viri venerunt ad quendam regem petentes sibi subueniri: unus eorum erat inuidus et alter auarus. Et respondit rex, quod quicquid unus peteret, hoc sibi daret simpliciter, et alteri daret dupliciter. Auarus autem distulit petere, cupiens sibi duplicem portionem dari: inuidus autem inuidit sibi duplum dari, et sic petiit semetipsum uno oculo priuari, ut sic socius, scilicet auarus, ambobus oculis priuaretur. Et sic factum est. Unde versus:

Inuidus, ut nocent, in sua damna meat.

III.

Az állatok gyónása.

— Pelbárt szerint. —

Quadragesimale I. 22 G.

(Sicut fabulose narratur, quod) leo et lupus cum asino, dum vellent transire fluvium, ascenderunt in naviculam in ripa herentem terrae. Quae cum fixa maneret, dixerunt, quod propter culpam alieuius illorum hoc foret: ideoque deberent facinora confiteri. Unde leo confessus est, quod

*) Ez adomát nálunk Mátyás király nevével kapcsolatosan ismeri a hagyomány. (V. ö. Dunlop-Liebrecht, *Gesch. d. Prosadicht.* 257^a l. és 330^b jegyz. Wright, *Lat. Stor.* n. 127. és Pauli 614.)

**) *hystorum.*

inter bestias silvæ pinguiorem devoraverit. Lupus alleviavit dicens: Hoc nil est, quia fames te coëgit. Item lupus confessus est, quod porcæ eum omnibus suis suellis devoraverit. Leo dixit: Non magnum est, præ fame fecisti. Asinus confessus dixit: Nescio aliud fecisse, nisi quod semel nimis fatigatus sub onere et famescens, vidi straminis unam festucam ex calceamentis domini mei laceratis extra pendere; illam comedi: Ad quod leo et lupus dixerunt: Hoc maximum est peccatum, propter infidelitatem contra dominum tuum; dignus es morte. Et sic devoraverunt asinum.

Huiusmodi exemplum inserui, ut dormitans populus in sermone post prandium expergiscatur ad audiendum tali consolatione.

IV.

A tejes köcsög.

1. Pelbárt, Jacobus de Vitriaco és Steph. de Borbone párhuzamos szövege.

Pelbartus, Quadrages.
II. 6 L:

Pro exemplo consolatorio ad excitandum dormientes, nota, quod homo, qui nimis sollicitus est de mundialibus, peccat saltem venialiter, et idcirco faciente deo, fraudabitur spe. Contingit sibi, ut fabulose narratur de quadam puella, quæ nimis sollicita fuit, ut traderetur nuptui; propter quod sæpe etiam de hoc somniabat. Cumque ollam lacte plenam ad forum duxisset, ut venderet, et resedisset, cogitavit, quod de pretio lactis calceos pulchros emeret, quibus se posset ostentare, ut viro placeret in matrimonium. In hæc cogitatione obdormiit et vidit in

Jac. de Vitriaco 51.
(CRANE 20. l.)

Similes [sunt dissipatores] cuidam vetula, quæ dum in urceo terreo ad forum lac portaret, cœpit cogitare in via, quomodo posset fieri dives. Attendens autem, quod de suo lacte tres obolos habere posset, cœpit cogitare, quod de illis tribus obolis emeret pullum gallinæ et nutriret, ita quod fioret gallina, ex cuius ovis multos pullos acquireret; quibus venditis, emeret porcum; quo nutrito et impinguato, venderet illum, ut inde emeret pullum equinum, et tam diu nutriret ipsum, quod aptus esset ad equitandum. Et cœpit intra se dicere: Equi-

Steph. de Borbone 271.
(LECOY DE LA MARCHE 226. l.)

Item audivi quod, cum cuidam ancille dedit domina sua lac dominicæ, et ipsa portaret illud super caput suum ad vendendum ad urbem, cum iret iuxta fossatum, incepit cogitare, quod de pretio lactis emeret gallinam, quæ faceret ei pullos multos; quod factos (sic!) gallinas venderet, de quibus faceret oves, et de illis hoves; et sic paulatim ditata, contraheret cum quodam nobili. Et cum gloriaretur, cogitans, cum quanta gloria duceretur ad virum illum cum equo, et quasi si pungeret equum calcaribus, pedem terram percuteret, dicendo equo *io! io!* In-

somnis calceos sibi pulchros emptos, quos cum conaretur ad pedes trahere, ecce lac totum in olla calcaneo eliso repente perfudit, et excitata flere cœpit, quod et lac et pretium perdidit, nec calceos habere potuit, sed verberari demeruit.

tabo equum illum, et ducam ad pascua, et dicam ei *io! io!* Cum autem hæc cogitaret, cœpit movere pedes, et, quasi calcæria in pedibus haberet, cœpit talos movere et præ gaudio manibus plaudere; ita quod motu pedum et plausu manuum urecum fregit, et lacte effuso, in manibus suis nihil invenit; et, sicut prius pauper fuerat, ita postea pauperior fuit.

bricatus est pes eius, et cecidit in fossato, et olla eius fracta est et lac effusum. Et ita amisit totum quod se adepturam sperabat et quod adquisierat.

V.

Fridolin.

(Schiller: «Der Gang nach dem Eisenhammer».)

1. A Discipulus és Pelbárt párhuzamos szövege.

DISCIPULUS, *De Sanct.* 48 in fine.
Legitur de quodam nobili, quod in extrema infirmitate positus docuit filium suum tria. Primo cavere a mala societate . . . Secundo se debere conformare aliis hominibus in licitis et honestis . . . Tertio audire missam quotidie. Et post recommendavit filium suum domino suo regi, et sic obiit. Erat autem quidam officialis regis, qui ex invidia accusavit illum invenem cum regina apud regem, addens pro signo, si offenderet reginam ad fletum, tunc juvenis fleret cum ea. Et rex eandem percussit reginam ad maxillum in presentia juvenis, et ipsa incepit flere, et juvenis similiter cum ea. Et rex ait officiali: Quomodo interficiam eum, cum pa-

PELBARTUS, *De Temp. æstivæ* 1 H.
Quidam nobilis docuit filium suum tria observare. Primo cavere a mala societate. Secundo conformare se hominibus in licitis. Tertio quotidie missam audire. Patre mortuo filius intravit curiam regis et factus est famulus reginæ, et acceptissimus regi et reginæ predicta semper observabat. Quidam officialis regis inveniisti invidit et accusavit eum falso de illicito amore inter eum et reginam existente, addens pro signo, quod quando regina rideret, tunc et juvenis iste corruerit, et cum flente fleret. Rex temptare voluit et anulum suum reginæ obtulit, super quo regina gavisâ risit. Quo viso juvenis etiam astans risit. Altero die rex reginam in maxillam percussit et

ter suus mihi eum fideliter recommendavit? Et ille: Vocate cementarios vestros, qui sunt in silva et praecipite ipsis in secreto, quod quicumque cras mane veniet ad eos nomine vestro, quod illum proiciant in fornacem calcis, et nulli de hoc dicant. Rex autem summo mane misit iuvenem illum nomine suo ad cementarios. Et eum sic equitaret in silva, audivit pulsare ad missam in capella quadam in silva, et diviavit (sic) a via et audivit missam illum usque ad finem. Et alius officialis sequebatur eum et praevenit iuvenem, dicens cementariis: Fecistis, sicut vobis imperatum est a rege? Responderunt: Adhuc non fecimus, sed iam faciemus. Et proiecerunt officialem illum in fornacem calcis. . . . Rex his auditis vocavit iuvenem secrete et interrogavit ipsum, quare pridie flevisset eum regina, et quomodo iam deviasset a via? Et indicavit regi ille iuvenis, quomodo pater suus in extremis reliquisset sibi illa tria documenta dicens: Mi fili, si illa tria servaveris, coram deo et hominibus salvus eris. Et sic intellexit invidiam et fraudem officialis et innocentiam illius iuvenis et reginam, et eum et eam amplius plus dilexit.

2.

Stephanus de Borbone 373. (Lecoy de la Marche kiad. 329. l.)

Frequenter accidit ut eandem mortem quam procurat invidus vicino suo incurrat. . . . Audivi quod, eum quidam domicellus gratiose eundem principi serviret, quidam eius praepositus malitiosus, ei invidens, accusavit eum apud dominum suum, dicens quod pro certo sciebat quod cum uxore sua commiseretur, addens aliqua falsa intersigna. Cum autem ei credidisset, habuerunt consilium iniquum, et vocavit eius consilio dictus princeps quosdam operarios, qui fornacem in nocte illa debebant succendere ad calcem faciendam, et fecit eos iurare quod in mane illum mitterent

ipsa flere coepit, et iuvenis memor praeepti patris sui, conformavit se et flevit. Tunc rex cogitavit, quomodo illum occulte perderet. Ille autem officialis consuluit, ut rex praeciperet cementariis secreto, quod quicumque cras mane ad illos primum veniret nomine regis dicens: Fecistisne, quod rex iussit? statim proicerent illum in fornacem ardentem calcis, et nulli de hoc quicumque dicerent. Tunc rex iuvenem misit hoc modo mane ad cementarios in silvam. Sed iste audiens pulsari ad missam, intravit ecclesiam et missam usque finem expectavit. Interim officialis ille putans hunc iam occisum, stimulatus invidia pervenit, et sic statim a cementariis in fornacem est proiectus. Tandem iuvenis ille advenit dicens cementariis: Fecistisne, quod rex mandavit? Responderunt: Die regi, quod iam perfecimus. Et sic ille salvus rediit. Rex autem admiratus inquisivit, cur risisset et flevisset. Et exposuit hoc a patre sibi fore commissum, et quod etiam missam audiendo tardasset. Cognovitque eius innocentiam et accensatoris illius nequitiam, et sic istam sublimavit.

in fornacem qui primus ad eos veniret. Cum autem summo mane convocasset dictus princeps dictum iuvenem, iussit ut festinanter iret ad operarios, et diceret eis, quod omnino facerent quod sibi fuerat imperatum. Ille autem, sicut singulis diebus consueverat antequam aliquid faceret, voluit prius audire missam quam ire. Praepositus autem gaudens, cum crederet iam eum ad fornacem venisse et combustum, praevenit eum, et ab operariis in fornacem proiectus est. Similiter accidit illis qui Danielelem (l) proiecerant in fornacem ex invidia (Dan. IV. Vulg. III.).

3.

MARTINUS POLONUS, *Prompt. ex. XVIII A*: (1486. évi strassburgi ivr. kiadás.)

Quidam nobilis, cum diu fideliter regi suo servivisset, in morte sua recommendavit filium suum Gihelimum nomine regi, ut ipsum in suum servitium reciperet. Quod cum rex annuisset, ille filio in secreto dixit: Fili, tria tibi consulo, et illa si tenueris, bene tibi erit. Primum ut nunquam sis in societate invidi et detractoris. Secundum est, ut quotiescunque videris dominum vel dominam turbatos vel tristes, ipsis te condolere ostendas. Tertium est, ut pro nulla necessitate missam obmittas audire. Cum ergo Gihelmus mortuo patre in servitio regis prudenter ageret et omnibus placeret, quidam balivus regis videns, quod Gihelmus ab eo caveret tamquam a detractore, motus invidia accusavit Gihelimum apud regem, quod reginam adamaret. Et si, inquit, vultis probare, provocate reginam per verbum contumelie ad fletum, ed videbitis Gihelimum ipsa flente flere. Quod et factum est. Cumque rex nimis iratus cogitaret, qualiter Gihelimum perderet, occulte tamen, ille invidus consuluit regi, ut mandaret magistro calcis, quod quicumque cras mane primus ex parte regis ad fornacem iret, ipsum sine mora in fornacem calcis iactaret. Rex ergo in sero dixit Gihelmo, ut nulla modo dimitteret et quin summo mane pergeret ad fornacem et diceret magistro, ut faceret, quod rex sero sibi praeeperat. Gihelmus ergo tota nocte sollicitus, quomodo mandatum regis expleret, cito mane surgens cum iter ageret, audivit in nemore missam pulsari, et recordatus consilii patris, illuc divertit. Cumque sacerdos moram portraheret et diu expectans missam de Beata Virgine solemniter inchoaret, ille multum timens imperium regis negligere, urgebat exire, et tamen propter deum et patris consilium nolens missam dimittere. Dum sic per missam detineretur, ille invidus impetrato a rege, ut ad fornacem vadens sciret, utrum Gihelmus iam crematus esset, querente ipso a magistro, utrum iussum regis implesset, audivit, quod non, sed protinus, inquit, faciemus. Et ipsum rapiens proiecit in fornacem. Tandem finita missa Gihelmus veniens ad fornacem et querens a fornario, si mandatum regis impleveret, respondit ille: Dicite domino regi, quod fecimus quicquid dixit. Cum ergo ad regem venisset, et rex ipsum, quem combustum credebat, vidisset: quasivit, ubi fuisset, quod tam diu moram

fecisset. Ille timens regem, quod factum fuerat ignorans, propter missam detentum se fuisse respondit, quam de consilio patris sui nullo modo dimittere ausus fuit. Tunc rex inveniens illum invidum divino iudicio combustum fuisse, Gilhelmum, quem plus omnibus fidelem invenit, ex tunc plus omnibus honoravit.

4.

SCALA CARLI 130^b (1480. évi ulmi kiadás.)

(De Missa.) Legitur in li. de septem donis Spiritus S.¹⁾ quod fuit quidam miles, qui habens armigerum bonum et sanctum, accusatus est²⁾ per amulos, quod nimis erat familiaris uxori militis. Et quia miles habebat furnum tegularum et vitri in nemore, misit litteram de consensu amuli et eo consulente ad rectorem furnorum, ut in furnum ponerent primum, qui de hospitio suo ad eos veniret. Tandem missa littera, summo mane armiger accusatus mittitur, sed in via declinavit, sicut semper consueverat et missam audivit. Tandem amulus volens scire, an praeceptum domini esset completum, de licentia militis illuc accessit, et quia isto³⁾ fuit primus et praevenit alium, missus est in fornacem et combustus est: alius vero ignoscens, audita missa ultimo veniens salvatus est. Et rector furni per eum domino mandavit rem gestam, qui videns iudicium dei super mortuum, laudavit deum et postea multum dilexit armigerum. (Alább ugyane fejezetben egy más hasonló történet, mely Schiller »Tauchers-»jának alapmotívumával van egybeszőve.)

5.

BROMYARD, *Summa praedicatorum* (Nürnberg: Koberger, 1485) J VI. 26—27:

... Sicut patet per historiam, in qua continetur de quodam invidio, qui inuenem quidam⁴⁾ invidit, quod tantam habuit gratiam eorum domino, cui ambo seruierunt, quod puerum informavit, quod quando domino suo ciphum porrigeret, ab illo faciem diuerteret, et quia anhelitum habuit foetidum. Domino vero dixit, quod ideo faciem ab eo diuertit, quia dixerat domini anhelitum abominabilem. Pro quo domino suavit, quod carbonaria in nemore nocte praecedenti praeciperet, quod primum in crastino de domo illa ad eos venientem in ignem proicerent, et quod in crastino mane inuenem illuc mitteret. Quod cum factum esset, festinavit invidus videre, quomodo inuenem occiderent. Quo tamen ecclesiam quandam, iuxta quam transibat, intrante, ut missam audiret, invidus illum praevenit. Quem licet renitentem et reclamantem et dicentem, quia sum ego, ad ignem traxerunt, dicentes: Festina obaedire domini nostri mandatis.

¹⁾ = Stephanus de Borbone (l. föntebb a 2. számú szöveget.)

²⁾ Scil. armiger.

³⁾ *illste* van az 1480. évi kiadásban.

⁴⁾ Sic, pro *quemdam*, recte *iuueni cuidam*.

VI.

Pelbárt és a Bod (Lobkowitz) codex párhuzamos szövege.

PELBARTUS, *De Temp. aestiv. 4 C:*

Exemplum ad id ponit Vincentius in Speculo morali libro III. parte II. dist. XX. de quodam rege, qui viridarium suum custodiendum commisit duobus, quorum unus erat caecus, alter contractus. Qui cum vellent furari fructus pretiosos arborum et nequirent, quia contractus ille se lenare ad contingendum fructus in alta arbore non posset, ille autem caecus quia non videret, tunc contractus persuasit caeco, ut ipsum lenaret super humeros et ipse caeci illius gressus ad arbores dirigeret, et sic de fructibus contractus ille decerperet, quos cum caeco participaret. Quod cum fecissent, tandem rex perpendens damnum fructuum suorum, multum examinavit illos. Illi se excusabant: caecus quia non vidisset, contractus autem quia se lenare non potuit. Rex eorum nequitiam deprehendit et utrumque morti adiudicavit.

Sic est de anima, quae corpus dirigit ad facienda mala, qualia nec corpus per se, nec anima sine corpore posset perficere. (D: — —).

Nam in morte de ipso peccatore fiunt tres partes. Unam accipit diabolus, scil. animam peccatricem. Aliam, scil. carnem accipiunt vermes et comedunt, donec postea in resurrectione etiam illa cedat in partem diaboli. Tertiam partem, scil. bona temporalia accipit mun-

Bod codex 10.* (Nyelvtörténet II. 382. l.)

Vala eg kiral', kinek vala eg zep kerte, mel' kertet o ada oriznye ket embernek, kik koz(11)zol' eggik vak vala, mafik henna. Kik mikoron meg akarnak orozni az kertnek gimol'cot (!), nem tehetik vala, mert a fanta fel nem igazulhat vala, hog' fel erneye az magas fan az zep gimol'cot. Az vak kedigien nem lat'a vala, Tanaeot tartanak, es monda az fanta a vaknak, Veg' fel engem valladra, es en el igazgatlak mell' fa ala menu'. En le zagगतom az zep gimol'cot, es veled kozl'om. Mell'et mikoron meg tettek volna, el i'one az kiral', es meg lata a kart, kit tettenek vala az gimol'coben. Kerdezn' foga okot, de ok meg mentik vala magokat, az vak awal, hog' nem latna, es az fanta hog' nem iarhatna. De az kiral' o alnokfagokat meg etmerven, mind kettot halatra itele.

Ezenkeppen vagon az lelekról, ki vezerli a teftet, az gonozfagnak tetemenere. Mel' gonozfagokat fem az teft az lelek nekwi, fem az lelek az teft nekwi nem tehetne. [O azert ember vg keroflod kedvet tettednek, hog' lelket el ne karhoztaffad miatta. Tonabba ezedhen vegeed hog'] az bines emberrel o halanak (!) ideyen harmak oztoznak. Tudna illik, Fereg, ordog, es ez velag, Ki mind vg zeret' az o rozet, hog' az ket rozen

* V. 6. Lobkowitz-codex 288—294. (Nyelvtörténet XIV. 97—99. l.)

dus iste, scil. vel consanguinei, vel alii diuidentes inter se. O ergo peccator, hæc obserua, ne animam et corpus et omnia bona possessa et possidenda perdere habeas, sicut perdidit diues epulo, qui ex omnibus bonis suis, quæ hic possidebat, nec guttam aquæ obtinere potuit. Luc. XVI. (E: — —).

nem adnya Mert az fereg v́g zereți a teltet, hog nem adna fem az lelken, fem az morhan, mert iol lakik vele. Es az őrđóg, v́g zereți az lelket, hog nem adna fem a teltet fem a morhan, mert őrđökkól góđtri azt pokolba. Es ez velag, az az. Az őr rekoni. awag égéb emberok, v́g zere-tik ez velagi morhat, hog femnit nem gondolnak az őr teltetel, fem kediglen igen zorgalmatofok az őr lelketel, de keretik az morhayat és fel tombollak, Es ezen keppen lezen mindennek, ki halalos binbe hal meg, Tudna illik, Az őr teste adatik feregnek. Az őr lelke őrđögnek, es az őr morhaya ez velagi embareknek.*) O azért bines ember ved ezedbe ezeket, hog el ne vezofđ teltedet, lelkedet, es mindeneket mell'eket val-laz, a wag meg (12) valhae, Mikep-pen vezte az kazdag dewlfes,**) ki mind azokbol, kiket iti ez velagon bir vala, eg cseppenet vizet nem őr-het vala az mas velagon, [mikeppen vrunk xpüs monda az zent euan-geliumba, de mind őrđökkól őrđöke kinzattatik pokolba, es ott firat'a magat,] Peelda rola.

Exemplum habemus positum a Vincentio ubi supra, quod duo fratres erant, unus sapiens, alter stultus, qui dum elongati a patria uellent redire ad domum suam et peruenissent ad quoddam biuium, uiderunt ibi signa descripta pro duplici via, quarum una erat a dextera licet arcta et aspera, tamen secura; sed alia a sinistra erat lata et delectabilis, tamen latronum

Vala ket at'afin, Egđik bölc vala, masik bolond vala, kik mikoron mezze földé el budoftanak volna, őr homfoktul, es akarnanak baza terniök, ióttének volna eg holre, holott kettóztetneek az vt, latanak irait ott, ki azt mond'a vala, hog az iob keze valo vt iol lehet hog zoros, darabos es kemen, demaga batorfa-gos, de az bal keze valo vt, iol lehet hog zeles es generófogos, de-

*) E rész nagyon szabadon és terjengősen dolgozza fel a Pelbártnál jelzett osztozást. Az előtte [ ] közt levők helyett pedig Pelbártnál néhány sornyi más tartalmú elmélkedés van.

***) A kéziratban a Nyelveml. szerint *dewlfes*.

periculis obsita. Sapiens uoluit ire per viam primam, sed fratris fatui rogatu deuictus iuit per sinistram. Capti sunt autem a latronibus, uulnerati et spoliati ac in foueam proiecti, ut occidentur morsibus serpentum in fouea manentium. Ubi dum nimis flerent, sapiens uidens serpentes mordere uolentes, plorando et maledicendo fratri dicebat: O utinam nunquam nouissem te, quia tibi consentiendo deuictus en ego et etiam tu perimus amara morte. Tunc fatuus respondebat dicens: Tu potius maledicaris, quia cum esses sapiens, potuisses et te et me ab hac morte præseruasse, sed quoniam mihi fatuus acquieuiisti, ecce simul perimus.

maga toluayokkal rakua, Az bölc azért akara mennye az iob keze valo vton, de az őr bolond at'afia-nak keremefenek miatta, meg góđ-tetuen, mene az bal keze valo vton. Meg fogattatanak kediglen az tol-uayoktul, es meg febhettetenek, es meg foztatanak es vettetenek eg mel' verembe, ki rakua vala kigoual, be-kaual, es farkaiokkal, hog azok el-neyek meg oket, az őr mardofafok-nak miatta. Moll' at'afinuk mikoron az verembe firnanak, lata az bölc, hog az kigok akarnayak otet meg marfia, firuan es atkozuan őr at'a-fiat, mond'a vala, oh atkozott at'amfia, iob volt uolna ha folia nem emer-telek volna meg, mert teneked en-geduen meg góđtetem, es im en mind te veled egetembe el vezek, keferóseges zerúó halallal. Felele az bolond es monda neki Sót inkab te leg atkozott, mert mikoron te böl(é)*) volnal, meg zabafeythattal volna mind engemet, mind tennen maga-dat, de miért ennekem bolondnak engedél, ime egetembe el vezównk.

Sic erit in inferno, ubi perpetuo fletu anima contra corpus et e conuerso murmurabunt, quod in latrones, hoc est in demones et in morsus serpentium, scil. infernalium cruciatuum simul inciderunt, eo quod anima cum esset rationalis, deuicta carnis fatua persuasione et decepta simul cum illa periret. O ergo homo peccator, quid iaces in peccatis? Pensa pericula tulla et caue tibi! Nam si aliquot annis esset finis tormentorum, bene quidem, sed nunquam erit. Vae ergo, quia peribis, vae quia et in corpore cruciaberis,

Ezenkeppen lezen pokolba, holott őrök firaffal az lelek telt ellen, es a telt lelek ellen zugodnat (!) morgod-nak, hog egetembe eftenek az toluayok kőzse, azaz őrđógök kőzse, és a ki-goknak (13) mardafi kőzse, azaz, pokolbeli kinokba. Azert hog a lelek midén volna okoffagos, meg góđte-tett, es meg éalatott a teltetnek (!) őr bolondlagof kiztetefenek miatta. O azért bines ember, mit fekez binek-ben, ezedbe veged ez vezedelneket, es otalmazzad magadat őr tóllök, Mert ha vala mine extendök el mul-nak, vege volna, moges iol volna,

*) A kéziratban a Nyelveml. kiadása szerint csak *böl* olvasható.

væ quia omnia bona perdes, væ quia a celo exclusus eris et omnia mala incurres æternaliter.

de föha vege nem lezen. Iay azer noked. mert el vezz, Iay. mert tefedbe götrettetel, Iay mert minden iokat el vextez. Iay mert meñorzagbol ki rekeztefel, es minden gonozba efel. örökköl örökke.

VII.

A kétszer leszüretelt szőlő.

1.

CAESARIUS, *Dialogus miraculorum* X, 13. (Strange kiad. II., 227, 1.)

Miles quidam in dandis suis decimis tantæ erat devotionis ac iustitiæ, ut ei summum esset studium illas solvere sine mōra, sine dolo, sine vexatione. Habebat autem vineam quandam quæ circa decem carratas annuatim facere solebat. Tempore quodam ut post patuit magis ex Dei dispensatione quam ex aëris intemperie, postquam collectum est vinumque expressum, una tantum inventa est carrata. Quo audito miles, servo suo verbum memoria dignum respondit: Quod meum erat, inquit, mihi Dominus tulit, ego illi portionem suam non auferam; vade et da sacerdoti carratam hanc pro decima. Quod et factum est. Eodem tempore militis germanus sacerdos quidam iuxta prædictam vineam transiens, eam uvis refertam vidit; moxque ad fratrem intrans, de negligentia illum arguit dicens: Quare nondum collecta est vinea vestra? Respondente illo, diu collecta est; sacerdos subiunxit: Nequaquam; iam illam plenam vidi. Quesitum est et inventum, nec unquam aliquo anno uberiores fructus fecit quam in illo. Hæc nobis eodem tempore recitata sunt, et satis doleo quod nomen militis sive loci non retinui . . .

2.

PELBARTUS, De Temp. æstiv. 21 B.

Item in Hungaria civitate Budensi publicè factum miraculum fertur, quod dum quidam bonus vir pauperibus erogaret plurima, ecce tempore vindemiæ collecta vinea iterum reperta est plena botris optimis, ac si non fuisset ante collecta, quæ vinea usque modo vocatur sancti Lazari vinea, quia illi hospitali delegata.

ELENCHUS

EXEMPLORUM QUAE IN POMERIO QUADRAGESIMALI ET DE TEMPORE PELBARTI DE TEMESVÁR OCCURRUNT.

Quadragesimale.*)

Pars I.

1. 1 F: Carnifex, qui derisit susceptionem cinerum, punitus. *Caesarius* (Dial. mir. X, 53.) et *Discipulus* (De Temp. 38 G.)

2. 3 N: Mulier devota, quae per 30 annos omni die defleverat passionem Chr.) die parasecuus mortua. Mag. *Nider* in Sermon. (Discip. 61 T.)

3. 4 R: Visio S. Arsenii. Ex *Vitis Patrum*. Vide infra 9.

4. ** 6 C: Lupus ponitens in cuculla monachi. Libro *Kilil*.

5. 6 F: De usurario et duobus filiis eius. *Spec. exempl.* IX, 213. et *Vitae Patr.*

6. 7 M: Exempla continentiae ex vitis philosophorum et sanctorum. *Hieronymus* contra Iovinianum et libro *Antiquitatum*.

7. 8 R: Eremita ab angelo ter diversis verbis salutatus, secundum professionem in modo ieiunii. (Aue brutum! Aue homuncio! Aue angelice homo!) Cf. 349.

8. 9 Z: Monachus damnatus, qui cum ieiunare credebatur, occulte comedebat. *Gregorius* in Dial. (IV, 38.) V. n. 381.

9. 11 L: Visio S. Arsenii. Cf. 3. 134. 188.

10. 12 N: De procrastinatione poenitentiae.

11. 12 P: De agone illius, qui nimis confusus fuerat suis meritis. *Apiarius* et *Spec. ex.* V, 108.

12. * 13 T: Quaedam nobilis et ditissima mulier illegitime concepit et peperit successive tres filios, quos fecit erudire, et facti sunt doctores maximi, ita quod per eos multi de ecclesia illuminati sunt. Unus illorum fuit theologus maximus, alius canonista, tertius historiarum magister. Cumque mulier illa ad extremam tandem horam in infirmitate peruenisset, accesserunt praedicti filii eius et monebant eam ad poenitentiam. Illa dixit: Non possum dolere peccata illa, ex quibus tanta provenit uti-

*) Exempla simpliciter asterisco notata omnibus verbis expressa sunt; illa vero, quae binos asteriscos praeseferunt, in dissertatione praecedenti fusius tractantur. In auctorum citatione quidquid uncis inclusum vides, a me additum est. Miracula B. Mariae V., quae alio loco recensenda sunt, hic omisi.

litas, ut tales doctores genuerim. At illi monentes eam diligenter et sollicito, induxerunt, ut doleat de hoc saltem, quod non posset dolorem habere. Illa assentiens, sic discessit. Et tandem euidam viro bono apparuit, dicens se esse in purgatorio et sic de saluandorum numero.

13. 13 Z: Peccata in schedula conscripta et poenitentia delota. *Caesarius* l. c. (II, 10.)

14. 14 C: Caput mortui in fundamento palatii repertum baptisari anhelans. *Petrus de Palude* Super IV. (= Scriptum in Quartum Sententiarum.)

15. 14 F: Voluntas confitendi saluat reum. *Spec. ex.* IX, 41.

16. 14 H: Mulier vidua, occulte meretrix facta, quae se diabolo daturam iuravit, si eam ditaret. *Jacobus de Vitriaco*.

17. 16 P: Quam necessaria sit contritio ad delenda peccata. *Spec. ex.* IX, 30. et Magister *Jacobus Carthusiensis* in libro De peccatis mortalibus.

18. * 17 Z: De Sancto Ladislao rege nostro . . . legitur, quod peccata populi maximis et multis lacrymis plauxit, adeo, ut lacrymis etiam lapides duros eanaret.

19. * Ibid. Narratur etiam, quod quidam doctor sanctus expelleret diemonem de quodam obsesso. Dæmon quasivit, quæ esset optima aqua super omnes aquas mundi? Cumque doctor ille diceret de aqua benedicta et de aqua baptismi, dæmon irridebat dicens: Adhuc est alia aqua melior his. Unde doctor ille dixit de aqua, quæ ex latere Christi fluxit in cruce, et de aqua, quæ immiscetur vino in calice, eo quod transit in sanguinem Christi. Dæmon dixit, quod adhuc præ his esset aqua hominibus utilior, scil. quæ fluit sursum a suo fonte. Quod cum non intelligeret doctor ille, adiuravit illum per crucifixum dicere nudam veritatem. Tunc respondit: Aqua super omnia optima est lacrymarum fluentium de cordis fonte contriti sursum in oculos. Sine enim ista alia parum valent; hoc est: sine contritione vera etc.

20. 18 E: De Phoenice ane regia. *Aristoteles* li. animalium et *Ambrosius* in Hexaëmeron. (Cf. *Lauchert*, *Gesch. des Physiologus* p. 10 et 237.)

21. 19 L: De cervo senio granato. *Orosius* super Cantica. (Cf. *Lauchert* l. c. 27, 153, 177.)

22. Ibid. De aquila senio granata. (Cf. *Lauchert*, l. c. 9.)

23. * 20 O: Videmus, quod nubes aufert nobis lumen solis; sed quando per ventum tollitur nubes, totaliter lumen soli in splendore, calore et pulehritudine prius habita restituitur. Sit facit et poenitentia etc.

24. Ibid. (Poenitentia) assimilatur carbunculo, de quo *Dioscorides**) dicit, quod vincit canes et fugat tenebras.

25. 20 P: Peccator sine confessione, sed non sine contritione mortuus, post multas poenas tandem die iudicii novissimi salvabitur. *Apianus* l. II. c. 78. (*Spec. ex.* V, 113.)

*) Dioscorides.

26. 21 R: De harpya.*) *Albertus Magnus*, li. de animalibus.

27. 21 Z: Visio cuiusdam clerici apud Lugdunum, anno Domini MCIV, de poenitentibus vestes suas in flumine lacrymarum lauantibus et de Christo illos adiuvante. (*Vincentius Bellocensis*) in *Spec. historiali* et *Spec. ex.* IV, 57.

28. * 22 G: Confessio leonis, lupi et asini. (Vide supra p. 39.)

29. 22 I: Mulieri lacrymas Christi quotidie deuote honoranti lacrymae vere compunctionis donantur. Mag. *Meffreth* in Sermone.

30. Ibid. Christus euidam poenitenti et peccata deflenti appareret et panem eius in vulnera sua intingi iubet. *Spec. ex.* IX, 149.

31. 23 N: Quidam tentatus de vitio carnali digitorum igni applicabat. *Vitae Patrum*. Cf. n. 216.

32. 25 Z: Dæmon peccatori euidam vitia improperat, sed post confessionem eius nihil mali de isto se scire dicit. *Caesarius* (III, 6.)

33. 26 F: Suffragia pro mortuis in purgatorio degentibus nil prosunt, si orantes in peccato mortali morantur. *Spec. ex.* IX, 148.

34. * 27 L: Legitur in *Chronicis Minorum*, quod Parisius quidam clericus philosophica scientia praeclarus, sed lubricus infirmitatem incurrit. A sociis monitus, ut confiteretur, vocatum confessorum fratrem minorem repulit ut desperatus. Unde frater iste pro illo oravit. Et ecce infirmus vidit iuxta lectum apertum puteum, de quo ascendebat draco ingens ore aperto spirans flammam sulphuream volens infirmum deuorare. Tunc ille timore percussus oculis in caelum levatis vidit Jesum veluti cruci affixum in aëre, sed sanguinem fundentem, ac praedictum fratrem vidit ad pedes Christi orantem, ut infirmo misereretur. Ait Jesus: Confiteatur et non negabo veniam, ut in euangelio scil. praecipi et promisi. Ille ergo ad se reuersus mox pro dicto fratre mittit et plene confessus est. Tandem dei nutu conualuit et ordinem minorum intrauit et sancte vixit.**)

35. * 29 Y: Narratur in *Gestis Romanorum* (c. 58.), quod rex quidam videns in suo regno multos fore malefactores, talem legem statuit, ut saltem aliquibus fieret misericordia, quod videlicet quicumque morti adiudicatus posset dicere tres veritates tales, ut nullus eis obicere posset, mortem illa vice euaderet. Accidit autem inter multos quendam deprehendi de latrocinio, et morti est ille adiudicatus. Ille autem cogitans, quod omnes scirent suam malitiam, et ita deberet occidi, dixit tres veritates se fateri. Primam dixit: A principio semper malus fui et mala feci. Respondit iudex, et qui illum nouerat: Verum dicis; ideo nunc mori iuste debes. Secundam veritatem ait: Mihi displicet valde, quod in ista forma mori me oportet. Responderant omnes: Credimus hoc. Tertiam veritatem dixit: Si hac vice euasero, nunquam ego ad istum locum iudicii et formam huius

*) arpia.

***) Hoc exemplum ab Hermanno *Oesterley* in adnot. ad cap. 12. *Gestorum Romanorum* vulgato edit. (Berlini 1872, p. 715.) falso citatur, non enim ad historiam ibi occurrentem pertinet.

mortis voluntarie veniam. Omnes responderunt: Credimus. Et sic liberatus est ab illa morte iuxta decretum regis.

Sic deus statuit, quod homo confite(re)tur peccata, quae licet nouit deus iudex et angeli; et si eidem peccatum displicet et cauere de cetero proponit, liberetur a morte aeterna.

36. 29 Z: Alexandrum de Alesio, cum onus penitentiae in ordine graue reputaret, Christus sanguine perfusus et crucem in dorso trahens consolatur. *Spec. ex.* (IX, 160.)

37. 30 C: Leones leguntur, qui ostenderunt plagas suas homini, ut sanarentur. Sicut patet in *Legenda S. Hieronymi*.

38. 30 D: S. *Bonauentura* in Vita S. Francisci.

39. * 30 D inf.: Sed quoniam hodie est dominica Latere, ponamus exemplum iustificatum pro excitatione dormitantium. Legitur in *Gesta Romanorum* cap. CLXIII, quod filius cuiusdam Alexandri imperatoris nomine Celestinus, magistri norme traditus ad discendum, exeundo spatium viderunt oves duas breui chorda colligatas comedere herbas prope equum scabiosum iacentem in prato; quae oves in pastu una ad dexteram, alia ad sinistram equi transierunt sic, quod chorda media per dorsum equi ascendit, scabiam laesit, propter quod equus repente surrexit, duaeque illae oves dependentes calcitrare coeperunt. Unde equus ex pondere grauatus et laesus calcitrans furiose ecurrit in domum molendini iuxta existentem aperta ianua, in qua ardebat ignis. Ubi calcibus dispergendo ignem, se cum ouibus et domo combussit. Tunc magister ille ait filio imperatoris: Ecce vidisti gesta haec; fac super hac re versus, et quis horum debeat damna soluere? Alias flagellaberis. At ille cum nesciret recte versus componere et timeret verberari, contristatur multum. Cui cum esset (absente magistro) solitarius, apparuit diabolus dicens: Promitte, quod eris seruus meus fidelis, et faciam optimos versus. Celestino ergo consentiente diabolus edidit istos versus:

Nexus ouem binam per spinam traxit equinam;
Laesus surgit equus, pendet uterque*) pecus.
Ad molendinum pondus portabat equinum,
Dispergendo foenum, se cremat atque locum.
Custodes aberant, singuli**) damna ferant.

Cumque attulisset hos versus magistro, miratus est, et inquisiuit eum, et tandem Celestinus puer retulit, quod se diabolo obligauerat pro his. Unde magister contristatus ipsum induxit, ut confiteretur cum contritione magistro ac diabolo abrenuntiaret. Et post hoc factus est homo sanctus, ut scribuntur haec libro eodem. (Cf. *Caesarii* *Fragm. Libror. VIII Mirac.* II. 14. ed. Meister p. 85.)

40. * 31 I.: Exemplum a *fidedigno fratre minori* circa annum domini M. CCCC. XCV. accipi, quod quaedam vetula in Hungaria ciuitate Strigoni-

*) *Gesta Rom.* vulg. 163: utrumque, Dick 180: utraque.

**) *G. R.* vulg. et Dick: singula.

ensi duas filias inuuptas habens, accidit illas pestis morbo infectas uno die morbo decedere. Cumque confessor vocatus aduocasset, unam earum prius audiuit et postea alteram, et illis communionem dedit. Postquam sacerdos recessit, una illarum deuote mortua est, post horam altera illarum in agone constituta ait matri: O mater, scito, quod soror mea migravit ad Christum, cui in morte vidi assistere angelos in specie animi candidissimarum, eo quod purissimam fecit confessionem. Sed ego miserima non bonam feci confessionem de peccatis, sed peccatum praevarecundia tacui. Ideo ecce aduenerunt daemones in specie horrendorum corporum, qui ducent animam meam in infernum. Sicque statim expiravit.

41. 32 R: Frater Rufinus a diabolo tentatur de hoc, quod esset praescitus ad damnationem. In *Chronicis Minorum* et in *Spec. ex.* di. VII. ex. 24.

42. 33 Z: Quidam frater ordinis Praedicatorum post confessionem audit vocem dicentem sibi: Vade, et iterum caput tuum rade! Ex *Spec. exempl.* di. VII. ex. 45.

43. 34 F: Diabolus in specie cuiusdam iuuenis confitens, sed penitentiam sibi a sacerdote iniunctam denegans, quia se humiliare nescit. *Caesarius in Dial.*

44. 35 K: De duobus fratribus in studio Parisiensi, quorum iunior erat denotus, senior autem pestilentis moribus, qui morti proximus vidit Christum spinis coronatum et crucem humeris ferentem etc. Ex *Spec. ex.* di. X. ex. 1.

45. * 36 M: Legitur, quod euidam diabolus multimode vulneratus apparuit. Qui interrogavit, quis sibi haec fecerit? Et respondit: Tu, inquit, quia quotiens confessus es, totiens cultrum mihi infixisti.

46. * 36 P: Exemplum legitur *libro de Domino Timoris* (Steph. de Borb.), militi euidam confitenti in penitentia iniunctum esse, quod quaecumque annulum in manu videret, de morte et penis inferni memor esset. Quod eum pluries fecisset, emolitus est ad vere penitendum. Cf. infra n. 313.

47. 37 Z: *Caesarius in Dial.* (III, 15.) de aurifabro Darbacensi (recte: Atrotatensi), quem clericus depauperatus et soror eius occiderunt.

48. 38 C: *Caesarius in Dial.* (XI, 38.) et *Spec. ex.* di. VI. ex. 83. de magistro theol. morituro, qui diabolo astanti: Quid hic stas cruenta bestia? dixit etc.

49. * *Ibid.* Sed ut pro consolatione aliquid inseram, exemplum ad excitandum a somno. Nolite confiteri ficta, ut narratur de quodam, qui iuit ad macellum volens videlicet carnes astute rapere, et prius intrauit ecclesiam viditque ibi sacerdotem confessiones audientem. Accessit quoque et secreto quasi ficta confessione dixit eidem: Domine, habeo quendam socium pessimum, qui non est confessus a multis annis. Nunc induxi eundem, ut confiteatur. Audite ergo eundem et corrigite eum, quia auarus est et de pecunia potius vobis loquitur quam de aliis. Sacerdos ait: Adduc illum ad me. Tunc ille in macello acceptis carnibus dixit carnifici: Mitte serum tuum mecum et illi persolua in hospitio. Quem adduxit ad sacerdotem, cui susurrando dixit: Iste est homo, de quo dixi

vobis. Sacerdos simplex nesciens dolum dixit illi seruo carnificis: Expecta, fili, quousque perficiam iam istius confessionem, scilicet quem audire cepi, et postea disponemus. Hoc iste de soluendo putauit. Ille autem interim cum carnibus abscessit. Postea ergo sacerdos dixit illi seruo: Confitere, fili, peccata tua. At ille: Quid mihi de confessione? Persolue pretium pro carnibus! Sacerdos dixit: Miser, audiui de te, quia totus es auarus et semper pecuniam somnias. Scito, quia nunc, confiteri te oportet, qui non es confessus a multis annis, ut dixit mihi socius tuus. Sicque altercatione mota magna rixa est inter eos exorta etc. (Straparola N. 13. fav. 2.)

50. 38 H: Exemplum notabile, quod legitur in libro dicto *Scala caeli* (fol. 43°) et in *Spec. ex. di. IX. ex. 31.* de matrona praereuocanda confiteri nolente et de duobus fratribus, quorum unus erat penitentiarius papae et alter innocens.

51. 39 O: Exemplum narratur in *historiis* de ebricio, cui pro penitentia iniunctum fuerat aquam non bibera, et qui propter veram penitentiae observationem saluatus est.

52. 41 Z: Ex. de quodam leg. in *Spec. ex. di. IX. ex. 212.*, qui non restituit nec ponituit, et quem in visione quidam frater vidit iacentem in profundo inferni, et ex eius ventre in altum erectam arborem, in cuius ramos suspensi erant omnes de illius genealogia, qui scienter retinuerunt.

53. 42 D: De Constantino imperatore in *legenda S. Siluestri*.

54. Ibid. Aliud exemplum ex *leg. Beatrixis*.

55. 43 F: Exemplum terribile legitur in *Apiario* (Thomae Cantimpr.) et in *Spec. ex. di. V. ex. 49.*

56. 43 I: Ex. leg. in *Apiario* et in *Spec. ex. di. V. ex. 212.* de Maria de Ognis et de matre damnata eius.

57. 44 P: Ex. leg. in *Spec. ex. di. IX. ex. 101.* de puero nouem annorum propter nouem denarios Hallenses rotentos damnato.

58. 45 Z: Ex. finale, quod leg. in *Spec. ex. di. VIII. ex. 2.* de visione S. Dunstani.

59. 46 D: Pro excitando populo dormitante inseramus consolatorium ex., quod leg. in *Scala caeli* et in *Spec. ex. di. IX. ex. 167.* de milite in ecclesia deserta vigilante et a demonibus quater tentato. (Cf. R. Köhler, Kl. Sehr. II, 213.)

60. 46 H: Ex. narrat *Mefret* in suis sermonibus de iuene in luxuriam reciduo ad meretricem eunte, cui Christus et demon occurrerunt.

61. * 47 M: Exemplum leg. de philosophis, qui dicebant vitam hominis curro debere per quattuor rotas. In prima rota sic scribitur: lego, quod feci, i. e. renouo in memoria peccata, quae feci. In secunda: Logo, quod facio, scilicet vere penitendo. In tertia: Lego, quod faciam, scilicet satisfaciendo dietim. In quarta: Lego, quod vadam, quia scilicet in breui transeo ad futuram vitam, ubi perpetuo ero.

62. 47 O: Ex. leg. in *historiis Romanorum gestis* ca. 18. de S. Juliano.

63. 48 Z: Ex. finale leg. in *Spec. ex. di. III. ex. 34.* de Jesu Christo missam celebrante, et calicem ostendente, qui lacrymas penitentiae Mariae Magdalene continebat.

64. * 49 K: Exemplum . . . de S. Francisco, qui a Christo apparente simul cum B. Virgine et angelis in ecclesia S. Mariae de Portiuncula Assisii impetrauit plenarias indulgentias, offerendo rosas, quae miraculose excreuerant ex aspersione sanguinis Beati Francisci inter vepres et spinas, ut patet in *Actibus Francisci*. (Cf. 106.)

65. * 50 O: Ad haec exempla physicialia proponamus aliqua. Primum de apibus. Quando enim apes inuicem strepunt et clamorem et discordiam faciunt, signum est, quod rex vult alveare dimittere. Item in auiibus dicit *Solinus* in libro rerum (natur.), quod eo anno, quo videntur aues in alto aere pugnare, futurum esse pestilentiam et strages et necem in inferiori regione fieri, quia instinctu naturali aues terram et aërem inferius sentiunt esse corruptioni proximam. Ideo in altum leuant se. Sic spiritualiter quando homines discordant, strepunt vel pugnare videntur, signum est, quod rex Christus recedit ab eis, et pestilentia vitiorum ac damnationis sequetur in eis.

66. * 50 S: Ex. leg., quod daemones multum gaudent de hominum discordia. Cum enim B. Franciscus Aretinum venisset; vidit daemones exultare de illius ciuitatis intestino bello, et per socium mandauit ex parte dei, ut exirent daemones de ciuitate. Et ecce statim recesserunt, et ciuitas concordiam fecit.

Pars II.

67. 3 N: * Item audiui a narrantibus fidedignis, quod in hoc regno stipendiarius quidam dum moreretur, animam suam alloquebatur taliter dicens: Egredere maledicta anima mea, egredere; noli me cruciare; nullum bonum fecisti in hac vita: vade ergo iam cum diabolo. Et sic infelix expirauit.

68. 3 Q: Ex. ad id legitur de pluribus euntibus ad peccandum, quibus Christus vulneratus et recenti sanguine fluens occurrit, ut eos retineret.

69. * 6 L: Olla lactis. (La Fontaine VII, 10. v. supra p. 40.)

70. 6 O: *Vitae Patr.* (Cf. n. 331.)

71. 7 T: *Collat. Patr.* (Rosw. 555*)

72. 7 Z: *Gregor. Dial.* IV. (cap. 10.)

73. 8 F: *Spec. ex. di. IX. ex. 201.*

74. 9 K: *Caesarius* et *Spec. ex. di. VI. ex. 91.*

75. 10 N: *Caesarius* et *Spec. ex. di. VI. ex. 5.*

76. 11 R: In *Vita Soc. B. Francisci* et in *Discipulo* (Serm. 1 H) de apostata ex ordine exeunte, cui Christus sanguinem ex quinque vulneribus fundens apparuit. (Cf. 68.)

77. 12 Z: *Caesarius* (Dial. mir.) et *Spec. ex. di. VI. ex. 99.*

78. 13 E: *Spec. ex. di. III. ex. 9.*

79. 13 H: *Spec. ex. di. VII. ex. 54.*

80. * 14 N: Sed pro excitatione dormitantium dicamus consolatorium exemplum, quod narratur contigisse in regno videlicet isto, quod quidam praedius cum multis florenis auri congregasset in cistam desuper foramen habentem, per quod immitteret semper successiuè plures. Quidam eius

pauper conuicianus picam tenobat, quae saepius per fenestram diuitis illius absentis intrans, rostro per foramen de florenis extrahabat quot-quot poterat. Et ascendens ad pilam cucurbitae istius, quae pendeat in signum medonis propinati (ut moris est), raptos florenos reponebat. Post multum temporis homo ille pauper deficiente medone deposuit pilam suam, scil. cucurbitae, et inuenit in ea aliquot centenos florenorum. Admirans de hoc, iterum exposuit pendentem pilam, et considerando saepius vidit picam ibi reponentem florenos. Tandem diuos ille quadam die effundens de cista florenos et numerans, vidit in multis deficere, et nesciens quo deperissent, tristatus est et obdormitare cepit cogitando. Interim pica superveniens rapuit unum ex florenis effusis in mensa. Excitatus quo repente diues vidit illam rapientem et cogitavit, ut in iudicium attraheret illum pauperem conuicianum. Tunc in iudicio interrogatus ille pauper dixit se nolle pro illa pica in suis factis et rapinis respondere. Quid plura? Iudicium diffinitur picam suspendi debere. Et data est in manus diuitis, ut suspendat. Ille autem turbatus contempsit sententiam et picam illam elisit ad parietem. Tunc pauper ille reconueniens*) diuitem de hoc, quod picam contra sententiam iudicii tam dire occiderit aliter quam diffinitum fuerat. Ecce in iudicio de homagio quadraginta florenorum auri diues condemnatus est pro contemptu. Sic erit in iudicio diuino, quod homo pro contemptu grauius punitur.

81. 14 Q: Ex. leg. in *Libro de VII donis* et in *Spec. ex. di. IX. ex. 87.* de monacho Cisterciensi, quem ex ordine exire volentem mater mortua redarguit, ostendens ei medicum experimentum poenarum inferni.

82. 15 Y: *Spec. ex. di. VII. ex. 31.*

83. 16 D: *Vitae Patr. (VIII. 46.).*

84. *Ibid. Spec. ex. di. VI. ex. 28; ex. Caesarii Dial. (IV. 5.).*

85. 16 F: Ex. in (Summa) *Antonina* (p. II. ti. 4. ex. 5.) de quodam doctore, qui se dixit epistolas Pauli melius intelligere quam ipso Paulus apostolus, quem deus sic punit, quod statim oblitus est penitus omnis scientiae, ut nec litteram cognosceret.

86. 17 K: Exempla plura historica de ambitione: * Nam propter hoc (scil. ambitionem) Romulus occidit fratrem Remum, ut solus regnaret. Similiter Athila occidit fratrem suum Budam, qui ciuitatem suo nomine Budam nominauit. Item Julius Caesar plurima bella gessit contra Pompeium multis occisis, ut sibi imperium usurparet. Item magnus Alexander ex ambitione multa bella fecit. Etc.

87. * 18 N: *Guilhelmus* in Summa allegat, quod quidam philosophus cuidam militi turpia verba proferenti ait: Aut vestes aureas depone, aut teipsum munditia tuarum vestium conferma.

88. * *Ibid.* Ex. narrat *Antoninus* ubi supra (scil. in Summa) de quadam comitissa, quae licet erat liberalis ad omnes pauperes et orationibus dedita, sed in ornata vana. Et post mortem apparuit cuidam deuote mulieri sibi

*) arguit vel accusauit scil.

familiari, habens caput plenum serpentibus mordentibus, et dixit se damnatam propter ornatum capitis.

89. * 18 P: Ex. narrat *Antoninus* ibidem, quod frater quidam visitans quendam mundanum scholarem compatriotam suam, vidit in illius camera pompam lecti delicati et ait ei: Charissime, recorderis, quid dixit Esa. XIV. (11.) de talibus: Concidit cadaver tuum, scil. in morte, subter te sternetur tinea, et operimentum tuum erunt vermes. Et hoc verbum adeo impressum est cordi illius, quod non potuit quiescere, sed religionem intrauit.

90. 19 Z: Ex. leg. in *Vitis Patrum* de S. Machario, cui dum perfecta mulieres ostenduntur.

91. 20 F: Ex. de ingratitude filii ex *libro Apian Spec. ex. di. V. ex. 40.*

92. 21 M: Ex. de S. Bernardo praedicante, quem in medio sermonis populum flere videntem vana gloria tentauit.

93. 22 S: Secundum *Valerium de naturis rerum* (?) antiqui irae vitium sub specie Martis depingebant etc. Ut dicit *Seneca* li. II. de Ira. Deinde subiungitur fabula *Aesopica* de Lupo et Agno.

94. * 23 G: Legitur ex. in *Vita philosophorum* de Diogene iram silentio vincente, item de Theodosio imperatore, qui cum se iratum sentiret, nunquam sententiam ferebat, nisi prius XXIV. litteras morose intra se dieeret etc.

95. * 22 U: Exemplum consolatorium pro excitatione dormitantium narratur, quod uxor cuiusdam viri recurrens ad mulierem sortilegam, voluit maritum suum ut incantationibus prouocaret illum ad amorem suum. Et illa commisit, ut sibi apportaret de pilis oculorum mariti. Cumque vir ille ad mercandum cum sociis deberet ire longius, uxor eius dixit ei: O mi domine, da mihi aliquid de pilis oculorum tuorum, ut teneam interim apud me pro memoria tuae dilectionis. Vir astutus dedit sibi de pilis pharetrae suae, quam super se habebat. Cumque pertransita diata cum sociis hospitati forent in hospicio, et sero laeti conuersarentur, ecce pharetra illius pendens in gonpho commota strepitum fecit. Dixerunt omnes: Quid hoc? Vir ille recognoscens dixit: Forsitan vias vult currere. Et sic tertio commota reuersando sagittis excidentibus hic et illic, exiit per ostium donec domum peruenit. Unde illius uxor confusa contra intantum verbera incurrit.

96. 24 N: Ex. leg. in Summa *Antonini* parte II. ti. VIII. c. VI. § 3. in fine.

97. 25 Q: *Augustinus* (De civ. dei XXII. 8.) de vidua maledicente decem filiis, qui toto corpore tramuli effecti sunt.

98. 25 T: De puero quinque annorum *Gregorius IV.* Dial. (c. 18.) et *ibid.* exemplum, quod refert *Petrus Damiani* et habetur in *Spec. ex. di. I.* (ex. 85.) de gallo assato.

99. 26 Z: Legitur in *Dial. Gregorii* et in *Spec. ex. di. I. ex. 61.*

100. 27 C: Ex. narrat *Antoninus* in Summa parte II. ti. V. c. II. de quodam concubinario.

101. 27 E: Ex. narrat in Sermone Wann de quodam sodomita.

102. 27 F: Ex. leg. in *Spec. ez.* di. IX. ex. 34. de quodam iuveno luxurioso post mulieres malas rubetum intrante, cui Christus occurrit.

103. 28 I: *Gregorius* li. Dialogorum (III. 21.) de quibusdam praedicatoribus veritatem fidei, quorum lingua per Wandalos abscissa sunt radicitus, et postea tamen miraculose loquebantur ore vacuo. Sed unus eorum in luxuriam cadens perdidit hoc donum.

104. Ibid. Narrat *Petrus Damiani* de quodam sancto presbytero, qui dum missam celebraret, consueverat angelus aduonire et corpus domini ex offerentis manibus assumere, qui postea cadens in luxuriam hanc gratiam amisit.

105. 28 M: Exemplum ex *Vitis Patrum* de sanctorum lucta contra carnis contumaciam.

106. Ibid. Aliud simile de *S. Francisco* quod iam supra no. 64. fusius citatur.

107. 29 O: *Petrus Damiani* in Epistolari suo de quodam, qui dum frigas studiose carnes furtive comedisset, illico tantus ardor libidinis eum inuasit, ut peccatum contra naturam commiserit.

108. 29 P: Exempla naturalia, primo de serpente ex *Aristotelis* VII. de animalibus, deinde de crocodillo*) ex *Physiologo* et li. XVIII. de *Proprietatibus* (Barthol. Angli).

109. 29 Z: Legitur in *Speculo ez.* di. VII. ex. 82. de monacho Helia rapti, qui vidit panem cuiusdam gulosi.

110. Ibid. Ex *Spec. ez.* di. VI. (92) de bufonibus suspensis, quibus pro piscebus quidam miles gulosus in inferno vescitur. (Ex *Caesario* XII. 18.)

111. 30 C: *Valerius* li. VI. c. 2. de rege Philippo, qui mulierem innocentem damnauit temulentus, illa autem appellauit ad sobriam et reu sententiam renouauit.

112. * 30 D: In *Gestis Romanor.* legitur pro exemplo cap. 159. quod *Josephus* li. de causis rerum naturalium**) refert, quod videlicet Noe inuenit vitem siluestrem, i. e. labruscam, quae cum esset amara, tulit sanguinem animalium istorum: scil. bouis, agni, porci, galli et ursi. Quibus terrae commixtis fecit fimum, quem ad radices labruscarum posuit, et sic vinum dulcoratum fuit. Indeque dicitur, quod aliqui potantes vinum sunt superba loquentes ut leones, alii deuotizantes usque ad lacrymas tanquam agni, alii praecipites in lutum et luxuriam ut porci, alii secreta

*) Cf. *Lauchert*, *Gesch. des Physiologus* 25, 153, 302. Quae *Pelbartus* hic de serpente quodam parvulo, eindorum uocato habet, in *Physiologo* de hydro leguntur, quem Graeco sermone *εὐδρον, εὐδρον* scriptum in eindorum defiguratum esse uerisimilimum puto. (Cf. *Libro de los Gatos* ed. *P. Gargano*, *Bibl. de aut. esp.* Li. p. 546. enx. 13. = *Ordo de Ceritona* Fab. 18. ed. *Hervicax* op. cit. IV. 192.)

**) In G. R. cap. citato vulg. editionis, sicut et in ms. antiquissimo (ed. *Dick* c. 129) quatuor animalia, quorum sanguine Noe vitem irrigat, sunt leo, agnus, porcus et simia.

propalantes ut galli canentes, alii autem repente irascentes et murmurantes ut ursi. Haec de vite non habemus ex scriptura authentica, tamen de ebriosis sic facere expertum est.

113. * 30 F: Exemplum ad id (scil. ad ebrietatem) pro consolatione exercitationis (sic!) refert *Robertus Holkot* super li. Sapientiae lect. 121., quod rusticus quidam inebriatus quietudine videbat, duo sibi apparebant. Rediit domum et videns filios suos duos, apparuit quod essent quattuor. Imposuit ergo uxori, quod duos illorum generasset sine scitu suo. Illa negante iussit pro purgatione vomerem afferri et poni in ignem, dixitque uxori, quod omnino non crederet, nisi ferrum ignitum manu nuda portaret. At illa prudens femina dixit: Ego faciam, sed tu ferrum ipsum ignitum manibus tuis capiens mihi trade. Quod ille tangens manum combussit et sobrius esse coepit. Additur, quod etiam narratur ab aliquibus, quod mulier coepit virum suum aure capta ad iuga trahere. Cui ille: Quid sic facis? Illa respondit: Quia bos factus es quadrupes, manibus et pedibus reptans, iugum te trahere oportet. Sicque ille se recognouit et tandem abstinuit. O utinam moderni ebrii homines corrigantur ex dictis!

114. 30 L: Legitur in *Caesario* et in *Summa Francisci Comestoris* de vitis(?), de quodam peregrino inebriato et visione eius.

115. 31 S: Leg. in *Caesario* et in *Spec. ez.* di. VI. ex. 25. de duobus civibus Coloniensibus, qui credebant sine mendacio nil lucrari posse.

116. * 33 D: Exemplum legitur, quod quidam miles in alea dum per oculos dei iurasset, mox ipsius proprii oculi de capite exsistentes super aleam ceciderunt.

117. 33 F: Ex. bonum legitur ad id in *Gestis Romanor.* cap. 128.

118. 33 G: In *Speculo historiali Vincentii* (Bellocensis) li. X. cap. 115. de vidua Alexandrina nomine Melantia, quae falso accensauit virginem Eugentiam de stupro et non diu post una cum familia, quae falsum testimonium dederat, calica flamma combusta est.

119. 34 K: *Valerius* refert li. VII. c. 4. de Alexandro et Anaximene.

120. Ibid. *Virgilius* in Aeneide II. de Assaraco Troiam edificare volente. (Non de Ass., sed de *Laomedonte* simile quid narratur *Ov. Met.* XI. 194—220.)

121. 34 O: *Vincentius* (Belloc.) in *Speculo* (histor.) li. XXIV. (c. 24.) de duce periuro tempore Karoli Magni. (*Spec. ez.* IV. 34.)

122. Ibid. *Spec. ez.* di. IX. ex. 169. ex *Orosio*.

123. 35 R: Ex. de quodam usurario diuite, quem plebanus noluit in coemeterium sepelire sed corpus asino imposuit, qui nullo ipsum ducente onus sub patibulum portauit. (Ex *Jacobo de Vitriaco*, ed. *Crane*, No. 177. p. 75. et adnot. p. 206.)

124. 35 U: Usurarius impenitens a demonibus in navi rapitur, *Antoninus* ubi supra parte II. tit. I. c. 6.

125. 36 BB: Exempl. ex *Caesario* (XII. 57.) *Spec. ez.* di. VI. ex. 103. de religioso, qui aetate puerili obotum a germano suo furatus est.

126. 37 F: Fabula regis *Midae* ex *Ovidii* *Metam.* XI. (85—193.) tangitur.

127. *Ibid.* Ex *chronica Martiniana* (scil. Martini Poloni) apud *Antoninum* ubi supra p. II. ti. I. de quodam diuite, qui ex auaritia emebat blada¹⁾ multa, ut caritatem²⁾ induceret.

128. 37 I: * Ex. in *Vitis Patr.* legitur et *Antoninus* (ubi supra) ponit etiam, quod duo fratres nunquam potuerunt rixari, licet unus alium pronecaret de matra, in qua dormire habebant, dicendo: mea est, et alius statim sibi cessit dicens: Sit tua in nomine dei.

129. 37 L: Ex. leg. in *Dial. Caesarii* et in *Spec. ec. di.* VI. ex. 85. de muliere auarâ, quae moritura vidit caput totum coruis et cornicibus repleri.

130. 38 Q: Ex. leg. in *Vitis Patrum* et in *Antonini* Summa de quodam sancto, qui dixit minus malum esse comedere carnes animalium in die ieiunii, quam carnes hominum per detractionem.

131. * 38 T: Pro exemplo potest poni consolatorio, quod narratur factum in hoc regno in oppido nomine Batha, quod quidam frater dum quæstus causa prædicaret stans super dolium, et fistulatur quidam in foro ac quæstu aduersaretur eidem, intuo sibi ipsis detrahentibus publice, astutus fistulator ficta deuotione accessit circa dolium, super quo ille prædicabat, et clam sub pallio reseidit circulos dolii. Cumque prædicans ille cum impetu pede fortiter tangendo super dolium diceret: Hic idem submergar, si non verum est, quod dico, Mox asseribus dolii decidentibus prædicator ipse in feces dolii cecidit. Sic solent etiam demones ludificare detractores, qui dum detractiones affirmant, cadunt subita morte in feces inferni. (Cf. *Szilydy* l. c. 25. n. 2. et *Horedth* l. c. 200.)

132. 38 Z: Ex. finale leg. in *Spec. ec. di.* IX. ex. 55. de clerico et laico magnis detractoribus.

133. 41 Q: *Valerius* li. II. ca. 4. et *Augustinus* li. de civ. Dei de Posthumio, qui puniuit filium inobedientem.

134. 42 Z: Pro populi edificatione exemplum, quod leg. in li. *de Paradiso* (?) de visione Arsenii.

135. 43 D: Ex legenda S. Sebastiani, qui Cromacium³⁾ præfectum curauit.

136. * *Ibid.*: Legitur de S. Bernardo, quod cum in puertia graui dolore capitis vexaretur, adducta est ergo incantatrix. Sed Bernardus mox exclamans repulit eam, et propterea per dominum continuo ab omni dolore est liberatus.

137. * 43 F: Ex. leg. in *Spec. Exempl. di.* X. ex. 16., quod mulier quædam pretio dato cuidam sortilego emit contra dolorem oculorum suorum chartam scriptam per illum sic: Demon euellat oculos tuos

¹⁾ frumentum.

²⁾ caritatem annone.

³⁾ In *Leg. aur.* c. 23. (ed. Græsse p. 111.) Chromacius.

et stercorebus impleat loca eorum. Mira res: mulier perfidia credens sanata est. Postquam autem audisset prædicantem, quod nil valeret huiusmodi chartæ, illa restitit verbis illius. Tunc prædicator accepit chartam illam et displicans eam, vulgariter exposuit sibi scripta in ea. Mox illa stupens penitentiam egit et de cetero talibus non credens, meliorem sanitatem obtinuit. Simile accidit febricitanti cuidam etc.

138. 43 I: Legenda S. Iustinae tangitur obiter.

139. 44 K: Notanda de sanguine occisi manante in præsentia occisoris [Iudicium feretri, Bahrgericht], quæ verbotenus exseripsi in ephemeride *Ethnographia* XI. 278., additis locis parallelis ex *Oswaldi de Laskó* Biga Salutar. 21. U.)

Deinde sic, pergit: * Pro exemplo ponamus, quod etiam *Aristoides* propterea li. de Secretis (Secretorum) ad Alexandrum dicit: O Alexander, monui te frequenter et adhuc moneo, ubique pareo sanguinem fundere humani generis, et caue quantum potes, quia soli deo conuouit, qui nouit secreta cordium digna morte. Noli igitur tibi assumere diuinum officium. Hæc si seruaueris, regnum tuum durabile erit, alioquin pro clamore sanguinis vindictam a deo excipies et regnum perdes.

140. * 45 S: Ex., quod narrat quidam doctor theologiae Wiennensis (Paulus Wann?) quod Romæ custos ecclesie sancti Petri petiuit Gregorium papam, ut in crastino festi omnium sanctorum celebraret per se vel per alium missam pro anniuersario eiusdem eius, qui dotauit ibidem unum altare, ubi sepultus est, et ordinauit missam perpetuam. Cumque sanctus Gregorius missam diceret: Requiem æternam dona eis domine etc., vox caditru sonuit dicens: Non faciam. Sed dubitans, si hoc esset a deo vel diabolo, iterauit ergo papam: Requiem æternam etc. Iterum insonuit: Non faciam pro ista anima damnata, quia quodam anno non communicauerat tenens iram, nec penituit de hoc. Exinde papa statuit missæ introitum semper iterare pro memoria huius reuelationis. (Cf. 379.)

141. 45 Z: Ex. leg. in *Vitis Patrum* (Rosw. 480*) et narratur in *Antonini* (u. s. scil. in Summa) de muliere conuersa per maleficium in equum et per S. Macharium in formam pristinam redacta.

142. * 46 G: Pro consolatorio narratur de quodam viro paupere, qui in agro vidit canem suum pedibus fodere, accurrensque repperit thesaurum absconditum et furatus est: canemque intantum dilexit, quod tandem mortuum sepeliuit in sacro comitio, propter quod per plebanum tractus est in iudicium. Et videns, quod damnabitur per sententiam, obtulit singulis iudicibus pecuniam magnam dicens, quod canis suus per linguam mortuus fuerit et in testamento hæc ipsi legauerit. Iudices visis aureis acceptis illecti falsam sententiam tulerunt contra plebanum, quod debuisset ire processionaliter cum cruce ad sepeliendum canem talem.

143. 46 K: Ex. quod scribitur in *Spec. ec. di.* IX. ex. 93. de vetula, quæ discordes facit coniuges, inter quos demon a pluribus annis inuatum laborauerat discordiam parere.

144. 47 P: Ex. leg. in *Spec. ec. di. X. ex. 27.* de sutore, qui prædicanti contra calcæos rostratos maledixit.

145. ** 49 D: Ex. *Gestis Romanor.* (c. 57. vulg. ed.) de fabro Foca et de imperatore Tito, cuius nomen in edd. Pelbarti in Atthum vel Athum defiguratur. Ceteroquin narratio Pelbarti satis fideliter sequitur fontem, cum hac tamen discrepantia notabili, quod versibus in fronte status scriptis additur tertius: Audi, vide, tace, si vis viuere in pace, qui in *Gestis Rom.* c. 68. vulg. ed. inuenitur.

146. 49 F: Ex. leg. in *Spec. exempl. di. VII. ex. 72.* de festorum deuota celebratione et eius retributione in vita futura.

147. 50 R: Ex. leg. in *libro Apum* (Thome Cantimpr.) et in *Spec. ec. di. V. ex. 130.* de puella tentata et aspectu vulnerum Christi a peccato re-tenta. (Cf. 68. 76.)

148. 50 S: Simile refertur in *Spec. ec. di. V. ex. 131.* de quodam milite, qui postquam in ordinem intrauit, tentatus est, ut exiret, sed Christus panem in sanguinem vulneris sui intinctum dedit ei, quo comeso ab omni tentatione liberatus est.

De Tempore.

149. Hiem. 3 Q: Tuba mortis. *Joh. Damascenus* (Barlaam et Josophat. Leg. aur. cap. 180. ed. Græsse p. 814. Gesta Rom. 143.)

150. 7 C: Scala damnatorum. *Petrus Damiani* de decem comitibus damnatis successive propter quoddam prædium, quod primus ex illis progenitor sequentium abstulerat iniuste ab ecclesia Metensi. Et visi sunt in una scala infernali, primus in fundo, et sic porro.

151. 7 G: De S. Agathone abbate in *Vitis patrum* et de eius timore damnationis.

152. 7 G: *Vincentius de Valentia* de archidiacono Lugdunensi dicente «quod de triginta milibus solum quinque fuerunt saluati.»

153. 7 G: *Hieronymus* in testamento suo dicit: «quod ex decem milibus, qui male vixerunt, vix unus saluatur.»

154. 8 L: De Traiano imperatore, cuius sententia damnationis finalis fuit suspensa usque ad tempora S. Gregorii pape, qui pro illo oravit. *Leg. S. Gregorii.* (Leg. aur. c. 46. ed. Græsse p. 196.)

155. 8 L: De magistro famoso Parisiensi, qui infra exsequias ter in feretro se crexit et dixit primo die: Iam ad iudicium vocatus sum. Altero: Iam indicatus sum. Tertio: Iusto dei iudicio iam condemnatus sum. *Orig. Carthusiens. ordinis.*

156. 8 O: De morte S. Martini, S. Elizabeth, B. Mariæ Virg. etc. *Gregor. Dial. IV. (?)*

157. 8 P: De fratre ord. Prædicator. ridente in agone. *Discipulus*

(Sermo de Temp. IX. P. et cf. CXXIX R. *Gerardus de Fracheto.* Vita Fr. Ord. Præd. ed. Reichert, p. 276. V. in codice Érdy. p. 23. hungarice de verbo ad verbum ex Pelb. I. c.)

158. 9 R: De quodam, qui ad extremam horam perductus oravit deum, ut sibi revelaret quidquid in eo peccati esset, de quo rite absolutus non esset. *Gregor. Dial. IV.*

159. 9 X: De tribus resuscitatis per merita S. Hieronymi. *Epistola Cyrilli* patriarchæ Hierosol. ad Augustinum de mirac. S. Hieron.

160. 10 C: Mala mors divitis vitis pleni, quem filius monachus nomine *Martinus* a demonibus animam eius evellentibus non potuit servare. *Gregor. Dial. IV. (38.)*

161. 10 H: De S. Lazaro per Christum resuscitato. S. *Augustinus* et S. *Chrysostomus.*

162. 11 C: De apibus et rege earum *Ambrosius* in *Hexameron.*

163. 12 S: De vita singulari et eius periculis.

164. 14 D: Leo gratus militi, qui eum a serpente liberaverat.

165. *Ibid.* infra: Leo, quem S. Hieronymus a senibus sanaverat, semper deserviendo adhesit fratribus suis. (Cf. *Androclum, Gesta Rom.* 104.)

166. 14 G: B. Franciscus fecit memoriam natiuitatis Domini preparato præsepio et feno et adductis bove et asino et apparuit ei puer Jesus in præsepio «et fenum ibi positum valuit ad miracula sanitatum.»

167. * 16 Q: S. Hugo vidit B. Virginem in vigilia natiuitatis Domini in ulnis filium tenentem, qui dicebat: Nosti, magister, quod diem natalis mei ecclesia cum gaudio celebrat? Et ubi est nunc diabolus, qui antea hominibus prævalebat?

168. *Ibid.* infra: Coram S. Antonio flebat diabolus in specie pueri eo, quod eum superare non poterat. *Vitæ Patr. **

169. 19 O: Miraculum, quod in Actibus S. Francisci (ed *Sabatier*, cap. 45, p. 142 et locis ibi citatis) de fratre Aegidio narratur, hic fratri Leoni adscribitur. (Quomodo dicente fratre Aegidio: virgo ante partum virgo in partu, virgo post partum, orta sint tria illia.) Pelb. incipit: Legitur exemplum libro de vita sociorum S. Francisci, quo forma citationis maxime congruit titulo libri, qui inscribitur: *Speculum Vitæ B. Francisci et Sociorum ejus, de quo v. Sabatier, Vie de S. François d'Assise p. LXIX. ss.* Hæc narratio etiam hungarice legitur in codice s. XV., qui nomine possessoris eod. Ehrenfeld dicitur, fol. 77. et s. (V. Nyelvméltár VII. 36.**))

*) Huic exemplo adduntur hæc verba: Sed heu hodie quot homines superat diabolus per vitia superstitionum et malorum tripudiorum ac gula ac aliorum peccatorum que solent homines istis diebus (scil. circa festum Natiuitatis Domini) facere.

**) Paulo inferius, (19 P) hæc verba, præsertim versus finem notatu dignissima leguntur: «Sicut Philosophus XIX. de Animalibus dicit. In primo instanti figurationis et animationis hominum communiter adeo

170. 19 T: De origine balsami. (Cf. *Itineraria Terrae Sanctae*, c. gr. librum, qui inscribitur *Compendiosa quaedam nec minus lectu iocunda descriptio urbis Hierusalem . . . per quendam devotum in Christo fratrem divi Francisci ordinis de observantia Nationis vero Hungarice . . . Impressum Vienne [s. a. et n. typogr.] F. XV. g. et XXIII. l. — Et de hoc libro v. *Irodalomtört. Közlem.* VII. 143.)*

171. 21 L: *Petrus Alphonsus* in libro suo de miraculis (Disciplina clericalis 19. *Gesta Rom.* 103.) de tribus consiliis emptis, quae servarunt vitam filii regis.

172. * 21 M: Refert *Meffret* in sermone (ed. Monac. 1612: L. 97^b) exemplum, quod miles quidam de Austria totus fuit mundo deditus, cui de pompa mundi cogitanti apparuit domina quadam pulcherrima et ornata dicens: Ecce assum, quam toto amore quaesivisti. Ille in aspectu eius gaudens diligentius intuebat eam, et illa subiunxit: Sicut me de ante vidisti, ita et a retro intuearis. Et ecce a tergo vidit eam plenam vermibus, putredine et foetore, scil. sulphurei quasi ignis infernalis, et dicens: Ego sum gloria mundi, disparuit. Et miles perterritus se emendavit ac mundo renunciavit. (*Gesta Rom.* 202. Cf. Konrad v. Würzburg, *Der werlte lön. Discipuli Prompt.* ex. M. 48. Bod. cod. p. 6. = Lobkowitz cod. p. 276—278.)

173. * 21 O: *Beda* refert, quod in Anglia quidam in extremis constitutus videns infernum sibi apertum pertimuit. Cumque confortaretur ab astantibus, ut de dei misericordia speraret, ait: Tarde surrexi, et sic male decessit.

174. * 21 Q: Nam *Aricensis* libro *Iuvenalium* (?) recitat, quod prudentes inquisitores auri querunt ipsum scutellis eburneis subter aquas. Ratio, quia ut *Plinius* dicit in *Speculo naturali* (*Hist. nat.*), ebone naturaliter attrahitur aurum, quemadmodum adamantum ferrum. Ita spiritualiter queri debet aurum spiritualis consolationis in Jesu assimilato auro, ut supra tactum est, quia scutellae eburneae significant corda et corpora casta secundum Hieronymum, quae attrahunt per amorem ipsum Christum.

175. 22 B: Filius ingratus. *Caesarii* Dial. (VI, 22.)*

parva est quantitas in foetibus, quod parvum (sic) excedit quantitatem foeminae. Nimirum hoc scire valde convenit mulieribus et obstetricibus, ut videlicet quando viderint aliquem foetum nasci tam parvum et organosatum, sciant esse animatum et non projiciant putantes esse abortivum, sed servent et nutriant in arvina calida et recentis porcina, vel consimili. Quia si projiciant foetum talem, animam eius sine baptismo existentem in periculum dant damnationis aeternae, quod non parvum est peccatum, animam scil. perdere, quam possent salvare. Nam ego vidi plures homines virtuosos et militem virtuosum, qui sic parvi nati fuisse asserebantur et servati praedicto modo facti sunt viri optimi. — — — — — (Paulo inferius vero dicit: «corpus communiter hominum XLVI. die secundum Augustinum animatur anima rationali.)

*) Pelbartus quidem *Caesarium* expressis verbis affert huius narrationis

176. 22 E: Parentes boni columbis, mali ciconis assimilantur. (Exemplum ponit «quidam doctor.»)

177. 25 X: Quidam cum sponsa alterius violata fide contraxit matrimonium, et statim prima nocte ambo obsessi fuerunt a demonibus et ad clamorem vexationis eorum tota civitas concurrebat, sed postea per heremitam nomine *Fortunatum* liberati, rediit illa ad primum sponsum.*

178. 25 Y: Mulier luxuriosa nocte raptam in spiritu ad tribunal iudicis emendationem morum promittit, sed iterum ad peccatum consuetum relapsa post malam mortem corpus eius a duobus canibus effoditur et dilaceratur. *Caesarii* Dial. (XI, 59.)

179. * 25 Z: *Meffret* refert, quod quidam devotus vidit animam cuiusdam hominis carnalis ad infernum deduci, et princeps demonum in cathedra tota ignita secum fecit eam sedere. Et ecce demones obtulerunt vas plenum potu amarissimo, fetido et immundo. Et dixit princeps demonum: Bibe hunc potum, quem bibisti in saeculo. Et coactus est bibere. Et duo demones in eius aures tubis insufflaverunt, et statim per oculos, aures et nares et ceteros meatus exibat flamma ignea. Haec, inquit, habeas pro cantilenis, in quibus delectabar. Posuerunt etiam serpentes circa collum et bufones in faciem dicentes: Haec propter amplexus meretricios. Daemon dixit: Canta! Ille respondit: Quid cantabo nisi maledictionem? Maledicta hora, in qua natus sum! Maledicta terra, aqua et panis, quibus alitus mihi fuit, et sic de caelo et de deo etc.

180. * 26 K: Legitur in *Vita Sociorum S. Francisci*,*) quod quidam interrogavit sanctum fratrem *Aegidium* dicens: Potestne aliquis peccare mortaliter cum propria uxore? At ille ait: Die tu mihi, potestne quis mortaliter inebriari de vino proprio, quod habet in suo cellario?

181. 26 L: Visio fratris ord. min. de poena patris sui, qui propter enormia peccata luxuriae cum uxore commissa damnatus erat.

182. 27 Q: Exemplum ex *Valerio Maximo* li. VI. ca. 2. allatum de patre filiam cui nuberet *Themistoclem* consulente.

183. 27 X: Libro *Apiario Thomae* (*Cantimpratensis*) refert (II, 30, 55.) quendam, propter illicitas et inhonestas contrectationes cum uxore propria, quadam nocte, cum ad recessum ivisset, omnia viscera edidisse. (Cf. *Discipuli* *Promptuar.* ex. M 16 et. *Spec. ca.* ed. Majoris, *Sodomia* 8.)

184. 27 Y: Exemplum varia de continentia et castitate animalium: scil. elephantis, leonis, ciconiae.**) Dein de smaragdo non sustinente luxuriam, de camphora. (Afferuntur ex *Philos.* de *Animalib.*, ex *Plinio*, et *Proprietatibus rerum Barthol. Anglici* li. XII., ex *Alberto Magno* de

auctorem, quae tamen in *Apiario Thomae Cantimpratensis*, *Caesario* fere coevi invenitur libro II. cap. 7. § 4. *Caesarius* l. c. simile quid narrat, sed (pro bufone in facie) serpens in collo filii ingrati haeret. Exemplum hoc fusius tractatur a *H. Köhler*, *Kleinere Schriften* I. 473 et ss. (Ad not. 1. p. 475. cf. *Discipuli* *Serm.* de *Temp.* 24 Y.)

*) De hoc libro vide supra No. 169.

**) Cf. *Gesta Rom.* 181. et 82.

Mineralib. li. XII. Inveniuntur autem omnia et alia similia in *Physiologia*, de quo v. supra notam ad num. 108.)

185. 28 D: De leprosis non timendis ex. narrat *Gerzon*, cancellarius Parisiensis.

186. 29 R: Exempl. boni et mali principis, primum adespoton, alterum ex *Helinando* et *Vincentio Belloc*. Spec. histor. III, 6. de quodam fratre ord. Cist., cui cum aegerat in extremis, beatus Benedictus animam eius e corpore eduxit et ostendit ei mansiones electorum et supplicia damnatorum.

187. 30 circa finem: De glorificatione fidei SS. Eucharistiae, miraculum, quod evenit in episcopatu Brixisiensi et narratur in Promptuario exemplor. *Discipuli* (F. 12.)

188. 31 I: Visio S. Arsenii (Gesta Rom. 165.) ex *Vitis Patrum* (ed. Rosw. 506^b, 635^b, 681^a). Cf. supra no. 3, 9, 134.

189. * 32 L: Exemplum de quodam heremita narratur, qui dixit: Domine deus, custodi me tamen a minoribus et quotidianis peccatis, a maioribus bene me ego ipse custodiam. Et cecidit in maiora propter presumptionem.

190. 32 L: Visio S. Antonii, qui vidit totum mundum laqueis plenum, qui tantum humilitate scil. vere penitentiae evadi possunt. (*Vitae Patr.* ed. Rosw. 551^b).

191. 32 R: Tentatio in tædio. In *Serm. Thesauri*.

192. 32 U: Tentatio monachi Anastasii.

193. 32 U infra: Discipulus cuiusdam senis septies tentatus, sed tentationibus non devictus, cui magister suus in excessu mentis septem coronas preparatas vidit. *Vitae Patr.* (ed. Rosw. 500^b et *Discipuli Sermones* de Temp. Cl. F.)

194. 33 K: Legitur in *Vitis Patrum* de quibusdam sanctis in heremo, qui elemosynam operibus manuum acquisitam dabant, ut illa pro ipsis dormientibus oraret «et sic lucrarentur etiam tempus dormitionis.»

195. 33 K inferius: Quidam audiens fratres in claustrum tempore noctis cantare «Te Deum laudamus», dixit: ecce illi deum festinant laudare, tu vero vis in lecto tota nocte dormire? Et sic se redarguens religionem intravit.

196. 34 Q: De S. Antonio et Paulo eremitis. (*Vitae Patr.*)

197. 34 R: De longevitate abstinentium. S. *Vincentius* (Ferrer?)

198. 35 L: De iusta damnatione peccatoris. Legitur inter *Miracula* (?).

199. 36 R: De eo, qui vendidit animam suam diabolo et eam una cum corpore perdidit. In *libro Apun* di. V. (tracte II, 56, 2. Cl. Pauli 280.)

200. 36 Z: De multitudine damnatorum *Meffret*.

201. 37 C: De roge filium captivum redimere volente. S. *Vincentius* (Ferrer?)

202. 37 K: De paucitate electorum S. *Vincentius* (Ferrer) in *Serm.* et aliud exemplum simile ostendens ex 3000 animabus solum tres salvatos esse.

203. ** 39 D: Fabula de superbo, avaro et invido. (V. in *Append.* sub no. II, l. p. 37.)

204. 40 T: Exemplum refert *Arnoldus* (in Gnótosolito) super illud Mat. XIX. (29.): Omnis qui reliquerit etc.

205. 40 X: Ex. de comite quodam lubrico, qui conversus est auditis in ecclesia Ezech. XVIII. (21, 32) verbis: Quaecumque hora ingenierit homo etc.*) «Et post mortem eius super sepulchrum eius inventum est scriptum literis aureis hoc dictum Psal. (CVI, 20.): Misit Dominus verbum suum etc.»

206. 40 Z: Visio Pauli abbatis e *Vitis Patrum*.

207. 41 D: Ex. narrat S. *Vincentius* (Ferrer) de quodam invene scelerato, qui in somniis se vidit trahi ad iudicium et praetimore subito canus factus est.

208. 41 G: De serpente venenoso qui mordet radicem alicuius arboris et omnes fructus eius morsu venenati efficiuntur. Ex. S. *Vincentii* sermone. (Cl. Gesta Rom. 176^b et 185.)

209. 41 I: De efficaciae predicationis S. Bernardi in conversione peccatoris. *Meffret* in sermone.

210. 42 S: De audiendo verbo Dei exemplum duarum ollarum, munda et sordida. *Vitae Patr.* I. IV. c. 106. (?)

211. 42 T: Ex. ex narratione *Jacobi de Vitriaco*** et S. *Vincentii de Valencia* aliorumque. De diabolo innumerabiles pixides habente, ex quibus ungebat in sermone aliquibus aures, alios oculos, alios ora, alios peccus, alios bursas illorum.

212. * 43 BB: Legitur in vita beati Amandi episcopi, qui cum predicaret, quidam ioculator irridebat eum et sic verbum Dei contemnebat et alios contemnendum ostendebat. Qui arreptus est a diabolo et se ipsum lacerans unguibus et dentibus exspiravit.

213. * *Ibid.* inferius: Legitur de S. *Francisco*, qui dum predicaret in castro Citerne, quaedam mulier eum cymbalo pulsando irridebat. Praemonita a S. Fran. noluit obedire. Tandem S. Fran. dixit: Tolle, tolle diabole quod tuum est. Et statim in aëra rapta per demones exstitit et deinceps non est visa.

214. 43 DD: Pastor viso bufone ad sepius audiendum sermonem commotus. (Cl. *Discipuli Serm.* de Temp. 17 M., ubi simile quid de quodam fratre narratur, sed sine applicatione ad audiendam predicationem.)

215. 44 C: Quidam homo lubricus penitentiam differens tandem apparitione Christi crucifixi conversus.

216. 44 E: In *Vitis Patrum* (ed. Rosw. 579^a) legitur ex. heremita a muliere tentati, qui digitos manuum igne combussit et sic tentationem vicit. (Cl. *Discipuli Serm.* de Temp. CXXV. O. et *Jac. de Vitriaco* 246. cum notis ed. Crane p. 237.) V. supra n. 31.

*) Loco cit. Ezech. tantum ad sensum simile quid invenitur.

***) Inter exempla I. Vitriacensis a Crane edita non inveni.

217. * 44 G: Legitur libro de donis Spiritus Sancti (*Stephani de Borbone*), quod invenis quidam ingressus purgatorium S. Patricii, inter varias poenas animarum vidit circumferre ferreum constipatum clavis acutissimis, in quibus quasi in chorea vertebantur plures compluti continue igne sulphureo, quorum etiam viscera corrodebantur usque ad ossa. Angelus requisitus quid hæc essent? respondit: Tales sunt et tali supplicio plectuntur omnes, qui choreis et clamationibus impudicis vel saltibus, amplexibus, osculis, tactibus, ludis et verbis concitant ad libidinem alios et sic.*)

218. 45 O: Mulier, que choreis et cantilenis assueta et assidua erat, turbine in altum rapta et a spiritu maligno crudeliter verberata. Ex *Apinario* (l. II.) ca. 7. (Discipulus, de Temp. 154 G.)

219. Ibid. inferius miraculum in regno Hungariae cca. ann. 1480 vel quasi eventum, quod v. apud *Scilady* l. c. 6, in adnot.

220. 46 T: Visio cuiusdam, qui a inventate nutritus in deserti monasterio erat, de chorizontibus. Legitur in *Vitis Patrum*.

221. * 46 Y: Legitur, ut narrat in sermone quidam doctor *Paulus* (Wann), quod in diocesi Coloniensi in quadam villa erexerunt spectaculum arietis et chorea, quod sacerdos loci prohibebat, sed illi non curaverunt; et cum esset aer serenitas, ecce subito fulgur et grando comminuerunt omnes segetes, fructus vinearum et arborum totius illius villae et provinciae circumiacentis, ex qua populus ad tale spectaculum convenerat.**)

222. 46 Z: Mater filiam suam virginem «secundum cursum mundi» pompose ornans ab angelo monetur et variis Dei plagis prædictis ad poenitentiam convertitur. *Meffret* in sermone.

223. 47 F: Ex *Gestis Rom.* (c. 138.)

224. 47 H: Ex *Apinario* (l. II.) ca. 77. (De chorea et eius poena horribili.)

225. 47 I: Ex eodem (l. II.) ca. 76. (De eadem materia, ad quam v. ea, que sub titulo *Ünnepöntök* in ephem. hung. *Ethnographia* XI. 1900, commentatus sum.)

226. Pasch. 4 E: Varia exempla de resurrectione J. Christi.

a) Apes: *Aricenna* l. VIII. de Animalibus.

b) Leo: *Rabanus* sup. Genes.

c) Panthera: *Physiologus*.

d) Cocodrillus (sic) et natantia: *Hugo de Florido Prato*.

*) In editione narrationum Steph. de Borb. quam *Lecoy de la Marche* curavit, non inveni, sed legitur fere iisdem verbis hoc exemplum in Promptuario *Discipuli* C 9, ubi etiam e libro de donis de promptuario affertur. Pelbartum e *Discipuli* farragine hausisse verisimillimum est.

**) Doctor iste Paulus, quem Pelbartus noster huius exempli auctorem affert, est Paulus Wann, cuius «Tractatus de corea cancionibus instrumentis musicis ad populum Bude(!) prædicatus» in Catalogo Manuscriptorum Bibl. Monacensis (Mss. Lat. VI. 479—16229) memoratur. Saeculo XV. floruisse videtur. Sermones eius typis expressi sunt Patav. 1491 et Hagenaë 1499. (Bibl. Card. Simor Strigonii) et postea sepius.

e) Phoenix: *Ambrosius* in Hexam.

f) Pelicanus: Psal. CI (vs. 7.).

g) * serpentem vincens: *Augustinus*.

h) * Libro *Origina.* (sic), quo forsitan Isidori Origines indigitantur.

i) Sidera.

227. 7 S: Lacro conversus exemplo monachorum. *Jacobus de Vitriaco* (ed. Crane no. 68. p. 29. et adnot. p. 164., locis ibid. allatis addendum est *Alphab. Narrat.* 7. = *Recull.* 1.)

228. * 8 Y: Fabula Iustitiae et Iniustitiae. (V. p. 35. et ss.)

229. 9 H: De captione et domesticatione elephantis. *Philosophus* (= Aristoteles) et *Solinus*.

230. 10 R: Legenda septem dormientium «a *Theodoro* et *Rufino*» scripta vel habetur in legenda communi (= *Leg. aurea* c. 101. ed. Grasse p. 435.)

231. 11 U: Fabula virgarum unitarum et solutarum de bono concordiae et malo discordiae. (*Aesopus* Halm 103. *Plutarchus*, de garrulitate c. 17. *Babrius* 47. *Faërnus* 35. *La Fontaine* IV, 18. *Desbillons* II, 12. *G. Pesti* 51. *Halap* IV, 31.)

232. 14 Z: De translatione animae iusti cuiusdam in caelum. *Vitae Patrum* et alibi.

233. 16 L: Gaudia caeli ineffabilia. *Discipulus* in Promptuario exemplor. (G 2 et 4. Cf. *Ethnographia* IX. 402 et X. 165.)

234. 18 E: Revelatio, quam habuit S. Bernardus de passione Christi. In Vita eius.

235. 18 F: Visio cuiusdam nobilis oppressoris pauperum. *Viridarius* et *Meffret* in sermone.

236. 19 I: De vano ornatu muliebri. *Vitae Patr.*

237. 19 P: De gaudiis caeli et penis inferni, visio cuiusdam monachi ord. Cisterciensis tentati de exitu. *Discipulus* in Promptuario ex. (G 15, ubi hoc exemplum ex libro affertur, cuius titulus est: *Magnum exordium Ord. Cistere.*)

238. 20 Y: De melodia caelesti: S. Magdalena «triginta annis nil gustavit præ suavitate caelestis melodiae, ad quam elevabatur per angelos in caelum, ut audiret.»

239. Ibid. Avicula caelestis. Ex *Discipuli* Serm.* (De Temp. LXXXIV. N. Cf. *Specul.* ex. IX. 65. *Martinus Polonus* *Prompt.* ex. 16 B. *Maurice de Sully* in «Romania» V, 473—485. *Odo de Ceritona*, *Sermones dominic.* Paris 1520. fol. LXXVIII^b *Bozon*, *Contes moral.* ed. *Lucy Toulmin-Smith* p. 267 note 3. *Hervieux* l. c. IV. 295. *Bozon* ed. cit. p.

*) In fine huius exempli legitur: «Hoc idem narratur in libro, qui dicitur *Speculum exemplorum*», ex quibus verbis Pelbartum ex *Discipuli* et *Speculi* haud discrepantibus narrationibus suam contaminavisse colligi potest.

112. Scala caeli ed. cit. f. 102^b Pauli 562 eum adnot. in ed. Oosterley. *Dunlop-Liebrecht*, Gesch. d. Prosadicht. 543. et ea, quae de hoc exemplo in ephem. hung. Katholikus Szemle XIV, 1529 et 52. commentatus sum.)

240. 20 Z: Revelatio facta cuidam subpriorissae per monialem, quae ei post mortem apparuit, de gaudiis caeli. Ex *Discipuli* Promptuario ex. (G 10.) Ibidem additur exemplum, quod iam superius e Sermone partis Hiem. 32. U. in hoc Eloncho sub no. 193. allatum est.)

241. * 21 C: (Figura vitae terrestri.) Antiqui philosophi depingebant vitam praesentem in forma hominis iocunde vestiti super globo rotundo volubili sedentis, in manibus tenentis candelam accensam et eversam, atque in ore eius mellis argum, et super caput hos versus scriptos habebat:

Est mihi mel mundus, ideo sto veste iocundus
Sto super incerto, vitam cum lumine verto.

Ex istis patet, quod contemnendus est mundus. (Forsitan ex Imaginibus *Fulgentii*, de quo libro vide *Oosterley* in ed. Gestor. Romanor. p. 252.)

242. 22 P: Demones consumuntur cupidine videndi Deum. Ex *Apario* Thomae Brabantini (i. e. Cantipratensis) et *Discipuli* Promptuario ex. (G 1.) V. n. 293.

243. 23 F: Gaudia caeli ineffabilia. *Augustinus* ad Cyrillum de laudib. h. Hieronymi.

244. 24 P: Exemplum viri adulteri in facie deformati ex *Vincentii* (Ferrer) Sermone in octava Resurrectionis. (Cf. infra exemplum simile in Sermone partis Aestiv. 15. F. no. 290.)

245. 24 S: De obsessa in civitate Coloniae sin qua demon interregatus, quid facere vellet, ut ad caelestem beatitudinem pervenire posset, respondit: si esset ferrea columna rasoria et clavis acutissimis circumsepta a terra usque ad caelum alta, si carnem haberem, usque ad finem mundi, inquit, vellem per illam trahi quotidie sursum et deorsum, dum possem ad beatitudinem pervenire. *Caesarius* (Dial. mir. V, 10.) et *Discipulus* (Serm. de Temp. LXXXIV L.)

246. 26 M: S. Franciscus et plures alii bestorum in agone caelestem audire melodiam. (Cf. 238.)

247. 27 Z: Mors prodigiosa Juliani Apostatae. In *Vitis Patrum* (ed. Rosw. 225*) et *Speculo exempl.* (ed. Majoris s. v. Apostata 10. p. 41. ex Vita S. Basilii scripta per Amphilochem apud Surium.)

248. 28 H: S. Bernardus et rusticus. *Legenda S. Bernardi* (Leg. aur. c. 120. ed. Grasse p. 534.)

249. 28 H inferius: Quomodo sit orandum. Ex *Vitis Patrum* (ed. Rosw. ?)

250. 28 K: Virtus maxima. *Vitae Patrum* (ed. Rosw. ? cf. Gesta Rom. 197. et eod. hung. qui intulatur *Példák könyve* p. 16-18 et 19-20.

ubi contentio similis quinque, resp. trium heremitarum de virtute maxima et Deo carissima, e *Discipuli* Promptuario ex. U 26. et 28. sumpta narratur. Pelbartus noster nec hanc, nec illam, sed aliam, quae exemplo in *Gestis Rom.* occurrenti proxima est, pra se habuisse videtur.)

250. 29 S: Visio S. Bernardi de angelis conscribentibus in choro psalmos et orationes fratrum. Legitur in *Speculo exemplor.* dist. III. cap. 17.

251. 30 Z: Oratio S. Servatii contra Hunos in Galliam venturos. In *leg. eius.* (Leg. aur. cap. 241. ed. Grasse p. 954. saltem tangitur hic eventus vitae S. Servatii, Fusius in legendis sancti amplioribus, quae in Biblioth. hagiogr. Lat. sub nomine eius citantur.)

252. 30 A: Visio S. Macharii, qui vidit diabolo orationem fratrum vanis cogitationibus turbare conantes. Ex *Vitis Patrum* (Rosw. 481^b).

253. 30 C: Virtus maxima, ut dixit S. Agathon, oratio, quia hanc demones semper impedire festinant. In *Vitis Patrum* (ed. Rosw. p. 613^a).

254. 31 E: Vinum veneno corruptum. *Julius Sextus* li. IX. ca. 5. (Cf. *Gesta Rom.* 88. Pauli 661: «Julius sextus libro II. stratagematum etc.»)

255. 32 Q: De causa diminutionis gratiae. *Vitae Patr.*

256. Ibid. inferius: S. Avandus li. I. ca. 10. de poenis damnatorum.

257. 33 Z: De novicio, qui ordinem relinquere voluit et visione retentus est. In *Gestis S. Francisci* et *Speculo exemplor.* (VII. 19.)

258. 34 K: Tres litterae. *Spec. exempl.* (IX, 47. Cf. *Gesta Rom.* 125 in fine et 188.)

259. 36 Q: «Veni Creator.» *Spec. exempl.* (ed. Majoris p. 461.)

260. 37 T: De provincia Hiberniae, li. *Proprietatum* (Barthol. Anglici) XV.

261. 39 O: Cur homo tam saepe cadat in peccatum. *Vitae Patr.*

262. 40 X: De quibusdam mulieribus devotis, quae pra dulcedine gratiae rapiabantur in extasin. *Jacobus de Vitriaco.*

263. 40 X: Christus paratus rursus mori pro hominibus. *Diomysius* in epist. ad Demophilum.

264. * 41 D: Vidi etiam Thureos quosdam, quorum princeps tenens castrum in confinibus Hungariae, dum nocte quadam vigilans vidisset totum versus christianorum regionem esse in luce quadam scil. gratiae claritatem significante, et versus regnum Thureorum ubique tenobras fore, eum hoc idem aliis suis retulisset et quidam eorum, ut dicitur, consimiliter vidissent, mox castrum illud christianis dederunt et ad baptismum venerunt, contemntes omnia ac devotissime Christo servientes adeo, quod ille princeps factus christianus, quotiens nomen Jesu in predicatione vel in missa audiebat, totiens genibus proceidebat in terram adorando J. Christum.

*) Actus S. Fran. ed. *Subatior* v. 22. (p. 75) = *Speculum Vitae* f. 101^b

265. 41 F: Angeli latantur de colloquiis salutiferis fratrum et indignantur contrariis. *Vitae Patr. et Spec. exemplor.* II. 45.
266. Ibid. inferius: De S. Francisco simile.*) *Spec. exempl.*
267. 42 K: Oratio valet pro conversione peccatoris.
268. 42 O: Humilitas S. Johannis Elemosynarii.
269. Ibid. infra: Humilitas S. Francisci.
270. 43 Z: De fratre quodam eremita, qui filiam sacerdotis pagani sibi in uxorem dari volens negavit deum, baptismum et professionem et tamen a deo non derelictus et dein conversus est. Ex *Vitis Patrum.*
271. Aestiv. 1 G: Faber ebriosus in agone mortis vidit infernum apertam *Bela* in *Hist. Anglor.* (Spec. ex. III. 9.)
272. ++ 1 H: Auditio missae servata a periculis. (Cf. *Gesta Rom.* 283.) In *Discipuli* Sermone de fructibus missae (de Sanct. 48.) V. in *Appendice* p. 41.
273. 2 T: Angeli ad pugnam contra daemones parati defendunt quendam a tentatione fornicationis. *Vitae Patrum* (Rosw. 638*.)
274. 3 &: De mala morte peccatoris. *Vitae Patr. et Speculum exemplor.* di. II. ex. 201.
275. ++ 4 C: De caeco et contracto. *Vincentius* (Bellovaecensis) in *Speculo morali* li. III. parte 2. di. 20. (Cf. *Gesta Rom.* cap. 71. V. supra in App. p. 45.)
276. ++ 4 E: De fratribus stulto et sapienti. *Ibid.* (Cf. *Gesta Rom.* c. 67. V. in *Appendice* p. 46.)
277. 4 H: Visio cuiusdam sancti heremite de multitudine damnatorum et paucos numero eorum, qui in purgatorium deveniunt, paucissimo autem illorum, qui salvantur. *Liber de Ortu Carthusiensium.*
278. 5 O: Visio Sancti Carpi de misericordia Christi. In epist. *Dionysii ad Demophilum.*
279. 6 S: De vano ornatu muliebri.
280. 7 F: De tabernario a demonibus raptis. *Spec. exempl.* di. IX. ex. 37.
281. 7 G: Opera bona cuiusdam sancti heremite in mutuum data contra peccata sibi confessa cuiusdam hominis pessime vite. *Spec. exempl.* di. IX. ex. 40.
282. 8 L: Virgo quaedam ceterum devota, sed superba, propter hoc unum peccatum damnatur. *Spec. exempl.* di. IX. ex. (200.) Refert *Jac. Carthusiensis.*
283. 9 X: S. Bernardus et aleator. *Gesta Romanor.* cap. 170. (Cf. ea, quae de hoc exemplo in editione versionis hungaricae *Gestor. Romanor.* in parte II. libri «Hármas Istoria» inscripti ad capitulum cit. adnotavi.)
284. 9 BB: Anima bonorum et malorum e corporibus forma differentis egrediuntur. *Discipulus* in *Promptuario exemplorum* (passim).
285. 10 I: Imago Christi crucifixi retraxit manus clavatas de ligno

*) Actus S. Francisci ed *Sabatier* cap. 14. (p. 50.) cf. cod. Ehrenfeld p. 135. *Spec. Vitae* f. 54*.

- crucis et obturavit aures in exequiis cuiusdam hominis, qui iniuriis sibi factis nullo modo indulgere voluerat. *Spec. exempl.* di. IX. cap. 94. et *Scala caeli* (f. 107^b).
286. 11 U: Simile de muliere, quae offensionem dimittere volebat. *Spec. exempl.* di. IX. cap. 96.
287. 11 X: Frater occisi parit occisori propter sanguinem Christi. Sermo S. Bernardini de Senis et *Spec. exemplor.* (I. 105. et V. 45.)
288. 13 Q: Pactum Silvestri II. papae cum diabolo. Ex *Chronica Martiniana.* (Cf. Liebrecht, *Zur Volkskunde* p. 47., ubi eadem narratio ex Gualteri Mappii *Nugis curialium* dist. IV. cap. 11. allata commentario illustratur.)
289. 14 Z: Legenda S. Cypriani. (Leg. aur. 142. ed. Grasse p. 632.)
290. 15 F: Miles teutonicus post adulterium in facie deformatus. Ex *Apiario* (li. II. c. 29.) et *Spec. ex.* (di. V. ex. 81.) Cf. ad hoc ex. quae supra no. 244. adnotavimus et infra num. 310.
291. 15 H: Quomodo angeli introducunt animas sanctorum in caelos. *Spec. ex.* di. III. cap. 22.
292. 16 N et 17 T: De diversis arboribus.*) *Plinius, Solinus* et *Gesta Alex. Magni.*
293. 16 Q: Daemones cupiunt videre faciem Dei. *Spec. ex.* (IX. 63.) et *Discipuli* Prompt. ex. (G 1. Cf. n. 242.)
294. 17 &: Apparitio cuiusdam clericici post mortem «cum habitu de pergamento totaliter sophismatibus descripti et intus flamma ignis videbatur ardere.» *Spec. ex.* di. VIII. ex. 65.
295. 18 K: Quomodo B. V. Maria oraverit. *Speculum Virginis.*
296. 19 P: Aspectu impudico perditur gratia. *Vincentius de Valentia* in suis sermonibus.
297. 19 Y: Confessio devota sanat aegrotum, cuius ex ore «quasi bufones septem, quasi septem vitiorum daemones» post absolutionem eiciuntur. *L. Apum* et *Spec. ex.* di. V. ex. 107.
298. 19 Z: Quidam nomine Servulus paralyticus morti proximus audit resonare laudes in caelis. *Gregorius Dial.* (IV. 14.)
299. 20 D: Exemplum cuiusdam regis Franciae, qui moribundus exclamavit: «Heu mihi, quo vado? Ubi erit hac nocte hospitium meum? Quam rationem reddam Deo de tot bonis, quae omnia relinquo?» *Hugo de Florido-Campo* (s. de Prato-Florido.)
300. 20 I: Parabola Menenii Agrippae de ventre et membris. (Cf. *Aesop.* Halm 197. *Távius* II, 20, 3. etc. in *H. Kurz* ed. fabular. B. Waldis II. Ann. 51. ad fab. I. 40. ad La Fontaine III, 2. ed. *Reynier* I, 205. Pauli ed. *Oesterley* 399. Quibus addi possunt G. Pesti 40. *Hel-tai* 42. *Kolozsv.* 1767: 48. *Halapi* V. 40. *Jacobus de Vitriaco* 73. ed. *Crane* p. 33. et adnot. p. 167.)

*) 17 T occurrit verbum hungaricum *Gongyer* (carbas), de quo v. *Szilády* l. c. p. 68.

301. Ibid in fine: De periculis tædi. S. Antonius in *Vitis Patrum* (V, 7, 1; ed. Rosw. 584^b).

302. 21 L: Curare infirmos plus valet ieiunio quam longissime protracto. *Vitæ Patr.* et *Spec. exempl.* di. II. ex. 177.

303. 21 R: Ex vita S. Johannis Elemosynarii. *Spec. ex. di.* VIII. ex. (30, et ss.).

304. * Ibid. Infra: Tiberius secundus imperator christianissimus dabat pauperibus largissime, ita ut etiam imperatrix eum de hoc reprehenderet. Cui ille dixit, quod Deus provideret. Ecce autem altera die in palatio suo ambulans vidit, quod in uno lapide pavimenti signum crucis fuit insculptum et dixit: Non est bonum signum crucis pedibus conculcari. Et præcepit statim lapidem illum erui, sub quo invenit alium lapidem et sub illo tertium consimili signo. Quibus omnibus erutis invenit plus quam mille centenaria auri. Et postea in loco illo invenit etiam thesaurum maximum. In *Chronica imperatorum* et *Speculo exempl.* di. IX. ex. (127.).

305. ** Ibid. inferius: Miraculum Budense de vinea S. Lazari. V. in Appendice sub no. VII. p. 48.

306. 22 X: De negligentia parochorum. *Caesarius* in Dial. mir. (XII, 6.).

307. Ibid. infra: Simile.

308. 22 &: De S. Forseo. *Beda* (in Hist. Anglor. cf. cod. hung., qui Példák könyve inscribitur, Nyelvelméltár VIII. p. 101.)

309. 23 H: De gratiarum actionis utilitate. *Spec. exempl.* (IV, 19.).

310. 24 P: Tres ancille S. Anastasiæ (Agape, Cionia et Hireno). *Leg. S. Anastasiæ*. (Leg. aur. c. 7. ed. Grasse p. 48. et loca ad Pelh. de Temp. æstiv. 15 F citata sub no. 290.).

311. 25 Z: Visio fratris Leonis ex *Actibus S. Francisci* et sociorum eius et in *Spec. exempl.* di. VII. ex. 41. (Actus S. Fran. ed. *Sabatier* cap. 64. p. 188.)

312. * 26 A: Exemplum legitur in meditationibus *Bernardi* et sermonibus, quod scilicet Aristoteles*) apparuit post mortem cuidam suo discipulo, et ille interrogavit Aristotelem dicens: Quid genus? quid species? quid differentia? Et Aristoteles respondit dicens: Non est apud nos inferos quid genus, species et huiusmodi, sed tantummodo quid ignis, quid dolor et quicquid quid non esset pena.

313. 26 B: Annulus a papa Alexandro militi datus pro penitentia et ab eo sæpius inspectus inducit eum tandem ad penitentiam veram. In *Libro de dono timoris*. (*Steph. de Borbone?*) Cf. supra n. 46.

314. 26 G: Præsumptuosa exultatio cuiusdam moribundi. *Apollonius* et *Spec. exempl.* di. V. ex. 108.

315. * 29 E: Exemplum narratur de quodam sanctissimo, qui in insula quadam manens nullam aliam orationem dicere sciebat, nisi hæc tria verba: Miserere tui deus. Accidit autem beatum Ambrosium episco-

*) Pelbartus semper Aristotelem scribit in hoc exemplo.

pum scilicet navigantem a vento in illam insulam propelli, ubi senem illum in cella reperit. Quem inter cetera verba requisivit, quid oraret. Ille dixit, quod nesciret aliud dicere, nisi sic orare: Miserere tui deus. Cui sanctus Ambrosius dixit: Non sic dicere debes, sed dic: Miserere mei deus. Ille aliquotiens repetivit. Et postquam inde recessit sanctus A., accidit, quod senex iste oblitus est orationis istius formam traditam, de quo dolens ivit post eum. Et ecce per mare pedibus repente post illum pervenit dicens, se oblitum fuisse orationis modum. Quo viso miraculo sanctus A. ait: Vade et semper dic eo modo, quo hactenus dixisti. Et isto per mare ambulans rediit. (Pauli 332. et loca in ed. *Oesterley* ad hanc narrationem citata. *Mikes* epist. CCVI. in ed. F. Toldy p. 213. et ex hoc fonte apud Mich. Vörösmarty in poemate «Szent ember» inscripto, ed. P. Gyulai II, 239. cf. adnot. editoris p. 306.)

316. 29 K: S. Tiburtius resuscitat mortuum oratione Dominica.

317. Ibid. infra: Somnium de hamo aureo. *Spec. exempl.* di. IX. ex. 143.

318. Ibid. inferius: Unum «Pater noster» plus valet modio auri cumulato. *Libro Florum*. (?)

319. 30 P: S. Antonius eremita didicit humilitatem exemplo coriarii Alexandrini. *Vitæ Patr.* et *Spec. exempl.* di. II. ex. 58.

320. 31 X: Via salutis ostenditur abbati Arsenio his verbis: Fuge (scilicet mundum), luge (scilicet peccata tua), tace (scilicet peccata proximi et secreta), quiesce (scilicet a sæculi tumultu). *Vitæ Patr.* (ed. Rosw. 528^a).

321. ** 32 H: Angelus et eremita. *Jac. de Vitriaco* (109. ed. *Crane* p. 50. et 179 ss. Cf. *Gosta Rom.* 80. et 127. et ea, que de hoc exemplo in ephou. hung. Ethnographia tomo XI. anni 1900., p. 145 ss. et 199 ss. commentatus sum. Cf. infra 403.

322. 33 M: Exemplum de nimia fortuna timenda. Ex *legenda S. Ambrosii*. (Leg. aur. c. 57., ed. Grasse p. 253. Cf. Schiller: *Der Ring des Polykrates*.)

323. 33 N: Date et Dabitur vobis. *Caesarius* in Dial. (Spec. ex. VI, 43.).

324. 34 Q: Abbas Achilles de causis acidie. *Vitæ Patrum* (ed. Rosw. p. 589^a c. 28.).

325. 34 X: De S. Vitali et Ursicino. In *officio S. Vitalis*.

326. Ibid. inferius: De S. Paulino episcopo. *Gregorius* Dial. III. (cap. 1.)

327. 35 C: Reges et imperatores volentes adire paradysum. a) Xerxes, b) Cambyses, c) Alexander Magnus, d) Nero. Huic exemplo Pelbartus mysticam subiungit expositionem sequentem: «Per reges quatuor significantur homines in quatuor mundi partibus habitantes, scilicet ad orientem, occidentem, meridiem et aquilonem. Qui quamvis appetent naturali inclinatione caeleste paradysum, quia (ut dicit Boetius et Augustinus) unicuique nostrum inserta (sic!) est illius boni veri cupiditas, sed multi non perveniunt ad caeleste paradysum, quia deficiunt alii, qui præ fame, eo quod non habent cibum verbi divini et potum fidei

catholice, et sic Deum diligere gratuite nesciunt . . . Alii deficiunt ab aquis concupiscentiæ et luxuriæ . . . Alii præterea deficiunt et impediuntur a cælesti paradiso ab igne avaritiæ et cupiditatis . . . Alii impediuntur a defectu charitatis, vero, quia sunt mortui morte culpæ cuiuscunque.*

328. 36 L: Præmiûm patientiæ. *Spec. exempl. di. III. ex. 40.*

329. 37 P: Diabolus a S. Machario sola humilitate charitativa vincitur. *Vitæ Patr. et Spec. exempl. (II. 56.).*

330. 37 R: De amore S. Augustini in Christum.

331. 38 Z: Peccatum magis fœtet angelo quam cadaver corruptum. *Spec. exempl. di. IX. ex. 163.*

332. Ibid. inferius: Peccatum renovat passionem Christi. *Discipulus* in Sermonibus (de Temp. 1 H et 161 C).

333. 39 E: Filii sagittant in corpus patris mortui. *Gesta Rom.* cap. 45.

334. 40 I: Gratitudo animalium pluribus exemplis demonstratur, scilicet:

a) Elephantis. *Cassiodorus.*

b) Equorum, bouum, canum.

c) Bufonis. (Exemplum hoc ex *Vitæ Patrum* allatum non spectat ad hanc materiam, sed Deum in omni creaturâ sua laudandum esse docet. Cf. supra ex. simile de pastore et bufone sub no. 214.)

d) Leonum. Vita S. Macharii. (*Vitæ Patr. Rosw. 228.*)

335. 40 N: Gratiæ sunt Deo agenda etiam in rebus adversis S. *Vincentius de Valentia.*

336. 40 O: De fratre Merulo. *Gregorius Dial. (IV. 47.) Spec. exempl. (di. I.) ex. 71.*

337. 41 Y: Faber in paupertate elemosynarius, dives et potens factus cessat ab elemosyna. *Caesarius* (? Cf. *Spec. ex. Majoris p. 246. ex. 3.*)

338. 42 G: Usurarius dives damnatur, quia omnia bona, quæ fecit, in peccato mortali facta nihil pro eo redimendo valebant. *Meffret.*

339. 42 I: Pœnæ divitum et usurariorum in inferno. Petrus Cluniacensis in *Speculo exempl. di. IX. ex. 85.*

340. 43 P: Duo heremita olera habentes et diverse orantes: unus modo pro serenitate, modo pro pluvia, alter omnia divinæ providentiæ committens. Huius olera bene provenerant, alterius autem arefacta sunt. *Vitæ Patrum* et in Sermonibus *Thesauri.*

341. Ibid. inferius: Simile de duobus autoribus. *Spec. exempl. di. VIII. ex. 45.* (Cf. *Discipuli Sermon. de Temp. 117 H.*)

342. 43 Q: Ethicus paverat pauperes et Deus largiter retribuit ei. *Specul. exempl. di. IX. ex. 130.*

343. ** 45 B: Nuntii mortis. S. *Vincentius* (de Valentia) in Sermone. (Cf. *Pauli 267 et 268. Kirchhoff Wendunm. I. 2, 124. cum adnot. Oosterley.*)

344. 45 F: Mors devoti. *Meffret* et alii in Sermonibus.

345. 46 K: Desiderium mortis laudabile esse exemplis demonstrat S. *Augustinus.*

346. 46 L: Mors S. *Clarae.* In legenda eius.

347. 47 S: Recordatio passionis Christi Deo acceptissimum servitium. *Specul. exempl. di. IX. ex. 158.*

348. 48 Y: Peccatum luxuriæ etiam diabolo maxime fœtet, sed «propter lucrum» ab eo promovetur, «sicut cloacarius fetorem cloacæ, licet abhorreat, tamen propter lucrum in ea laborat.» *Meffret* in Sermone.

349. 48 Z: Ave bestia! Ave homo! Ave angele! (Cf. n. 7.)

350. Ibid. inferius: S. *Franciscus* contra tentationem carnis proiecit se in foveam glaciæ et nive plenam.

351. 50 M: Pistor diem dominicam non sanctificans miraculo terribili panum sanguinolentorum punitur. In *Vita S. Hugonis Lincolniensis.*

352. 51 S: De S. *Theodosia* virgine. *Spec. exempl. di. VIII. ex. 10.*

353. 52 &: Frater *Martinus* monachus et leprosus. *Gregorius Dial. (III. 16.)*

354. 53 B: De perseverantia. *Gerson* in libro de interna conversatione.

355. 53 F: Colloquium S. *Francisci* de servitio Deo acceptissimo. *Spec. exempl. di. VII. ex. 9.*

356. 55 Z: Plus Deo confidendum quam medicis. *Spec. ec. di. III. ex. 28.*

357. 56 F: S. *Bernardus* in ultima sua infirmitate raptus ad tribunal Dei. *Legenda S. Bernardi.*

358. 56 G: Filius recusans curare novercam. *Seneca* li. IV. Narrat. sive Declarationum. (Sic pro Declam. Cf. *Gesta Rom. 112.*)

359. 57 K: Confessio liberat a diabolo. *Discipulus* in Sermone (138 J).

360. 57 N: Eremita malis cogitationibus tentatus. *Vitæ Patrum.*

361. 58 Q: Quidam religiosus in extremis horrendos videt demones. *Spec. exempl. di. IX. ex. 84.*

362. 58 T: Pœnæ damnatorum et beatitudo sanctorum. *Spec. exempl. di. IX. ex. 214.*

363. 59 X: Visio cuiusdam mortui ad se redeuntis de presbytero *Laurentio.* *Gregorius* in Dial.

364. Ibid. inferius: S. *Macharius* invenit in deserto caput mortuum hominis, qui ei de inferno et de habitaculis damnatorum christianorum et paganorum quædam retulit. *Vitæ Patrum.* (Rosw. 526^a).

365. 59 &: Descriptio inferni secundum *Vincentium* de Valentia.

366. Ibid. inferius: Visio cuiusdam de inferno et de tormentis eius: «Si enim omnia folia arborum verterentur in linguas hominum etc.» (Cf. «Und wenn der Himmel wär Papier» apud *R. Köhler*, *Kleinere Schriften* III, 397 ss. et ea, quæ in ephem. hung. Ethnographia IX, 402, et X, 165, de his et similibus dictis commentatus sum.) *Caesarius Dial. mir. et Spec. exempl. di. VI. ex. 93.*

367. 60 C: De constantia cuiusdam professi tentationem parentum sibi exitum persuadere volentium recusantis. *Spec. exempl. di. VII. ex. 51.*

368. 60 G: Poëma inferni secundum diversitatem peccatorum diversum. *Vincentius* de Valentia.

369. 60 H: Discipulus cuiusdam magistri post mortem apparet ei et interrogatus de quæstionibus, quæ apud inferos varentur, respondet: «Ibi hoc solum queritur, quid est, quod non sit eis poena». S. *Bernardus* in Meditationibus. (Cf. supra sub no. 312.)

370. 61 O: De fructibus terræ et diversis plagis eorum. *Holhot* sup. libr. Sap. lect. 202.

371. 62 U: Infirmitas corporis confert salutem hominis. *Leg. S. Thomæ Cantuariensis*.

372. 62 Z: Ieiunio plus valet servire infirmis *Vitæ Patr.* (Cf. supra n. 302.)

373. 63 F: Symbolum apostolicum fugat dæmones. *Cæsarius* (XI, 17.) et *Spec. exempl.* di. VI. ex. 80.

374. 64 L: Religiosus professionem violans punitur acerbissime. *Petrus Damiani* et *Spec. exempl.* di. L. ex. 110.

375. * 65 Q: Exemplum legitur, quod in Italia quidam suspensus pro peccatis mox visus est senuisse, ut narratur a fide dignis etiam fratribus nostris, qui viderunt. Et vox facta est dicens: Si iste bene vixisset, debuisset usque ad talem canitiem attingisse.

376. * 65 R: Sagittarius et philomela.* *Barlaam* (et Josaphat Johanni Damasceno adscriptus. *Vitæ Patr.* ed. Rosw. 272^a, cf. epitomen in *Leg. aur.* cap. 180. ed. Grasse p. 816. et *Gesta Rom.* c. 167.)

377. ** *Ibid.* inferius: Homo fugiens unicornem in barathrum incidit et ibi ramusculo se appendens, inter diversa pericula, quæ sibi minantur, melle de arbusto stillante fruitur periculorum oblitus. *Barlaam* (et Josaphat. *Vitæ Patr.* ed. cit. 263^a, et epitomen in *Leg. aur.* c. 180. ed. cit. p. 815. necnon cf. *Gesta Rom.* c. 168.)

378. 66 T: De bono patientiæ et malo impatientiæ. S. *Vincentius* (Ferrer.)

379. 66 U: «Exemplum terribile refert quidam doctor in suo sermone», quo demonstratur, cur S. Gregorius introitum missæ pro defunctis «Requiem æternam etc.» iterari ordinaverit. (Cf. 140.)

380. 66 Z: Exemplum de æternitate. *Horologium Sapientiæ* II, I. cap. 1. (Vide de hoc exemplo a predicatoribus trito *R. Köhler*, Kl. Schriften II, 37.)

381. 67 E: Monachus quidam, qui ieiunium secreto sapius frangebatur, in agone mortis se draconi traditum vidit. *Gregorius* Dial. IV. (cap. 38.) V. supra n. 8.

382. *Ibid.* inferius: S. Maria de Oignies pro matre sua damnata invanum orans. *Speculum exempl.* di. V. ex. 122. (De S. Maria de O. vide *Introd.* in ed. exemplor. Jac. de Vitriaco, quam *Crane* curavit.)

*) Pelbartus noster philomenam scribit, sicut et in *Gestis Romanor.* legitur.

383. 68 I: De penis damnatorum. *Annulo* parte II. cap. 23. et in sermonibus *Meiffret*.

384. * 70 F: *Auerrois* super librum de sensu et sensato dicit expertum fore, quod quidam puer nutritus fuit in quodam loco, ubi nullus loquebatur eidem et sic nullum idioma scivit, sed mugiebat tandem et faciebat vocem similem euidam seratura, quam sapius audierat fieri in hostio illius camera, dum aperiebatur et claudebatur. Sic proprium habet lingua, quod quæ assuescit, bona vel mala, illa loquitur.

385. 70 G: Figura poetica de linguæ custodia. *Fulgentius* (Imagines).

386. 70 H: De eadem exempl. ex *Vitæ Patrum* et aliud ex *Sermonib.* *Meiffret*.

387. 71 P: De Thaysi meretrice. *Vitæ Patr.* (ed. Rosw. p. 374.)

388. 71 Q: De fratre Egydio, qui minimam gratiam in religione habere maluit, quam maximam in sæculo. *Libro Conformitatum* (Barthol. de Pisis, Mediol. 1510. et 1513.)

389. * 72 S: Narratur de quodam cive in Italia, qui fere a XL. annis nunquam extra portas civitatis, ubi manebat, exierat, quod cum senatus de eo didicissent (sic.), iniunxerunt sibi sub poena, ut nunquam audeat exire civitatem. Ad quod impatiens factus non potuit sufferre tale mandatum, quamvis nunquam voluerit exire. Quare hoc, nisi quia libertatem naturaliter appetit homo etiam in his, quæ non vult facere in effecta. Et tam maximum bonum est libertas animæ, quod prout *Aesopus* ait:

Non bene libertas pro toto venditur auro.*)

Unde hanc offerre Deo est maximum. (Cf. *Pauli* 319.)

390. * *Ibid.* inferius: Legitur etiam, quod quidam heremita Deum orabat, ut sibi revelaret, quid acceptius et sibi salubrius posset Deo offerre pro peccatorum suorum remissione. Et affuit die quadam diabolus in specie boni angeli dicens, quod deberet offerre lunam novam, solem et rotæ quartam partem. Quæ si non obtuleris, damnaberis. (Significatio huius ænigmatis est OOR: C significat lunam novam, O effigiem solis habet et R est quarta pars verbi ROTA.) *Gritsch* in *Sermone* 47.

391. 73 H: Mors abbatis Sisois. *Vitæ Patr.* et *Spec. exempl.* di. II. ex. 116.

392. 74 I: Xerxes cognovit vitæ humanæ brevitate. B. *Hieronymus* in *Epist.* 55.

393. 74 K: De tempore perditio. *Humbertus* li. de septuplici timore (seu de dono timoris).

394. 74 Q: Annos in vanitate mundi consumptos non computat quidam senex sanctus. «Legitur in historia *Barlaam*, quam videl. *Dama-*

*) Hic versus ex Anonymo Neveleti affertur. *Aes. Novel.* ed. Francof. 1600. p. 535. in fine fabulæ 54. Anonymi. Sed ibi tali inversione legitur: Non bene pro toto libertas venditur auro.

secundus scripsit, ut habetur etiam in legenda.* (Vitae Patr. ed. Rosw. p. 282^b).

395. Ibid. inferius: Rex annuus providus. *Barlaam* (et *Josaphat*. Vitae Patr. ed. Rosw. p. 273^b) et epitome in Leg. aur. 180. ed. Grosse p. 817. cf. *Gesta Rom.* cap. 224.)

396. * 75 S: Exemplum narrant aliqui *ex dictis Seneca*(?), videl. quod quidam rex habens filios tres, proposuit eis tale problema (sic.) de avibus dicens: Fili mei, est quoddam avium species, quae nimis alte volant, sicut est aquila; aliae sunt, quas principes manu portant, ut falco; aliae sunt, quae cum multitudine sociotatum volant et arbori insident ac fructus degustant, ut est ficedula. Tunc interrogavit rex maiorem filium, in quam istarum se transformare vellet, si posset? Et ille respondit: In aquilam, ut essem altior ceteris avibus. Secundus interrogatus dixit: In falconem, ut portaretur manibus principum. Tertius dixit de ficedula, ut cum multis esset et arboris fructus dulces comederet. Tunc rex cogitavit, quis istorum ad regnandum aptior esset? Primum intellexit esse superbum et contemptorem aliorum. Secundum raptorem et oppressorem pauperum. Tertium, quia elegit multitudinis dilectionem et in fructu arborum delectari, intellexit, quod esset charitativus, et hunc regno profecit tamquam digulorem. (Cf. *Spec. ex.* IX, 105. *Pauli* 677. *Wright*, *Lat. stories* 34. p. 36., ubi tres aves sunt accipiter, sturnus et cygnus. Pater trium filiorum est «quidam nobilis in Anglia»; primogenitus, qui accipitri assimilari vult, obtinet terras patris in Anglia, «quia terra pacis et iustitiae, et in ea rapere non poterit impune.» Secundus haeres fit terrarum in Wallia, «quae est terra discordiae et guerra, quia per curialitatem malitiam temperabit incolarum». Juniori autem nullam terram assignat pater, «quia sapiens erit et per sapientiam suam sufficienter sibi adquiret.» Hic mortuo patre «factus est capitalis iustitarius Angliae.» *Wright* l. c. in adnot. ad hanc narrationem haec habet: «This story, told there [Altdutsche Blätter vol. II. p. 81.] of King William the Conqueror, is introduced into the Anonymous French metrical continuation of the Brut, printed in M. Michel's *Chroniques Anglo-Normandes* tom. I. pp. 80—89.)

397. 75 Z: Caliphus rex Tartarorum ad fidem Christi conversus miraculo,* quod demonstravit fide montes transferri. *Spec. exempl.* di. IX. ex. 145. et *Discipuli* Prompt. ex. (F 6.)

398. 76 D: Quidam frater conversus sine purgatorio ad Deum ire promeruit haec oratione, quam quotiescunque coram crucifixo transiret, recitare solebat: «Domine Jesu, per illam amaritudinem acerbissimam, quam sustinisti pro me in cruce, maxime quando anima tua egressa est de corpore tuo, miserere anime meae in ogressu suo.» *Specul. ex.* di. VI. ex. 102. ex *Cassarii* (Dial. mir. XII, 51.)

* *Discipulus* l. c. hoc miraculum ex *Speculo* historiali *Vincentii Belloracensis* affert, qui eventum anno 1225 adseribit. Pelbartus noster (in editione a. 1501 Hagen. 4o) anno CXXV. evenisse e *Spec. ex.* l. c.

399. Ibid. inferius: De mortis dolore acerbissimo. *Cyribus* in epist. ad Augustinum de miraculis b. Hieronymi.

400. 76 E: Divitem morientem divitiarum suarum non comitantur. (Cf. *Discipuli* Prompt. exempl. T6 = Debrecezeni codex 230. Irodalom-tört. Közlem. XI, 449.)

401. * 76 F: Exemplum . . . legitur de quodam Saladino principe Saracenorum et habetur in *Speculo exemplorum* di. IV. ex. 59., quod Saladinus apud Damascum, cum sciret sibi mortem imminere, vocavit signiferum suum dicens: Tu, qui in bellis fers vexillum meum, fer nunc vexillum mortis meae, scil. vilem janniculum per totam Damascum clamitando: Ecce rex orientis moriens ex omnibus bonis suis non fert secum nisi hoc vile linteamen. Sic erit de omnibus peccatoribus. (Cf. *Discipuli* Prompt. ex. T 7. Bod codex 5 = Lobkowitz cod. 274—5. *Jacobus de Vitriaco* ed. *Crane* 119. p. 54. et adnot. p. 185. *Meffret* ed. Monac. 1612. l. p. 98a. *J. Köhler*, *Kl. Schriften* II, 565. *Gaston Paris*, *La légende de Saladin*, 1893.)

402. 78 Z: Judaeus quidam in civitate Coloniensi ad deridendam fidem Christianorum sacramentum Eucharistiae sumpsit, dein hostiam in manu exspuit et vidit in manu puerulum vagientem, quem postquam deglutire incassum conatus est, in cimiterio sepelivit. Postea vero omnia haec sacerdoti confessus et ad fidem Christi conversus est una cum ceteris Judaeis civitatis.

403. 79 D: Angelus et eremita. *Vitae Patr.* (Migne, *Patrol. Lat.* LXXIII, p. 995. *Odo de Ceritona* *Parab.* IV. ed. *Hervieux* p. 266. *Discipuli* *Sermo de Temp.* CXLIX B. V. ea, quae de hac parabola in *Ephem. hung. Ethnographia* t. XI. a. 1900. p. 145 ss. et 199 ss. commentatus sum. Cf. supra 321.)

404. 79 F: Mors repentina non semper adinstar poenae homini infligitur. *Rupertus* (Holkot) sup. lib. *Sapientiae*. Cf. supra n. 321.

405. 79 K: Quidam nobilis in Brabantia propter tria peccata damnatus, scil. propter decimas sacerdotibus subtractas, propter pisces religiosorum furatos et propter damna, quae canibus suis venaticis in segetibus et vineis pauperum discurrendo fecerat. *Apianus* et *Spec. exempl.*

Addendum. 46^b. *Quadrag.* I, 37 U: Exemplum leg. *Spec. ex.* di. IX. ex. 110, de sacerdote coram Karolo Magno missam celebrante propter peccatum fornicationis non confessum ab aranea occiso.

Index auctorum et librorum, qui a Pelbarto citantur.

(Numeri Indicis ad numeros crassiores Elenchi referendi sunt.)

- Aetus (v. Gesta) S. Francisci (Ass.) 64, 66, 106, 169, 180, 257, 266, 311.
 Aesopus 93, (231.) (300.)
 Albertus Magnus (h. de Animalibus) 26, 184.
 S. Ambrosius (Hexaëmeron) 20, 162.
 Annulus (liber) 383.
 Antoninus (Florentinus in Summa) 85, 88, 89, 96, 100, 124, 127, 128, 130, 141.
 Apiarius (s. liber Apum) 11, 25, 55, 56, 91, 147, 183, 199, 218, 224, 225, 242, 290, 297, 405.
 Aristoteles 20, 108, 139, 184, 229.
 Arnoldus (de Geilhoven) 204.
 S. Augustinus (De civ. Dei) 97, 133, (ad Cyr. de laudib. h. Hieron.) 243, (alibi) 345.
 Avorrois 384.
 Avicenna 174, 226.
 Beda (v. Beda Vener.) 173, 271, 308.
 Bartholomeus Anglicus 108, 184, 260.
 Bartholom. de Pisis (Lib. Conformitatum) 388.
 S. Bernardus (in Medit. et Sermonib.) 312, 369.
 S. Bonaventura (Leg. S. Francisci Ass.) 38.
 Casarius (Dial. mirac.) 1, 13, 32, 43, 47, 48, 74, 75, 77, 84, 110, 114, 115, 125, 129, 175, 178, 245, 306, 323, 337, 366, 373, 398.
 Cassiodorus 334.
 Chronica imperatorum 304.
 Chronica Martiniana (scil. Martini Poloni) 127, 288.
 Chronica Minorum 34, 41,
 S. Chrysostomus 161.
 Comestor (Franciscus, in Summa de vitis?) 114.
 S. Cyrillus (Hierosolymitanus) 159, 399.
 Dionysius 263, 278.
 Dioscorides 24.
 Discipulus (De Temp.) 1, 76, 157, 239, 245, 332, 359.
 — (Prompt. ex.) 187, 233, 237, 240, 242, 284, 293, 397.
 Fulgentius 241, 385.
 Gerson (Cancellarius Parisiensis) 185, 354.
 Gesta Alexandri Magni 292.
 Gesta Romanorum 35, 39, 62, 112, 117, 145, 223, 283, 333.
 S. Gregorius (Magnus), Dial. 8, 72, 98, 99, 103, 156, 158, 160, 298, 326, 336, 353, 363, 381.
 Gritsch (Joannes) 390.
 Guillelmus 87.
 Helinandus 186.
 S. Hieronymus 6, 153, 392.
 Holkot (Robertus s. Rupertus) 113, 370, 404.
 Horologium Sapientie 380.
 Hugo de Florido Prato 226, 299.
 Humbertus (de Romanis) 393.
 Jacobus Carthusiensis 282.
 Jacobus de Vitriaco 16, 123, 211, 227, 262, 321.
 S. Joannes Damascenus (Vita SS. Barl. et Josaph.) 149, 376, 377, 394, 395.
 Julius Sextus 254.
 Kihil' (liber) 4.
 Legenda (v. Vita) S. Amandi 212.

- S. Ambrosii 322. S. Anastasia 310.
 S. Beatricis 54. S. Bernardi 136, 234, 248, 357. S. Clara 346. S. Cypriani 289. S. Francisci Ass. 166, 213, 246, 269, 350. S. Gregorii 154. S. Hieronymi 37, 165. S. Hugonis Lincon. 351. S. Joannis Elem. 268. S. Justinae 138. S. Magdalenae 238. S. Sebastiani 135. Septem dormient. 230. S. Servatii 251. S. Silvestri 53. S. Tiburtii 316. S. Thomae Cantuar. 371. S. Vitalis 325.
 Liber Florum 318.
 Liber de Origine (v. Ortu) Ord. Carthus. 155, 277.
 Liber de Paradiso 134.
 Meffreth (v. Meffret v. Mefret) 29, 60, 172, 179, 200, 209, 222, 235, 344, 383, 386.
 Nider (Joann.) 2.
 Orosius 21, 122.
 Ovidius 126.
 Petrus Alphonsi (Disc. cler.) 171.
 Petrus Damiani 98, 104, 107, 150, 374.
 Petrus de Palude 14.
 Physiologus 108, 226.
 Plinius 174, 184, 292.
 Rabanus Maurus 226.
 Scala celi 50, 59, 285.
 Seneca (de Ira) 93. (Narrat. s. Declam.) 358. (ex dietis?) 396.
 Solinus 65, 229, 292.
 Speculum B. M. Virginis 295.
 Speculum exemplorum 5, 11, 15, 27, 30, 33, 36, 41, 42, 44, 48, 50, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 63, 73, 74, 75, 77, 78, 79, 81, 82, 84, 91, 98, 99, 102, 109, 110, 115, 122, 125, 129, 132, 137, 143, 144, 146, 147, 148, 247, 250^b, 257, 258, 259, 265, 266, 274, 280, 281, 282, 285, 286, 287, 290, 291, 293, 294, 297, 302, 303, 304, 311, 314, 317, 319, 328, 329, 331, 336, 339, 341, 342, 347, 352, 355, 356, 361, 362, 366, 367, 373, 374, 382, 391, 397, 398, 401, 405.
 Speculum Vitae B. Francisci et Soc. 76, 169, 180, 257, 266.
 Stephanus de Borbone (h. de Dono Timoris s. de VII Donis) 46, 81, 217, 313, (393.)
 Thesaurus (liber Sermonum) 191, 340.
 Valerius (Maximus) 93, 111, 119, 133, 182.
 Vincentius Bellovacensis (Spec. hist.) 27, 118, 121, 186. (Spec. mor.) 275, 276.
 S. Vincentius de Valentia (Ferrer) 152, 197, 201, 202, 207, 208, 211, 244, 296, 335, 343, 365, 368, 378.
 Virgilius 120.
 Viridarius 235.
 Vita Patrum 3, 5, 9, 31, 70, 71, 83, 90, 105, 128, 130, 141, 151, 168, 188, 193, 194, 196, 206, 210, 216, 220, 232, 236, 247, 249, 250, 252, 253, 255, 261, 265, 270, 273, 274, 301, 302, 319, 320, 324, 329, 334, 340, 360, 364, 372, 387, 391, 403.
 Vita philosophorum 94.
 Wann (Paulus) 101, 221.

Index rerum et nominum notatu digniorum.

(Numeri Indicis ad numeros crassiores Elenchi referendi sunt.)

- Abstinentium longævitas 197.
 Accipiter 396.
 Achilles abbas 324.
 Aejdie cause 324.
 Adulter in facie deformatus 244, 290.
 Adulterium punitur obsessione demonis 177.
 Aenigma 390.
 Fr. Aegydius (v. Egydius) 388.
 Aeternitatis exemplum 380.
 Agape. Cionia et Hirone (v. Irene) 310.
 S. Agathon 151.
 Alea 116.
 Aleator et S. Bernardus 283.
 Alexander de Halesio 36.
 Alexander et Anaximenes 119.
 Alexander Magnus 86, 119, 327.
 Ambitio 86.
 S. Anastasia tres ancilla 310.
 Anastasii monachi tentatio 192.

- Anaximenes et Alexander 119.
 Angelus et eremita (Gesta Rom. 80, et 127.) 321, 403.
 Angelorum letitia et tristitia 265, 266.
 Animalium gratitudo 334.
 Animam una cum corpore diabolo vendidit quidam 199.
 Anni in vanitate mundi consumpti non computantur 395.
 Annulus poenitentiae 46, 313.
 S. Antonias erem. 168.
 S. Antonii visio 190.
 S. Antonius et Paulus eremita 196.
 Apes 65, 162, 226.
 Aqua optima mundi 19.
 Aquila 22.
 Arbores diversae 292.
 Aristoteles apparet post mortem euidam discipulo suo 312.
 Arsenii visio 3, 9, 134, 188.
 Aspectus impudicus 296.
 Assaraeus 120.
 Athila 86.
 S. Augustini amor in Christum 330.
 Aurum quomodo queritur 174.
 Ave bestia, ave homo, ave angele! 7, 349.
 Aves in aëre pugnantes 65.
 Avicula celestis 239.
 Balsami origo 170.
 Batha oppidum Hung. 131.
 S. Benedictus 186.
 S. Bernardi visio 250.
 S. Bernardus et aleator 283.
 S. Bernardus et rusticus 248.
 S. Bernardus raptus ad tribunal Dei 357.
 Blada (frumentum) 127.
 Brevitas vitae humanae 392.
 Buda civ. Hungariae 86, 305.
 Buda frater Athilae 86.
 Bufonis gratitudo 334.
 Bufonem videns pastor ad audiendum sapiens sermonem commotus 214.
 Cæcus et contractus (Gesta Rom. 71.) 275.
 Celestis melodia 238, 239, 246, 298.
 Celestinus (Gesta Rom. 163.) 39.
 Cæli gaudia 233, 237.
 Calcei rostrati 144.
 Caliphus rex Tartarorum 397.
 Cambyses 327.
 Camphora 184.
 Canis in sacro coemeterio sepultus 142.
 Cantilena 179.
 Caput mortui baptisari anheliens 14.
 Carbunculus 24.
 caritia (caritas annone) 127.
 Carolus Magnus 121, 466 (Add.)
 S. Carpi visio 278.
 Cervus 21.
 Chromatius 135.
 Chorea et cantilena 218, 219, 220, 221, 224, 225.
 Ciconia 184.
 Ciconie imagines parentum malorum 176.
 Cindorus serpens 108, et adnot.
 S. Clare mors 346.
 Colonia civitas Germaniae 245, 402.
 Columbae imagines parentum bonorum 176.
 Confessio animalium (fabula) 28.
 Confessio ficta 49.
 Confessio liberat a diabolo 359.
 Constantinus Magnus 53.
 Continentiae exempla 6.
 Coriarius Alexandrinus 319.
 Corpus usurarii asino impositum 123.
 Crocodilus 108. (*cocodrillus*) 226.
 Cygnus 396.
 S. Cypriani legenda 289.
 Dæmones fugantur symbolo apostolico 373.
 Dæmonum cupido videndi Deum 242, 245, 293.
 Date et Dabitur vobis 323.
 Decimæ subtractæ 405.
 Denarii Hallenses 57.
 Deo plus confidendum quam medicis 356.
 Diabolus aufert irrisores prædicationis 212, 213.
 Diabolus cum pixidibus 211.
 Digites comburit eremita contra tentationem carnalem 216.
 Diogenes 94.
 Diverse orantes eremite 340.
 Diverse orantes sutores 341.
 Dives oppressor pauperum 235.
 Divitiæ non sequuntur hominem post mortem 400.
 Dormientes septem 230.
 S. Dunstanus 58.
 Elephantis captio et domesticatio 229.
 Elephantis gratitudo 334.
 Elephas 184.
 S. Elisabeth 156.

- Ethicius 341.
 SS. Eucharistiae glorificatio 187.
 Eugenia virgo Alexandrina 118.
 Faber pauper elemosynarius, dives avarus 347.
 Figura de linguae custodia 385, 386.
 Figura vite terrestris 241.
 Fili sagittant in corpus patris mortui (Gesta Rom. 45.) 333.
 Filius ingratus 91, 175.
 Filius recusans curare novercam (Gesta Rom. 112.) 358.
 Focus labor (Gesta Rom. 57.).
 Foclor peccati 331.
 S. Forseus 308.
 Fortuna nimia timenda 322.
 S. Francisci humilitas 269.
 S. Franciscus quomodo vicerit carnis tentationem 350.
 Frater ridens in agone mortis 157.
 Fructus terræ et plagæ eorum 370.
 Fuge, iuge, tace, quiesce 320.
 Gallus assatus 98.
 Gaudia cæli 233, 237, 243, 362.
 Gregorius Magnus papa 140, 154.
 Gulosi poena 109.
 Hallenses denarii 57.
 Harpya 26.
 Helias monachus 109.
 Hibernia 260.
 S. Hieronymus 159.
 S. Hugonis visio in vigilia Nativ. 167.
 Huni, v. S. Servatius 251.
 Imago Christi crucifixi obturans aures suas 285.
 Impatientiae malum 378.
 Incantatrix 137.
 Infernus apertus 173.
 Inferni descriptio 635.
 Infirmos curare plus valet jeiunio 372.
 S. Joannes Elem. 303.
 S. Joannis Elem. humilitas 268.
 Joculator irridens Sancto Amando prædicanti 212.
 Ire figura 93.
 Judei Colonienses hostiam sacrilega manu ledentes et dein miraculo conversi 402.
 Iudicia Dei occulta 321, 403, V. Angelus et eremita.
 Iudicium feretri 139, V. Sanguis.
 S. Julianus (Gesta Rom. 18.).
 Juliani Apostatae mors prodigiosa 247.
 Julius Cæsar 86.
 Iustitiæ et Injustitiæ fabula 228.
 Juvénis repente canus factus præ timore iudicii 207.
 Lachrymarum flumen 27.
 S. Ladislaus rex Hung. 18.
 Latro conversus exemplo monachorum 227.
 S. Lazari vinea (Buda) 305.
 S. Lazarus 161.
 Leo 184, 226.
 Leo gratus 164, 165, 334.
 Leonis, lupi et asini confessio 28.
 Leo plagas suas homini ostendens 37, (165), 334.
 Fr. Leonis visio 311.
 Leprosi 185, 353.
 Lingæ custodia 385, 386.
 Lingua hominis 384.
 Longævitas abstinentium 197.
 Lupus et agnus (fabula) 93.
 Lupus poenitens (fabula) 4.
 Luxuria admittit gratiam 104, V. Sodomia.
 S. Macharii visio 252.
 S. Macharius 90, 141, vincit diabolum 329, leo gratus erga S. Mach. 334.
 S. Magdalena 238.
 Magister Parisiensis ter in feretro se erigens 155.
 Maria de Ognies 56, 382.
 B. Maria Virgo quomodo oraverit 295.
 B. Mariæ Virg. mors 156.
 S. Martinus 156.
 Fr. Martinus monachus et leprosus 353.
 Martis figura iram signif. 93.
 Mater filiis maledicens 97.
 Maximus monachus 160.
 Melantia 118.
 Melodia celestis 238, 239, 246, 298.
 Mendacium 115.
 Meneni Agrippæ fabula 300.
 Merulus, Frater 336.
 Midas 126.
 Miles in ecclesia vigilans a demonibus quater tentatus 59.
 Miraculum quod in Kapus cea. a. 1480 evenit 219.
 Miserere tui Deus 315.
 Misse auditio servat a periculis (Gesta Rom. Oesterley 283.) 272.
 Mors repentina non semper poena 404.
 Mortis nuntii 343.

- Mulieris luxuriosae poena post mortem 178.
 Mulier per maleficium in equam conversa 141.
 Mulier praedicationi S. Francisci irridens 213.
 Multitudo damnatorum 200, 277.
 Mundi imago (Gesta Rom. Oesterley 202.) 172.
 Nativitas Domini 166.
 Nero 327.
 Nimia fortuna timenda 322.
 Nitimur in vetitum 389.
 Obsessi a daemonibus 177.
 Olla lactis (fabula de —) 69.
 Olla munda et sordida 210.
 Oratio Dominica resuscitat mortuum 316. V. S. Tiburtius.
 Ornatus vanus muliebris 88, 222, 236, 279.
 Pactum cum diabolo 16, 199. Silvestri papae II. 288.
 Panes sanguinolenti 351. V. Pistor.
 Panthera 226.
 Paradisum adire volentes reges et imperatores 327.
 Parentes boni et mali 176.
 Patientiae bonum 378.
 Patientiae praemium 328.
 S. Patricii purgatorium 217.
 Pauci salvantur 277.
 Pauci sunt electi 202.
 Pauli abbatis visio 206.
 S. Paulinus episcopus 326.
 Peccata conscripta poenitentia delentur 13.
 Peccator sub patibulo repente senescens 375.
 Peccatum contra naturam 107. V. Sodomia.
 Peccatum luxuriae etiam diabolo foetet 348.
 Peccatum magis foetet angelis quam cadaver corruptum 331.
 Peccatum renovat passionem Christi 332.
 Pelicanus 226.
 Peritrium 121.
 Philippus rex Macedo 111.
 Phoenix avis 20, 226.
 Pica propter furtum condemnata 80.
 Pisces religiosorum furati 405.
 Pistor diem Dominicam non sanctificans horribili miraculo punitus 351.
 Plaga diversa fructuum terrae 370.
- Poenae inferni 81, 179, 237, 256, 362, 366, 368, 369, 383.
 Pompeius 86.
 Posthumus 133.
 Purgatorium S. Patricii 217.
 Qualis avis fieri velis? 396.
 Quatuor rotae vitae hominis 61.
 Requiem aeternam . . . 140, 379.
 Rex annuus (Gesta Rom. Oesterley 224.) 395.
 Rex filium captivum redimere volens 201.
 Rex tribus filiis dividens regnum 396.
 Romulus et Remus 86.
 Rotae quatuor vitae humanae 61.
 Rusticus et S. Bernardus 248.
 Rusticus inebriatus ab uxore correptus 113.
 Sagittarius et philomela (Gesta Rom. 167.) 376.
 Saladinus in mortis agone 401.
 Sanguis occisi manans praesente occisore 139.
 Scala damnatorum 150.
 Sogetes pauperum a canibus venaticis devastata 405.
 Septem corona pro tentationibus septies victis 193.
 Septem dormientes 230.
 Serpens 108.
 Serpens venenosus ad radicem arboris (Gesta Rom. 176^b et 185.) 208.
 S. Servatii oratio contra Hunos 251.
 Servitium Deo acceptissimum 355.
 Sidera 226.
 Sigillum defuncti (Gesta Rom. 128.) 117.
 Sisois abbatis mors 391.
 Smaragdus 184.
 Sodomia 101, 107.
 Sodomia cum uxore legitima 180, 181, 183.
 Sol, nubes, ventus 23.
 Sortilegium 95.
 Sortilegus 137.
 Spectaculum arietis et choreae 221.
 Strigonium civitas Hungariae 40.
 Stultus et sapiens (Gesta Rom. 67.) 276.
 Sturnus 396.
 Superbus, avarus et invidus (fabula) 203.
 Symbolum apostolicum fugat daemones 373.

- Testimonium falsum 117, 118.
 Thays (vel Thais) meretrix 387.
 Themistocles 182.
 S. Theodosia 352.
 Theodosius imperator 94.
 Tiberius imperator 304.
 S. Tiburtii oratio 316.
 Traianus 154.
 Tres litterae (Gesta Rom. 125. et 188.) 258.
 Tres veritates (Gesta Rom. 58.) 35.
 Tria consilia empta (Gesta Rom. 103.) 171.
 Tria peccata damnant nobilem Brabantinum 405.
 Tuba mortis (Gesta Rom. 143.) 149.
 Turcorum princeps miraculo ad fidem Christi conversus 264.
 Unicornem fugiens homo incidit in barathrum (Gesta Rom. 168.) 377.
- Usurarius 5, 123, 124, 338, 339.
 Vana gloria 92.
 Ventris et membrorum fabula 300.
 Vetula peior diabolo 143.
 Vexillum Saladini 401.
 Vinca S. Lazari bis vindemiata 305.
 Vini proprietates (Gesta Rom. 159.) 112.
 Vinum veneno corruptum (Gesta Rom. 88.) 254.
 Virga unita et soluta (fabula) 231.
 Virtus maxima 250.
 Vita hominis per quatuor rotas currere debet 61.
 Vita humanae brevitatis 392.
 Vitae terrestri imago 241.
 SS. Vitalis et Ursicinus 325.
 Wandalis 103.
 Xerxes 327, 392.

TARTALOM.

	Lap
Temesvári Pelbárt példái — — — — —	3
Függelék:	
I. Igazság és Hamisság — — — — —	35
II. A kevély, a kapzsi és az irigy — — — — —	37
III. Az állatok gyónása — — — — —	39
IV. A tejes köcsög — — — — —	40
V. Fridolin — — — — —	41
VI. A Bod-codex két példája — — — — —	45
VII. A kétszer leszüretelt szőlő — — — — —	48
Elenchus exemplorum — — — — —	49
Index librorum et auctorum — — — — —	84
Index rerum et nominum — — — — —	85